

ELDAR HƏSƏNOV

AVROPA
İTTİFAQI

N

**ARKOTİK
CİNAYƏTKARLIQ VƏ
AVROPA İTTİFAQINDA
ONUNLA MÜBARİZƏ**

SİYASƏT VƏ QANUNVERİCİLİK

X915

H63

E.H.Həsənov

**NARKOTİK
CİNAYƏTÇARLIQ VƏ
AVROPA İTTİFAQINDA
ONUNLA MÜBARİZƏ**

SİYASƏT VƏ QANUNVERİCİLİK

*Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Elmi-
Metodiki Şurasının 29.09.2006-cı il tarixli 34 sayılı qə-
rarı və Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirinin
06.10.2006-cı il tarixli 730 sayılı əmri ilə ali məktəb tə-
ləbələri üçün dərs vəsaiti kimi təsdiq edilmişdir.*

Dərs vəsaiti

M.F.Axundlov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

**AZƏRBAYCAN DÖVLƏT
NƏŞRİYYATI «AZƏRNƏŞR»
BAKİ—2006**

240495

BBK 34.C5
H-59

Elmi redaktoru: h.e.d. prof. F. Səməndərov

Rəyçilər: h.e.d. prof. H. Qurbanov,
h.e.d. prof. X. Ələkbərov

H-59 Həsənov E.H. Narkotik cinayətkarlıq və Avropa İttifaqında onunla mübarizə: siyasət və qanunvericilik. Dərs vəsaiti. - Bakı: Azərnaşr, 2006. - 132 s.

Dərs vəsaitində Avropa İttifaqında narkotik cinayətkarlığın müasir vəziyyəti və əsas təmayülləri, istər milli, istərsə də fəvqəlmillə səviyyədə narkotik vasitələr və psixotrop maddələrlə bağlı cinayətlər üzrə siyasətin və mövcud qanunvericiliyin xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir.

Vəsait ali təhsil ocaqları, xüsusilə hüquq fakültələrinin tələbələri, aspirantlar, müəllimlər, elmi işçilər, hüquqşünas-praktiklər, həmçinin, bu mövzu ilə maraqlanan digər oxucular üçün nəzərdə tutulmuşdur.

1203021100
H-59 -----06
M-651 (07) 2006

© E.Həsənov - 2006

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ.....5

I FƏSİL. AVROPADA ÜMUMİ NARKOTİK ŞƏRAİT VƏ NARKOTİK CİNAYƏTKARLIĞIN VƏZİYYƏTİ

- 1.1. Avropada narkotik şəraitin xarakteristikası.....11
1.2. Avropada narkotik cinayətkarlıq: əsas təmayüllər....23

II FƏSİL. NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQLA MÜBARİZƏ - AVROPA İTTİFAQININ ÜMUMİ CİNAYƏT SİYASƏTİNİN VACİB TƏRKİB HİSSƏSİDİR

- 2.1. Avropa İttifaqının ümumi cinayət siyasəti: təkamül və bəzi nəzəri məsələlər.....27
2.1.1. Avropa İttifaqının ümumi cinayət siyasətinin formalaşması və inkişafının əsas mərhələləri.....27
2.1.2. Avropa İttifaqının cinayət siyasətinin predmeti. Cinayət hüququnun mənbələri.....44
2.2. Narkotizmlə mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının fəvqəlmillə siyasəti və əsas tədbirləri.....51
2.3. Narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının cinayət qanunvericiliyi.....61
2.3.1. Narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının qanunvericiliyi: ümumi xarakteristika.....61
2.3.2. Şüaranın 25 oktyabr 2004-cü il tarixli Çərçivə qərarı - Avropa İttifaqının narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əsas cinayət-hüquqi aktıdır...76

- 2.3.3. Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə əsasən narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayət əməllərinin cinayət-hüquqi təsnifatının xüsusiyyətləri və onlara görə məsuliyyət.....80

III FƏSİL NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQLA MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ MİLLİ SİYASƏT VƏ QANUNVERİCİLİK

- 3.1. Avropa dövlətlərində narkotizmlə mübarizə üzrə milli siyasət və əsas tədbirlər.....88
- 3.2. Avropa ölkələrində narkotik cinayətkarlıqla mübarizə üzrə milli cinayət qanunvericiliyi: müasir vəziyyət və əsas təmayüllər.....103
- 3.3. Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin narkotik vasitələrin ləqəlləşdirilməsinə dair siyasəti.....108
- NƏTİCƏ.....117**
- ƏDƏBİYYAT.....121**

GİRİŞ

Bəşər sivilizasiyası üçüncü minilliyə müharibə və konfliktlərin, siyasi, iqtisadi, sosial, ekoloji və bir çox digər problemlərin ağır yükü altında daxil olmuşdur ki, narkomanıyanın günbəgün və hər yerdə artması həmin problemlərin arasında son dərəcə vacib yer tutur. Bu gün bəşəriyyətin cavab verməli olduğu ən mühüm sualların sırasında narkotiklərdən sui-istifadə halları və narkobiznes bütün qabarıqlığı ilə çox kəskin surətdə seçilir. Mövcud sosial bələlərin sırasında son onillikdə mütəşəkkil cinayətkarlıq və terrorizm təhlükəsinin kəskinləşməsi faktları da əlavə edilmişdir və qeyd etmək lazımdır ki, bütün bu kateqoriyalar öz aralarında sıx əlaqədə olmaqla transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın ən təhlükəli tərkib hissələrindən birini təşkil edirlər, eyni zamanda bilavasitə milli və qlobal fəlakət mənbəyinə çevrilmişlər.

Təəssüf ki, narkotizm məsələsi gündən-günə öz zavallı qurbanlarının sayını artıran, onları məhvə sürükləyən, insan talelərini şikəst edən çoxtərəfli qlobal problemə çevrilmişdir; bu gün narkotizmdən bütün dünya birliyi və bütün xalqlar əziyyət çəkir ki, bu da problemin həlli istiqamətində təcili və səmərəli tədbirlərin görülməsini tələb edir.

Narkomanıyanı «müasir bəla», «cəmiyyətin fəlakəti», «kollektiv intihar», «ağır sosial xəstəlik» kimi müxtəlif epitetlərlə adlandıran jurnalistlər, siyasətçilər və alimlər tünd boyalardan geninə-boluna istifadə etməkdən çəkinmirlər. Get-gedə dünyaya daha inamlı addımlarla daxil olan narkomanıya kabusu həmin bəlaya qarşı mübarizə aparmaq xidməti vəzifə bərcu sayılan şəxsləri ümitsiz vəziyyətə salıb onların əl-qolunu işdən soyudur, insanları dəhşətli qorxu içində saxlayır.

Müxtəlif dövlətlərin hökumətləri «ağ ölüm»lə mübarizəyə astronomik miqdarda, ağırlaşmaz ölçüdə pullar ayırır, diplomat və mütəxəssislər müvafiq komitələrin iclas və toplantılarında narkomaniyaya qarşı mübarizənin səmərəliliyini artırmaq istiqamətində yeni konvensiyalar işləyib hazırlayır, sazişlər imzalayır, narkotik alverçilərini və onların müştərilərini yaxalamaqla məşğul olan polis işçiləri isə bu işə xeyli vaxt və zəhmət sərf edirlər. Təsadüfi deyil ki, hal-hazırda həbsxanalar alverçilərlə, xəstəxana və reabilitasiya mərkəzləri isə müştərilərlə doludur. Qəzetlərdə narkomanıyanın fəsadları barədə saysız-hesabsız məqalələr dərc olunur, həmin yazıların əksəriyyətini adamları qorxuya salan şprislərin, arıqlayıb çöpə dönmüş, az qala insani sifətinə itirmiş narkomanların rəsmləri, fotoları müşayiət edir... Narkotiklər və onların doğurduğu bəlalər isə elə hey üzərimizə hücum etməkdədir. Narkotik maddələrdən sui-istifadə bizim günlərimizdə görünməmiş miqyas almışdır.

Rəsmi statistikadakı rəqəmlər problemin son dərəcə mürəkkəbliyindən xəbər verir. 2005-ci ilin narkotiklərə dair Ümumdünya məruzəsinə (BMT-nin Narkotiklər və cinayətliklik üzrə idarəsi) görə il ərzində 15 yaşdan 64 yaşa qədər 200 milyona yaxın insan və ya bu yaş qrupuna aid olan dünya əhalisinin 5%-i narkotiklərdən istifadə etmişdir. Əsasən çətinədən istifadənin artması hesabına bir il ərzində narkomanların sayı 15 milyon nəfər artmışdır. 160 milyon nəfər və ya göstərilən yaş qrupuna aid əhalinin 4%-i məhz çətinədən istifadə edir. Ondan əvvəlki il həmin nisbətən aşağı idi. İl ərzində bütün dünyada narkotiklərdən gələn gəlir isə 320 milyard dollar təşkil etmişdir ki, bu da dünyanın təxminən 90 ölkəsinin ÜDM-indən artıqdır. Narkoticarətə buraxılan investisiyaların rentabelliği də son dərəcə yüksəkdir - 1 ABŞ dolları narkomaniyaya düz 12 min dollar gəlir gətirə bilər. Bu, cinayətkarları xüsusilə cəlb edən bir amildir və beləliklə də «gəlirli sahə» günbəgün inkişaf etməkdədir. Lakin bu eyni zamanda beynəlxalq ictimaiyyəti narahat etməli olan, onu narkobiznesin qarşısını almaq üçün ciddi ölçülər götürməyə çağıran bir haraydır. Hər il

narkotiklərdən yüz minlərlə insan məhv olur, bu isə İkinci dünya müharibəsindən sonrakı istənilən münəfişlər, zəlzələ və digər təbii fəlakətlər zamanı həlak olanların sayından çoxdur.

Hal-hazırda narkotik cinayətlikliklə mübarizə bütün səviyyələrdə - beynəlxalq, regional və milli - aktualdır. Əvvəllər biz narkotik cinayətlikliklə mübarizənin beynəlxalq və milli aspektlərini araşdırmışdıq.¹ Lakin bu mübarizənin regional aspekti də vacib və aktualdır, çünki müasir dünyanın ayrı-ayrı regionlarında fəal inkişaf edən inteqrasiya prosesləri ilə bağlı olaraq yeni ictimai problemlər yaranır, transmilli cinayətlikliğin artması müşahidə olunur ki, bunların da bir növünü narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi təşkil edir. BMT-nin Narkotiklər və cinayətliklik üzrə idarəsinin icraçı direktoru Antonio Mariya Kostanın «2004-cü il narkotiklərə dair Ümumdünya məruzəsi»nin müqəddiməsində qeyd etdiyi kimi, «...qadağan edilmiş narkotiklər bazarının sərhədi yoxdur, transmilli xarakterlərinə görə varlı və ya yoxsulluğundan asılı olmayaq, hər hansı ayrılıqda götürülən bir hökumət onlara təsir edə bilmir».² Bununla belə, narkotik cinayətlikliklə mübarizənin regional aspekti hüquqi ədəbiyyatda lazımi yer tutmamışdır.

¹ Вах: Гасанов Э.Г. 1) Антинаркотизм. Уголовно-правовые проблемы. – Баку: Азернешр, 1994; 2) Antinarcotism: Criminal-legal Problems. – Istanbul, 1996; 3) Наркотизм: теиденци и меры преодоления (на материалах Азербайджанской Республики). – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997; 4) Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями, связанными с наркотиками (Антинаркотизм). – Одесса: Астропринт, 1998; 5) Борьба с наркотической преступностью: Международный и сравнительно-правовой аспекты. – М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 2000; 6) Fighting Drug Crime: International and Comparative Law Aspects. М.: JurInfoR, 2001.

² Антонио Мария Коста. Предисловие // Всемирный доклад о наркотиках за 2004 год. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Том I. Анализ.

Beləliklə, kitabın məqsədi dünyanın mühüm bir regionu olan Avropaya münasibətdə bu nöqsanı imkan daxilində aradan qaldırmaqdan ibarətdir.

Bu vəsaitdə əsas diqqətin məhz Avropa məsələlərinə cəlb edilməsinin səbəbi odur ki, hal-hazırda Azərbaycan ümumdünya, qlobal inteqrasiya proseslərinə sürətlə qoşulmaqla hər şeydən öncə başlıca istiqaməti Avropa məkanına daxil olmağa, Avropanın hüquqi, iqtisadi, sosial, ekoloji, mədəni və digər standartlarını tam qəbul etməyə yönəlib. Avropaya inteqrasiya Azərbaycanın dövlət siyasətinin başlıca prinsiplərindən biridir və bunun əsası 1993-cü ildə xalqımızın ümumillik lideri Heydər Əliyev tərəfindən qoyulmuşdur. Azərbaycanın dünya proseslərində önəmli yerlərdən birini tutmağa nail olması, ölkənin qlobal siyasi, sosial-iqtisadi layihə və proqramlara daxil edilməsi, müasir ümumbəşəri dəyərlərin milli qanunvericilikdə əks etdirilməsi və Azərbaycanın sosial həyatında təsdiq edilməsi kursunun əsas götürülməsi də onun xidmətidir və məhz belə bir tarixi məqamda ölkə Prezidenti Heydər Əliyev respublikanın xarici dünya ilə qarşılıqlı əlaqəsi və əməkdaşlığı konsepsiyasının əsasına inkişafın Avropa istiqamətini, Azərbaycan Respublikasının Avropa Şurasına üzv qəbul edilməsi prinsipini qoymuşdur.

Heydər Əliyevin kursunu uğurla davam etdirən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev ölkənin strateji seçimini daşıq müəyyən etmişdir - Avropa proseslərinə və Avropa strukturlarına inteqrasiya. Bu kursu dəstəkləyən ölkəmiz gələcəkdə Avropa İttifaqına daxil olmaq məqsədilə Avropa strukturları ilə yaxınlaşmanı fəal surətdə həyata keçirir. Bu mənada, İ.Əliyev tərəfindən tərkibinə bütün vəzifəli şəxslərin, bir sıra icimai-siyasi xadimlərin daxil olduğu Avropaya inteqrasiya üzrə Dövlət Komissiyası yaradılması da son dərəcə xarakterikdir.

Yuxarıda söylədiklərimizlə əlaqədar, Avropa inteqrasiya proseslərinin tarixi köklərinin, müasir vəziyyətinin və inkişaf perspektivlərinin, o cümlədən, ölkəmizin sürətlə daxil olduğu çağdaş Avropa məkanının reallıqlarından biri

kimi Avropada narkotizmin öyrənilməsi Azərbaycan üçün xüsusilə vacibdir.

XX əsrin ortalarında-XXI əsrin əvvəllərində baş vermiş ən mühüm hadisələrdən biri - geniş əhatəli Avropa inteqrasiyası bu vəsaitin diqqət mərkəzində olacaqdır. Məhz bu hadisənin nəticəsində dünya səhnəsində Avropa İttifaqı meydana çıxmışdır. Günbəgün möhkəmlənən bu inteqrasiya qurumuna ümumi əhalisi 500 milyon nəfərə yaxın, ərazisi 5 milyon kv. km.-dən artıq olan, iqtisadi cəhətdən inkişaf etmiş 25 Avropa dövləti daxildir. Hərtərəfli araşdırma tələb edən bu nadir fəvqəldövlət inteqrasiya qurumu dünyanın prinsiplər cəhətdən yeni inkişaf komponentini təşkil edir və bu cür araşdırmalar Azərbaycan politoloqları tərəfindən də aparılmışdır.¹

Bu gün müasir dünyamızda narkotiklər problemi ən başlıca problemlərdən biridir, belə ki, o bilavasitə Avropa vətəndaşları ilə bağlıdır və Avropa xalqlarının təhlükəsizliyi, sağlamlığı üçün başlıca təhlükə mənbəyidir. Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə iki milyondan artıq problemli narkoman mövcuddur, xüsusən də gənclər arasında narkotiklərdən istifadə yüksək səviyyədədir. Bundan başqa, birliyə üzv olan bəzi ölkələrdə gənc narkomanların QİÇS-ə tutulması halları artmağa başlamışdır.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, Avropa İttifaqının son genişlənməsi (məlum olduğu kimi, 2004-cü ilin 1 mayından etibarən Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin sayı artaraq 15-dən 25-ə çatmışdır) regiondakı narkotik vəziyyətə təsir etməyə bilməzdi. Avropa İttifaqının genişlənməsi ilə bağlı olaraq əvvəlkindən xeyli artıq sayda dövlətin ərazisində sərhəd nəzarəti ləğv edilmişdir. 2004-ci ildə Avropa İttifaqına daxil olmuş bir sıra üzv dövlətlər öz gömrük xidmətlərini yenidən qurmaqda və onların ştatlarını ixtisar etməkdədirlər. Bundan başqa, həmin dövlətlərdən bəzilərinə təhlükəsizlik sahəsində qeyri-stabil vəziyyət və hüquq-mühafizə orqanları fəaliyyətinin qeyri-qənaətbəxş

¹ Гусейнова И.К. Азербайджан в системе европейских интеграционных процессов. – Баку: Воениздат, 1998.

koordinasiyası qalmaqdadır, ehtiyatların qıtlığı hiss olunur, dövlət sektorunda korrupsiya geniş yayılmışdır. Bütün bunlar belə bir ehtimala əsas verir ki, Avropa İttifaqının genişlənməsi Avropada narkotiklərin idxal və ixracına nəzarət üzrə mövcud olan ölçülərin zəifləməsinə gətirib çıxara bilər.

Avropa İttifaqının unikal inteqrasiya qurumu kimi səciyyəvi cəhəti ondan ibarətdir ki, onun çərçivəsi daxilində həyata keçirilən hüquqi tənzimlənmə fəvqəlmillə sistemin yaranmasına gətirmişdir. Beləliklə, Avropa İttifaqının ərazisi hüdudunda milli, dövlətdaxili sistemlərlə (hər bir ölkənin özünə məxsus) bərabər, xüsusi bir fəvqəlmillə hüquqi sistem - Avropa İttifaqı hüququ mövcuddur. Beləliklə, Avropa regionuna münasibətdə narkotik cinayətkarlıqla mübarizənin regional aspektinin araşdırılması istər üzv dövlətlərin, istərsə də fəvqəlmillə hüquqi sistemin müvafiq hüquqi normalarının öyrənilməsinə nəzərdə tutur.

I FƏSİL

AVROPADA ÜMUMİ NARKOTİK ŞƏRAİT VƏ NARKOTİK CİNAYƏTKARLIĞIN VƏZİYYƏTİ¹

1.1. AVROPADA NARKOTİK ŞƏRAİTİN XARAKTERİSTİKASI

Müasir dünyada fəal şəkildə inkişaf edən inteqrasiya prosesləri tədricən dövlət sərhədlərinin əhəmiyyətini azaldır, beynəlxalq ünsiyyət üçün onları daha açıq edir. İctimai həyat beynəlmiləl xarakterə malik olmağa başlayır.

Bu proseslərdə onların bəşəriyyətə gətirdiyi aşkar üstünlüklərlə bərabər, mənfi cəhətlər də vardır. Digər sosial dəyişikliklər kimi inteqrasiya insanlar üçün yalnız yeni im-

¹ Bu fəslin, eləcə də III fəslin yazılışı zamanı aşağıdakı nəşrlərdə dərc olunmuş məlumatlardan istifadə edilmişdir: Доклад международного комитета по контролю над наркотиками за 2003 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2004; Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2004 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2005; Всемирный доклад о наркотиках за 2004 год. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Том 1. Анализ; World Drug Report 2005. United Nations Office on Drugs and Crime. Volume 1: Analysis; Annual Report 2005. The state of the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and drugs Addiction. – Luxemburg, 2005.

kanlar deyil, həm də yeni ictimai problemlər, ziddiyyətlər yaradır. Son illər xüsusilə aktuallaşmış belə problemlərdən biri - transmilli cinayətkarlığın intensiv surətdə artmasından ibarətdir ki, bu da beynəlxalq və regional əməkdaşlığın inkişafının özünəməxsus «əlavə məhsulu» kimi çıxış edir.

Beynəlxalq ünsiyyətin inkişafı ilə birgə gedən cinayətkar fəaliyyətin beynəlmilləşməsi, təbii ki, Avropa İttifaqından da yan keçməmişdir. Əksinə, Avropa İttifaqının daxili sərhədləri olmayan bir əraziyə çevrilməsi (əvvəlcə daxili bazar, sonra isə Şengen məkanı çərçivəsində) bu prosesi dolayısıyla stimullaşdırmış, onun neqativ nəticələrini gücləndirmişdir. Bununla bağlı olaraq bəzi Qərbi Avropa ekspertləri artıq indidən Avropa İttifaqı ərazisini «kriminal cənnət» adlandırırlar. Onların qənaətinə görə, ədalət məhkəməsindən qaçmaq üçün bu əraziyə keçmək kifayətdir. Avropa İttifaqı üçün problemlərin miqyası, doğrudan da, çox genişdir və sonrakı artıma meyillidir. Bu gün biz bir çox cinayət növlərinin dövlət sərhədlərini aşmasının şahidi oluruq. Cinayətkarlıq Avropa İttifaqına daxil olan dövlətlərin ərazisində tədricən «transmilli», «ümumittifaq», «ümumavropa» cinayətkarlığına çevrilir.

Bu deyilənlər ən parlaq təzahürünü narkotik cinayətkarlıq məsələsində tapır. Axı narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsi cinayətkar fəaliyyətin transmilli aspektinin daha qabarıq əks olunduğu «sahə»sidir. Narkomaniya, narkoticarət artıq Avropa həyatının gündəlik reallığına çevrilmişdir. Ortaya təbii bir sual çıxır: **bu gün Avropa ölkələrində narkotik şərait necədir?**

Narkotiklərə nəzarət üzrə beynəlxalq komitənin (NNBK) narkotiklərə dair 2004-cü il Ümumdünya məruzəsinə görə, Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərdə *getdikcə daha fəal şəkildə becərilən kannabisin qanunsuz dövriyyəsi* bütün Avropada davam etməkdədir.

Avropada daha tez-tez və daha çox kannabisdən istifadə olunur. Son on ildə, demək olar ki, bütün Avropa ölkələrində bu narkotik vasitədən sui-istifadənin artması

meyli qeyd edilmişdir. BMT-nin Narkotiklər və cinayətkarlıq üzrə idarəsinin məlumatına görə hal-hazırda bütün dünyada sui-istifadə edilən kannabisin təxminən 20 faizi Avropanın payına düşür. Avropada həmçinin kannabisdən sui-istifadə ilə əlaqədar yardım üçün müraciət edən şəxslərin də sayı artmışdır. Nakrotiklər və narkomanianın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinin (EMCDDA) məlumatına görə, müalicə olunan bütün narkomanların 12 faizi və Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələrdə ilk dəfə müalicə alan narkomanların 25 faizi daha çox kannabisdən istifadə etdiklərini etiraf etmişdir.

NNBK-nin qiymətləndirməsinə görə, 2004-cü ildə Avropada təxminən 28,8 milyon nəfər və ya bütün əhalinin 5,3 faizi kannabisdən sui-istifadə hallarına yol vermişdir. 2003 və 2004-cü illərdə Şərqi Avropada kannabisdən sui-istifadə halları artmaqda davam etmiş, məlumatlara görə, yaşlı əhalinin 3,6 faizi və ya təxminən 8,5 milyon nəfəri kannabisdən sui-istifadəyə yol vermişdir. Çexiya Respublikasında kannabisdən sui-istifadənin yayılmasının orta illik göstəricisi 11 faizə bərabərdir.

Təmayyullərdən biri Avropa İttifaqı ölkələrində *gənclər arasında kannabisdən istifadənin artmasından* ibarətdir. Əldə olan məlumatlar göstərir ki, Avropada 3 milyon nəfər, əsasən gənclər hər gün kannabisdən istifadə edirlər. Kannabisdən istifadənin reytingi 1990-cı illərdə Böyük Britaniyada xeyli yüksək olsa da, öz stabilliyi ilə seçilirdi. Həmçinin, Avropanın şimalındakı Finlandiya və İsveç, cənubundakı Yunanıstan və Malta kimi ölkələrdə dəyişiklik qeyd alınmamışdır. Avropanın alkoqoldan və narkotiklərdən istifadə problemləri üzrə məktəbləri yoxlama layihəsi (ECPAD) 1999-cu ildə yeni üzv dövlətlərdə istifadənin daha əhəmiyyətli artımını qeyd almışdır. Şərqi Avropada son onillikdə 15-16 yaşlı şəxslər arasında kannabisdən sui-istifadənin yayılmasının orta illik göstəricisi iki dəfə artıb. Avropada müalicə üçün müraciət edənlər barədə mövcud məlumat kannabisin (kannabisdən müalicə digər tələbatların 12%-ini təşkil edir) oniat qrupu preparatlarından sonra ikinci yeri tutduğunu göstərir.

Regionun əksər ölkələrində kannabis ən geniş yayılmış narkotikdir. Lakin kannabisdən istifadə məsələləri üzrə ictimai forumlarda başlıca olaraq kannabislə bağlı risklər deyil, daha çox onun guya ki, potensial üstünlükləri müzakirə olunur. Kannabisdən istifadənin yuxarıda göstərilən artma meyilləri, görünür bəzi dairələrin bu narkotikin zərərli xarakteri barədə təəssürat yaratmaq cəhdləri ilə bağlıdır. Bununla bərabər, bəzi dövlətlərin, o cümlədən Niderlandın siyasətində bu sahədə pozitiv dəyişikliklər müşahidə olunur.¹

Şərqi Avropada kannabisin əsas tədarükçüləri Albaniya, Balkan yarımadasının digər ölkələri (Bolqarıstan, keçmiş Yuqoslaviya Respublikaları - Makedoniya, Çernoqoriya və Xorvatiya), həmçinin Rusiya Federasiyası və Sloveniyadır. 2002-ci ildə Şərqi Avropada ümumən 35 ton, eləcə də Rusiya Federasiyasında 30 ton kannabis müsadirə edilmişdir. Kannabisin kultivasiyası Qərbi Avropada, əsasən Niderlandda, daha az miqdarda isə qonşu ölkələrdə, həmçinin İsveçrədə həyata keçirilir. Qanunsuz kultivasiyaya qarşı İsveçrədə görülən tədbirlər, o cümlədən «Müdafiə edilən qrun» əməliyyatı nəticəsində 4,2 ton kannabis müsadirə edilmiş, kannabisin becərildiyi 60 yer ləğv edilmiş və çətinə satılan 60 İsveçrə mağazası bağlanmışdır.

Qərbi Avropada sui-istifadə edilən kannabis qatranının əsas mənbəyi Mərakeş olaraq qalır. Kannabis qatranı Mərakeşdən qaçaqmalçılıq yolu ilə, bərə və ya kiçik gəmilərdən istifadə etməklə, yük və ya digər avtomobillərdə İspaniyaya çatdırılır, oradan da quru yolu ilə Belçika, Fransa, Niderland və Böyük Britaniyaya ötürülür. Rusiya Federasiyası kannabis qatranının ən iri tədarükçüsü olaraq qalır. 2002-ci ildə burada ümumən 1,4 ton kannabis qatranı müsadirə edilmişdir - Şərqi Avropada bunun ən böyük miqdarda müsadirəsi ümumən 2 ton təşkil edib.

Əfqanıstanda üç il dalbadal görünməmiş ölçüdə «məhsul» yığıldıqdan sonra Avropada heroinin qanunsuz

¹ Bu barədə daha ətraflı məlumat üçün bax kitabın 3.1. yarımfəslinə.

dövriyyəsi yenidən müəyyən qədər yayılmışdır. Qərbi Avropa ölkələrinin əksəriyyətində heroindən sui-istifadə stabilləşsə də və ya azalsa da, *Şərqi Avropada və Müstəqil Dövlətlər Birliyində heroindən sui-istifadə artmaqda davam edir.*

Becərilən tiryək xaşxaşının həcminə görə bu gün Əfqanıstan şəksiz liderdir və bu bütün dünya birliyinə təsirsiz ötürmüşür. BMT-nin (BMT-nin Narkotiklər və cinayətlər üzrə Milli Ofisi) hesabatlarına görə, heroin və tiryəkin dünya üzrə dövriyyəsinin 90%-i Əfqanıstanda istehsal edilir, bu ölkənin ÜDM-nin 2/3 hissəsi narkotiklərin satışı hesabına formalaşır. Statistika göstərir ki, bu gün Şərqi Avropa və Cənub-Mərkəzi Asiya regionunda narkotiklərin - heroin və tiryəkin Əfqanıstandan dünyanın digər bölgələrinə, o cümlədən, Avropaya daşınmasının üç əsas marşrutu mövcuddur:

1. *«İpək yolu»* - Əfqanıstandan Tacikistana, Qırğızıstana, Özbəkistana, Türkmənistana, İrana, Ermənistanın işğal etdiyi Azərbaycan ərazilərindən Gürcüstana və Qara dəniz vasitəsilə Avropaya.

Burada bir məsələni xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, narkotiklərin Avropaya daşınmasının bu marşrutundan istifadə tezliyinə belə bir amil əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir: Azərbaycanın İrana sərhədinin bir hissəsi qeyri-qanuni erməni hərbi birləşmələrinin nəzarəti altındadır. Ermənistan tərəfindən işğal edilmiş ərazilərdə və tanınmamış qondarma «Dağlıq Qarabağ Respublikası»nda narkotik tərkibli bitkilər becərilir, istehsal edilərək Avropaya daşınır.

2. *«Şimal marşrutu»* - Əfqanıstan heroininin mühüm hissəsi Mərkəzi Asiya ölkələri (Tacikistan, Qırğızıstan, Qazaxıstan) vasitəsilə Rusiyaya, sonra isə Qərbi Avropa ölkələrinə daşınmaqla dünya, o cümlədən, Avropa bazarına daxil olur.

Əfqanıstanla Tacikistan arasındakı 800 millik sərhədi qoruyan Rusiya sərhədciləri bu marşrutda həyata keçirilən narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsinə qarşı uğurla mübarizə aparmışlar; 2003-cü ildə onlar 5,3 ton qadağan edilmiş narkotik, o cümlədən 2,7 ton heroin müsadirə etmişlər. Bu rəqəm qaçaqmalçılığın ümumi həcmindən kiçik bir hissəsini

əks etdirsə də, 2002-ci ilin müvafiq göstəricisindən 33 faiz çoxdur. Narkotiklərə nəzarət üzrə Rusiya Federal Xidmətinin məlumatına görə, Rusiya sərhədində və ölkə daxilində müsadirə edilən tiryəkin 70 faizdən çoxu Əfqanıstandan gətirilmişdir.

2005-ci ilin sonunda, Rusiya sərhəddiləri Tacikistandan çıxarılandan və Tacikistan-Əfqanıstan sərhədində mühafizə rejimi dəyişdikdən sonra, Rusiya mütəxəssislərinin verdiyi məlumata görə, şimal marşrutunun keçdiyi istər Tacikistanda, istərsə də Mərkəzi Asiyada narkotik şəraitin pisləşdiyi müşahidə edilmişdir.

3. «Balkan marşrutu» - Pakistan, İran, Türkiyə, Bolqarıstan, Rumıniya və Macarıstandan Avstriya, Almaniya, Hollandiya və İngiltərəyə.

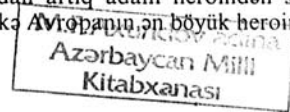
Araşdırmalara görə, «Balkan marşrutu» başlıca hələ qədir. Bu yolla narkotiklər Qərbi və Mərkəzi Avropaya daşınır. Qeyd etmək lazımdır ki, Avropa bazarına qeyri-legal olaraq daşınan narkotiklərin ümumi həcmnin 80%-i bu marşrutdan keçir. «Balkan marşrutu» iki qola ayrılır: *cənub qolu* ilə narkotiklər Yunanıstan, Albaniya və ya keçmiş Yuqoslaviya Respublikası Makedoniya vasitəsilə İtaliyaya daşınır; *şimal qolu* isə Türkiyə, Bolqarıstan, Rumıniya, Macarıstan və Avstriyadan keçir. «Balkan marşrutu»nun şimal qolu daha ənənəvi hesab olunur.

«Balkan marşrutu»nun keçdiyi Avropa ölkələri qadağan edilmiş narkotik tərkibli bitkilərin kultivasiyası, kannabis, heroin və sintetik narkotiklərin qeyri-qanuni istehsalı (hazırlanması) və onların tranzit dövriyyəsi, həmçinin mütəşəkkil cinayətkarlığın artması baxımından zəif hələ qə hesab olunur, çünki, artıq qeyd ediləyi kimi, burada təhlükəsizlik sahəsində qeyri-stabil vəziyyət və hüquq-mühafizə orqanlarının fəaliyyətində qeyri-qənaətbəxş əlaqələndirmə qalmaqdadır, ehtiyatların çatışmazlığı hiss olunur, dövlət sektorunda korrupsiya geniş yayılmışdır. Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində və MDB üzvü olan dövlətlərdə qeyri-qanuni *tiryək xaşxaşı* becərilməsinin aşağı səviyyəsi qeydə alınmışdır. Lakin narkotiklərin müsadirə edilməsi

üzrə məlumatlara görə, *qanunsuz dövriyyənin həcmi çox yüksəkdir*. 2003-cü ildə Şərqi Avropada təxminən 2,5 ton tiryək müsadirə edilmişdir. Müsadirə edilmiş tiryəkin ümumi həcmi Moldova Respublikasında 1505, Rusiya Federasiyasında 445, Litvada 261 və Estoniyada 170 kiloqram təşkil edir. 2002-ci ildə Şərqi Avropada 2,7 tondan artıq, Rusiya Federasiyasında isə 844 kiloqram heroin və morfin müsadirə edilmişdir.

Müəyyən azalmadan sonra Avropada *müsadirə edilmiş heroinin həcmi yenidən artmışdır*. Qeyd ediləyi kimi, Avropada qadağan edilmiş narkotiklərin satış bazarına tiryək məhsullarının əsas hissəsi Əfqanıstandan daxil olur. Avropada həyata keçirilmiş müsadirələrin təhlili göstərir ki, son zamanlar «Balkan marşrutu»nun *cənub qolunun* əhəmiyyəti aşağı düşmüşdür. Ənənəvi marşrutun keçdiyi əksər ölkələrdə müsadirə edilən heroinin ümumi həcmi artmışdır ki, bu da qismən hüquq-mühafizə orqanlarının işinin effektivliyinin artması ilə izah olunur; 2003-cü ildə Bosniya və Herseqovində müsadirə edilən heroinin ümumi miqdarı iki dəfə artmışdır, Xorvatiyada heroinin dövriyyəsində artım müşahidə olunur. Avropada müsadirə edilən heroinin əsas hissəsi Birləşmiş Krallıq, İtaliya və Niderlandın payına düşür. 2004-cü ilin fevralında Avstriyada 113 kiloqram heroin müsadirə olunmuşdur ki, bu da həmin ölkənin tarixində ən böyük həcmdə müsadirə edilmiş heroindir. Heroin qaçaqmalçılığında Albaniya ilə İtaliya arasındakı parom nəqliyyatından get-gedə daha geniş istifadə olunur. Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər üçün nəzərdə tutulan heroinin saxlanması və boşaldılıb yüklənməsi üçün Albaniyadan və Kosovo rayonundan (Serbiyada) get-gedə daha fəal surətdə istifadə edilir.

BMT-nin Narkotiklər və cinayətkarlıq üzrə idarəsinin məlumatına görə Avropada 4 milyona yaxın insan tiryək məhsullarından sui-istifadə edir; onlardan üçdə ikisi Şərqi Avropa ölkələrində və başlıca olaraq Rusiya Federasiyasında yaşayanlardır. Rəsmi məlumata görə, Rusiya Federasiyasında 1 milyondan artıq adam heroindən sui-istifadə edir. Beləliklə, bu ölkə Avropanın ən böyük heroin bazarına

çevrilmişdir. Qərbi Avropada tiryək məhsullarından sui-istifadənin ən yüksək səviyyəsi Lüksemburqda, sonra Portuqaliyada, Böyük Britaniyada, İtaliyada və İsveçrədə qeydə alınmışdır. Əgər Qərbi Avropada heroindən sui-istifadə stabil səviyyədədirsə və ya azalrsa, o, Şərqi Avropanın əksər ölkələrində artmaqdadır. Rusiya Federasiyasında tiryək məhsullarından sui-istifadənin kəskin surətdə artması qismən ölkədə xaşxaş küləşi istehsalının davam etməsi, həmçinin aşağı səviyyədə təmizlənmiş heroinin qanunsuz idxalı və əldə edilməsinin asanlıqı, həmçinin son illərdə qiymətlərin beş dəfə enməsi ilə izah olunur.

Hər il Avropaya qaçaqmalçılıq yolu ilə 200 tondan artıq kokain daşınır. Əvvəlki kimi kokain regiona əsasən Cənubi Amerikadan İspaniya, Portuqaliya, Niderland və Birləşmiş Krallıq vasitəsilə daxil olur. Dünya üzrə müsadirə edilən kokainin 5 faizi bu ölkələrin payına düşür. BMT-nin dərc edilmiş məlumatlarına görə, ən iri kokain partiyaları İspaniya, Niderland və İsveçrədə müsadirə edilir.

Bəzi Qərbi Avropa ölkələrində (Belçika, İtaliya və Fransa) müsadirə edilən kokainin ümumi həcmi artmışdır. Bir sıra Şərqi Avropa ölkələrində də, kokain daha aşağı keyfiyyətdə olsa da, bu göstəricinin artması müşahidə olunur. 2003-cü ildə Estoniyada 30 kiloqram kokain müsadirə edilmişdir ki, bu da həmin ölkədə qeydə alınan ən maksimal həcmdir.

1998-ci il ərzində Avropada kokaindən sui-istifadə halları artmaqla yanaşı, stabilləşməyə meyl də nəzərə çarpmışdır. *Şərqi Avropada kokaindən sui-istifadə hələ də Qərbi Avropa ölkələrindəki müvafiq göstəricilərdən xeyli aşağıdır.* NNBK Birləşmiş Krallıqda və daha az miqdarda Danimarka, Almaniya, İspaniya, Niderland və İsveçrədə kokaindən sui-istifadə miqyasının artmasını proqnozlaşdırır. Beynəlxalq komitənin məlumatına görə, 15 yaşdan 34 yaşa qədər olan şəxslərin 1-9 faizi ömürlərində ən azı olmasa bir dəfə kokaindən sui-istifadə etmişlər.

Hal-hazırda amfetamin sırasından olan stimulyatorların - amfetaminlərin və «ekstazi» qrupuna daxil olan maddə-

lərin hazırlandığı əsas region Avropanın özüdür. Bütün laboratoriyaların 70%-i, metamfetamin və lizergin turşusu dietilamidi (LSD) istehsalı üzrə laboratoriyaların 90 faizi məhz buradadır.

Avropa həmçinin *stimulyantların başlıca bazarıdır.* Regionda geniş miqyasda amfetamin sırasından olan stimulyatorlardan, xüsusilə MDMA («ekstazi») və amfetaminlərdən sui-istifadə davam edir. Burada amfetamin və ekstazidən istifadəyə meylin artması müşahidə olunur. Son illərdə sintetik narkotiklər üçün Qərbi Avropadan - Hollandiya, Belçika və Almaniya Şərqi Avropaya - Rumıniyaya, həmçinin Şimali Avropaya - Baltıqyanı ölkələrə, MDB ölkələrinə yeni marşrutlar dinamik inkişaf edir.

Bütün dünyada amfetamin sırasından olan stimulyatorlardan əsasən metamfetamin hazırlanırsa, Avropada onun gizli hazırlanması və sui-istifadəsi, göründüyü kimi, bir neçə ölkə ilə məhdudlaşır. Bu gün metamfetaminədən istifadə uzun müddətdən bəri həmin problemin mövcud olduğu Çexiya Respublikasında ciddi surətdə məhdudlaşdırılmışdır.

MDMA («ekstazi») və amfetaminin əsas tədarükçüsü Niderlanddır. Son zamanlar amfetamin sırasından olan stimulyatorların Mərkəzi və Şərqi Avropada, həmçinin Baltıqyanı dövlətlərdə (Latviya, Litva və Estoniya) hazırlanmasına dair məlumatlar alınır. Yerlərdə sintetik narkotiklərin (amfetaminlər və MDMA («ekstazi»)) qanunsuz şəkildə gizli hazırlanmasının miqyası genişlənir. Həmin narkotiklərin qeyri-qanuni hazırlanması üzrə aşkar edilmiş sex və laboratoriyaların sayının və müsadirə edilən narkotiklərin həcmimin artması da bunu sübut edir. Bu narkotiklərin hazırlanması iri miqyaslarla həyata keçirilir və artmaqda davam edir. Daxili tələbin artmasının təsiri altında sintetik narkotiklərin hazırlanmasına xüsusi əhəmiyyət verilir; bu narkotiklərin həmin ölkələrdə qeyri-qanuni hazırlanması onların bu regionda daha geniş sui-istifadəsinə səbəb olur.

Məsələn, 2003-cü ildə Çexiya Respublikasında qadağan edilmiş narkotiklərin hazırlanması üzrə 32 laboratoriya ləğv edilmiş, 35 000 MDMA («ekstazi») həbi və 7 300

metamfetamin dozası müsadirə edilmişdir. 2003-cü ildə Almaniyada az miqdarda QOYT (qamma-oksiyağlı turşu) hazırlanan 9 laboratoriyanın aşkar edilməsi həmin ölkənin qadağan edilmiş narkotiklər satışı bazarında bu maddənin mövqelərinin möhkəmlənməsindən xəbər verir.

Polşa iri miqdarda amfetamin və MDMA («ekstazi») tədarükçüsü hesab olunur. Bu, başlıca olaraq ölkənin daxilində həmin narkotiklərə tələbin artması ilə bağlıdır. Polşanın hüquq-müəfizə orqanlarının məlumatına görə, hər il ölkədə amfetamin hazırlanması üzrə orta hesabla 10 gizli laboratoriya ləğv edilir; təkcə elə 2004-cü ilin birinci rübündə 8 belə laboratoriya ləğv edilmişdir.

Polşa mənşəli amfetamin qaçaqmalçılıq yolu ilə həmçinin Almaniya, Norveç, İsveç, Ukrayna və Baltıqyanı dövlətlərə daşınır. Sui-istifadə üçün Polşanın özündə qanunsuz hazırlanan amfetaminin təxminən 65 faizi qalır.

NNBK-nın məlumatına görə, sintetik narkotiklər iri həcmdə və qeyri-qanuni şəkildə həmçinin Bolqarıstanda hazırlanır və 2003-cü ildə 350 kiloqram amfetamin və 1,5 ton prekursorun müsadirə edildiyi bu ölkə Avropaya amfetamin, MDMA («ekstazi») və prekursorlar göndərən daha bir iri tədarükçüyə çevrilir.

Baltıqyanı ölkələrdə də sintetik narkotiklərin qeyri-qanuni hazırlanmasının artımı müşahidə olunur. Son illərdə bu ölkələrdə qadağan edilmiş narkotiklərin iri miqyaslı hazırlanmasının həyata keçirildiyi çoxlu sayda gizli laboratoriya ləğv edilmiş və rekord miqdarda narkotik müsadirə olunmuşdur. Müsadirə edilən narkotiklərin həcmində də dəyişikliklər baş verib: Estoniya və Litvada müsadirə edilən, yerlərdə hazırlanmış amfetamin və MDMA («ekstazi»)nin ümumi həcmi heroin və digər tiryək məhsulları üzrə müvafiq göstəriciləri ötmüşdür.

Ukraynada son bir neçə ildə amfetamin sırasından olan stimulyatorlar və fenosiklidin (psixotrop hallüsinogen) hazırlanan bir neçə yaxşı təchiz edilmiş laboratoriya aşkar olunaraq ləğv edilmişdir. Bu yaxınlarda Ukraynada qeyri-qanuni fentanil – sintetik opioid hazırlanması faktı üzə

çıxmışdır. Məlumatlara görə, Ukraynada hazırlanan fentanil Baltıqyanı və Skandinav ölkələrinə göndərilirdi.

Balkan ölkələrindən, həmçinin Niderland və Polşadan Belarus, Rusiya Federasiyası və Ukraynaya psixotrop maddələrin qaçaqmalçılığı davam etməkdədir. Bundan başqa, bu regionda qanuni ticarət sahəsindən flunitrazepam (rogipnol) həbləri oğurlanmış və bunlar Baltıqyanı dövlətlərin və Şimal ölkələrinin (Danimarka, İspaniya, Norveç, İsveç və Finlandiya) qeyri-qanuni bazarlarına göndərilmişdir. Flunitrazepam İsveçə adətən qaçaqmalçılıq yolu ilə Litva narkokuryerləri tərəfindən bərə ilə, yaxud digər Baltıqyanı dövlətlər, eləcə də Almaniya və Danimarka vasitəsilə göndərilir. Flunitrazepamın bəzi partiyaları Norveçə ünvanlanır. Finlandiyada tez-tez fransız mənşəli buprenorfin (opioid analgetiki) müsadirə edilir.

Qərbi Avropa ölkələrinin əksəriyyətində, görünür, MDMA («ekstazi») və amfetaminə sui-istifadə artıq stabilləşmişdir. Lakin Şərqi Avropa sürətlə populyarlaşan və üstünlük qazanan MDMA («ekstazi») və amfetaminlərin hazırlanmasında, həmçinin potensial sui-istifadəsində tədricən daha əhəmiyyətli rol oynamağa başlayır.

Eyni zamanda, qeyd etmək lazımdır ki, Avropa ölkələri MDMA («ekstazi»)dən sui-istifadəyə görə dünyada ən yüksək yerlərdən birini tutur, yalnız Avstraliyadan geridə qalır. Avropada ondan sui-istifadənin ən yüksək səviyyəsi İrlandiyada qeydə alınmışdır, ardınca Çexiya Respublikası, Birləşmiş Krallıq və İspaniya gəlir. Avropada amfetaminə sui-istifadənin ən yükək səviyyəsi Avropa İttifaqının üzvü olan aşağıdakı dövlətlərdə qeydə alınmışdır: Birləşmiş Krallıq, İrlandiya, Danimarka, İspaniya, Çexiya Respublikası, Estoniya və Polşa. Ciddi surətdə amfetaminə sui-istifadə edilən ilk Avropa dövlətlərindən biri olan İsveçdə yeni narkomanların müayinəsi keçirilmişdir. Müayinə göstərmişdir ki, 2003-cü ildə əhalinin bu qrupunun amfetaminə sui-istifadəsi 1996-cı ildən bəri ən aşağı səviyyəyə düşmüşdür.

Baltıqyanı dövlətlərdə trankvilizator və sedativ vasitələrdən sui-istifadə barədə məlumat vardır. Latviyada 15

yaşdan 64 yaşa qədər olan şəxslər arasında həyatı boyu belə maddələrdən sui-istifadənin yayılma göstəricisi 2003-cü ildə 22% təşkil etmişdir. Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrinin əksəriyyətində və MDB üzvü olan dövlətlərdə stimulyatorlardan sui-istifadənin səviyyəsi artmaqdadır. Narkotiklərdən sui-istifadə ilə əlaqədar ilk dəfə qeydiyyatla alınan şəxslər arasında stimulyatorlardan istifadə edənlərə daha tez-tez rast gəlinir.

Qərbi Avropanın bir sıra ölkələrində *kat milli nəzarətə alınmışdır və müntəzəm olaraq bu maddədən xeyli miqdarda müsadirə edilir*. Məlumatla görə, Norveçdə quru katı ya tütünlə qarışdırıb çəkir, ya da çay kimi içirlər. Danimarka və İsveçdə çoxlu miqdarda kat müsadirə edilir. İsveçdə son bir neçə ildə müsadirə edilən katın miqdarı durmadan artaraq, 2003-cü ildə təxminən 7 tona çatmışdır. Şübhəsiz, bu müsadirələr ölkədə katdan sui-istifadə ilə bağlı problemlərin mövcud olduğunu göstərir və müvafiq əks-tədbirlərin işlənilib hazırlanmasını zəruri edir. Kat narkotiklərə nəzarət üzrə beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına düşməyindən Skandinaviya və bir çox digər Avropa ölkələrinin rastlaşdığı bu maddənin dövriyyəsi ilə bağlı problemlər ağırlaşma bilər.

Avropa bazarında katın meydana çıxması və ondan istifadənin artması qloballaşma proseslərinin genişlənməsi, onu müşayiət edən miqrasiya və həmin region üçün yeni olan narkotiklərin növlərinə tələbat arasında sıx qarşılıqlı əlaqənin bariz nümunəsidir. Katın ənənəvi şəkildə istifadə olunduğu və onun narkotik hesab edilmədiyi bir sıra Asiya və Afrika ölkələrindən miqrasiyanın güclənməsi ilə Avropa özü üçün yeni olan naroktikə tələbatla və deməli, yeni bazarın, qanunsuz narkotik dövriyyəsinin yeni kateqoriyasının formalaşması ilə, bunun nəticəsi kimi - bu hala hüquqi və hüquq tətbiqi baxımından təsir etmək zərurəti ilə rastlaşır.

Avropadakı narkomania problemlərində əsas amillərdən birini polinarkomania təşkil edir. Polinarkomania problemi narkomania probleminin həlli yollarının axtarışını çətinləşdirir. Narkotiklərin cəmiyyətin sağlamlığına təsirinin təhlili, alkoqol və tütün də daxil olmaqla, psixoak-

tiv maddələrdən istifadənin kompleks mənzərəsini nəzərə almalıdır. Məsələn, Avropada kannabisi həmişə tütünlə çəkiirlər. Narkotiklərdən ölümlərin toksikoloji təhlili bir neçə substansiyanın mövcudluğunu göstərir, eyni zamanda isə alkoqoldan istifadə heroin və ya kokainlə bağlı riski artırır.

EMCDDA-nın hesablamaları göstərməmişdir ki, Avropa İttifaqına daxil olan ölkələrdə ehtimal edilən 1,2-2,1 milyon narkomandan 850 000-1,3 milyonu narkotiklərdən inyeksiya üsulu ilə istifadə edir. Ölkələrin əksəriyyətində heroin ölüm və müalicənin səbəblərinə görə birinci yeri tutur, vəziyyət isə nisbətən stabil hesab olunur. Yeni ölkələrə gəldikdə isə, inyeksiyalar - tiryəkin qəbulunda başlıca istifadə üsulu olaraq qalmaqdadır.

Avropa ölkələrində kokain narkomaniyadan ölüm hallarının ümumi sayının 10%-də müəyyənədiçi rol oynayır. Ekstazidən ölüm halları - Avropada nadir haldır.

1.2. AVROPADA NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQ: ƏSAS TƏMAYÜLLƏR

Bir çox Avropa dövlətlərində narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində qeydə alınmış cinayətlərin əksəriyyəti narkotiklərdən istifadə və ya istifadə üçün saxlanma ilə bağlıdır ki, bu da həmin sahəyə aid cinayətlərin Polşada 39 faizini, Avstriya və Böyük Britaniyada isə 87 faizini təşkil edir.

Bir sıra Avropa dövlətlərində həmin sahədə törədilən cinayətlərin əsas hissəsini *narkotiklərin ticarəti* təşkil edir. Məsələn, Çexiya və Lüksemburqda müvafiq olaraq cinayətlərin 91% və 46%-i narkotiklərin ticarətindən ibarətdir. Narkotiklərdən istifadənin və onların saxlanmasının qanunla çəzalandırılan əməl olmadığı ölkələrdə (məsələn, İtaliya və İspaniyada) bütün cinayətlər narkotiklərin ticarəti ilə bağlıdır.

Portuqaliya və Norveçdə cinayətlərin 59%-i bir yerdə bir yerdə götürülən istifadə və ticarətə aiddir.

Portuqaliyadan başqa digər bütün Avropa ölkələrinin *narkotiklərin istifadəsi və ticarəti sahəsində cinayətlərin sayı 1998-ci ildən etibarən artmağa başlamışdır*. Aşağı sürətlə olsa da, ən aşkar artım meyilləri Belçika, Lüksemburq və Sloveniyada, 2001-ci ilə qədər isə İrlandiyada müşahidə edilirdi. 2003-cü ildə Çexiya, Lüksemburq, Avstriya və Sloveniyada azalma qeydə alınmışdır.

Bu və ya digər narkotiklə bağlı hüquqpozmaların nisbəti bir neçə amildən asılıdır. Bunların arasında narkotiklər sahəsində hüquqpozmaların müxtəlif növlərinə qarşı yönəldilmiş müxtəlif strateji qərarları və hüquqətbicətmə institutlarının operativ prioritetlərini xüsusi ayırmaq lazımdır.

Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin əksəriyyətinə kannabis - narkotiklər sahəsindəki cinayətlərdə ən çox adı çəkilən qeyri-leqal narkotik olaraq qalmaqdadır. Bu ölkələrdə kannabislə bağlı cinayətlər 2003-cü ildə narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsindəki cinayətlərin 39%-dən 87%-ə qədərini təşkil etmişdir.

Bəzi ölkələrdə «güclü narkotiklər»lə, digərlərində isə «zəif narkotiklər»lə bağlı cinayətlər üstünlük təşkil edir. Məsələn, Niderlandda «güclü narkotiklər»lə bağlı cinayətlər daha çox müşahidə olunur (58%), Çexiya Respublikasında isə cinayətlərin əksəriyyəti amfetaminlərlə bağlıdır.

1998-ci ildə kannabis də daxil olmaqla narkotiklər sahəsində hüquqpozmaların nisbəti Almaniya, İspaniya, Fransa, İrlandiya, Litva, Lüksemburq, Malta və Portuqaliyada artmış, Çexiya, Niderland, Sloveniya, İrçevç və Böyük Britaniyada stabil qalmış, İtaliya və Avstriyada isə azalmışdır.

Həmin müddət ərzində *heroinlə bağlı cinayətlərin nisbəti artımın müşahidə olunduğu Avstriya və Birləşmiş Krallıqdan başqa Avropa İttifaqının bütün ölkələrində azalmışdır*. Əksinə, *kokainlə bağlı cinayətlər 1998-ci ildən etibarən bütün narkotik cinayətlərə nisbətən Almaniya başqa digər ölkələrin hamısında artmışdır*.

Narkotiklərin təsiri altında törədilmiş cinayətlərə gəlincə isə, müxtəlif ölkələrdə müxtəlif vəziyyətin şahidi oluruq.

Məsələn, 2004-cü ildə Narkotiklər və narkomanıyanın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinin təqdim etdiyi Milli məruzəyə görə, Çexiya Respublikasında adi oğurluqların təxminən 40%-i və soyğunçuluqların 30%-i narkotik əldə edilməsi məqsədilə həyata keçirilib. Həmin ölkədə cinayətlərin qeydiyyatına alınması üzrə cari məlumatda göstərilir ki, alkoqol nəzərə alınmamaqla, 2003-cü ildə baş verən bütün hüquqpozmaların 0,7%-i narkotik və ya psixotrop maddələrin təsiri altında törədilib.

Finlandiyada 2000-2003-cü illər ərzində qeyri-leqal narkotiklərin təsiri altında törədilən qətl və zorakılıqların sayı alkoqolun təsiri altında törədilən hüquqpozmalardan xeyli az olmuşdur (qətlər 6%-ə nisbətə 64%, zorakılıqlar 2%-ə nisbətə 71% təşkil etmişdir). Narkotiklərin təsiri altında oğurluqların sayının artmasına baxmayaraq, alkoqolun təsiri altında törədilən oğurluqlar daha tez-tez baş verir (alkoqolun təsiri altında – 43%, narkotiklərin təsiri altında – 9%).

Almaniyada narkotiklərin yaxud onların əvəzləyicilərinin, ya da alternativ narkotiklərin əldə edilməsi məqsədilə törədilən cinayətkar əməllər 2003-cü ildə 2568 hala qədər azalmışdır. Bunlardan 70%-i saxta reseptlərin düzəldilməsinə və ya resept blanklarının oğurlanmasına aid olmuşdur.

Latviyada (DİN-in cari məlumatına əsasən) 2003-cü ildə qeydə alınmış bütün cinayətlərin 2,8%-i (2002-ci ildə 3,1%-i) cinayətkarlar tərəfindən məhz narkotiklərin təsiri altında törədilmişdir.

Avropa İttifaqının üzvü olan ölkələrdə ümumi əhali ilə müqayisədə məhbuslar arasında narkomanların sayı xeyli çoxdur. Məhbuslar arasında ömürlük narkomanıya 50%-dən çox təşkil edir; müxtəlif ölkələrin həbsxana və saxlanma mərkəzlərində olan şəxslər arasında bu göstəricilər 22%-dən 86%-ə qədər dəyişir. Narkotik istehlakçılarının əksəriyyəti həbsxanaya düşdükdən sonra narkotiklərdən istifadəni xeyli azaltsa da yaxud tamamilə dayandırsa da, bir çoxları onu

davam etdirir və ya narkotiklərdən istifadə etməyə başlayırlar. Araşdırmalar göstərmişdir ki, məhbusların 8-60 faizi narkotikləri həbsxanada olarkən, 10-42 faizi isə onları həmişə qəbul etmişlər.

NNBK-nin məlumatına görə, son illərdə Qərbi Avropanın bir sıra ölkələrində narkotiklərdən sui-istifadə ilə bağlı cinayətlərə münasibətdə ikili mövqə müşahidə olunur. Məsələn, narkomanıyanın profilaktikası üzrə kampaniyalar gəncləri narkotiklərdən sui-istifadədən çəkindirməyə çalışdığı bir vaxtda yerli hakimiyyət orqanları bu barədə heç bir əks-tədbir görmür, o cümlədən narkotiklərdən sui-istifadəyə təhrikə qarşı heç bir cinayət-hüquqi ölçü götürmürlər; hətta narkotiklərdən sui-istifadə yerli kütləvi informasiya vasitələri və ya digər kanallar vasitəsi ilə reklam da edilə bilər.¹

¹ Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2003 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2004. Пункты 119 и 123; Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2004 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2005. Пункт 185.

II FƏSİL

NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQLA MÜBARİZƏ AVROPA İTTİFAQININ ÜMUMİ CİNAYƏT SİYASƏTİNİN VACİB TƏRKİB HİSSƏSİDİR

2.1. AVROPA İTTİFAQININ ÜMUMİ CİNAYƏT SİYASƏTİ: TƏKAMÜL VƏ BƏZİ NƏZƏRİ MƏSƏLƏLƏR

2.1.1. Avropa İttifaqının ümumi cinayət siyasətinin formalaşması və inkişafının əsas mərhələləri

Təhlilin göstərdiyi kimi, Avropa İttifaqı üçün narkotik cinayətkarlıqla bağlı problemlərin miqyası həqiqətən də böyükdür və gələcəkdə inkişafa meyillidir. İttifaqın daxilindəki cinayətkarlıq «milli»dən tədricən «transmilli»yə, «ümumavropa» cinayətkarlığına çevrildiyindən, onunla «transmilli» səviyyədə, «ümumavropa miqyasında» mübarizə aparmaq lazım gəlir. Özü də bu zaman söhbət keçmişdə olduğu kimi dövlətlərarası əməkdaşlığın ayrı-ayrı razılaşmalarından və digər epizodik tədbirlərindən deyil, bütövlükdə Avropa İttifaqı səviyyəsində qəbul edilən hərəkət və qərarların məqsədyönlü sistemindən getməlidir. Başqa sözlə desək, bəzi məsələlərdə milli cinayət siyasəti özünə ümumi cinayət siyasəti aparılmalıdır - əvvəllər meydana çıxmış ümumi aqrar, ümumi xarici, ümumi nəqliyyat, ümumi ekologiya və s. siyasəti kimi. Qərbi Avropa ölkələri bu ehtiyacı təxminən yarım əsr öncə dərk etmişlər. Avropa

İttifaqı o zaman hələ mövcud olmadığından, Avropa birlikləri isə iqtisadi inteqrasiya məsələləri ilə məşğul olduqlarından, ümumi cinayət siyasəti istiqamətində ilk addımlar digər Avropa inteqrasiya Birliyi - Avropa Şurası çərçivəsində atılırdı.¹

Avropa Şurası - İkinci dünya müharibəsindən sonra yaradılan ilk Avropa hökumətlərarası təşkilatıdır.² Onun nizamnaməsi 1949-cü ildə imzalanmış və təsdiq edilmişdir. Yarandığı zamandan etibarən Avropa Şurasının məqsəd və fəaliyyəti əhəmiyyətli dərəcədə dəyişikliyə uğramışdır. Əsası qoyulduğu dövrdə - 1949 və 1957-ci illər arasında təşkilat Avropada siyasi inteqrasiya məsələləri ilə məşğul olurdu. 1957-ci ildən etibarən Avropa Şurası əsasən cinayətkarlıqla mübarizə, sosial infrastrukturun inkişafı, təhsil və mədəniyyət, həmçinin ətraf mühit problemləri və informasiyanın qorunması kimi siyasi, sosial və mədəni vəzifələrlə məşğul olmağa başladı. Avropa Şurasının fəaliyyətinin ən vacib sahəsi - insan hüquqlarının müdafiəsidir.

Avropa Şurası çərçivəsində dövlətlərarası hüquqi əməkdaşlığın əsas forması konvensiyadan ibarətdir. Məhz Avropa Şurasının hazırladığı konvensiyalarda hüquqi kateqoriya kimi «ümumi cinayət siyasəti» termini tətbiq edilmişdir. 1957-ci ildən başlayaraq Avropa Şurası çərçivəsində cinayət, cinayət-prosessual və cinayət-icraedici hüquq məsələləri üzrə iyirmidən artıq konvensiya və bir razılaşma hazırlanmışdır. Konvensiyalar: «Verilmə haqqında» (1957); «Şərti olaraq məhkum edilmiş və ya şərti olaraq cəzaçəkmədən azad edilmiş şəxslərə nəzarət haqqında» (1964); «Yol-nəqliyyat hüquqpozmalarına görə cəza haqqında»; «Cinayət işləri üzrə məhkəmə qərarlarının beynəlxalq səviyyədə qüvvədə olması haqqında» (1970); «Cinayət işləri

¹ Право Европейского Союза: Учебник для вузов (под ред. С.Ю.Кашикина.—М.: Юрист, 2004. с.817.

² Avropa Şurasını Avropa İttifaqı ilə qarışdırmaq lazım deyil: Bunlar tamamilə fərqli siyasi-hüquqi təşkilatlardır. Bu barədə daha ətraflı bax: Право Европейского Союза: Учебник для вузов (Под ред. С.Ю.Кашикина.—М.: Юрист, 2003.с.50-54.

üzrə icraatın verilməsi haqqında» (1972); «Bəşəriyyətə qarşı cinayətlərə və hərbi cinayətlərə müddətin keçməsinin tətbiq edilməməsi haqqında» (1974); «Terrorizmin qarşısının alınması haqqında» (1977); «Məhkum edilmiş şəxslərin verilməsi haqqında» (1983); «Mədəni mülkiyyətlə bağlı olan hüquqpozmalar haqqında» (1985); «Ətraf mühitin cinayət-hüquqi müdafiəsi haqqında» (1998); «Kibercinayətkarlıq haqqında» (2001); Razılaşma: «Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizəyə dair BMT Konvensiyasının 17-ci maddəsini həyata keçirərək dənizdə qeyri-qanuni dövriyyə haqqında» (1995).¹

Sonuncu sənəd bizi maraqlandıran predmet nöqtəyindən nəzərdən xüsusilə vacibdir. Bu sənədə görə, Avropa Şurasına üzv olan dövlətlər Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında BMT-nin 20 dekabr 1988-ci il tarixli konvensiyasına qoşulmağa razı olduqlarını bildirməklə, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin dənizdə qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınmasında əməkdaşlıqlarını möhkəmləndirmək niyyətlərini ifadə etməklə, eyni zamanda Vyana konvensiyasının 17-ci maddəsinin effektivin artırılması məqsədilə onun regional razılaşma ilə tamamlanmalı olduğu fikrinə gəlməklə, o cümlədən, gəmidə törədilmiş bəzi müvafiq cinayətlərin yurisdiksiyasının prioritet əsaslarla («preferensiya yuridiksiyası») həyata keçirilməsi imkanlarını, həmçinin verilənin bəzi məsələlərini razılaşdırırlar.²

¹ Avropa Şurasının rəsmi dilləri ingilis və fransız dilləri olduğundan onun bütün konvensiyalarının əsl, mötəbar mətnləri yalnız göstərilən iki dildə mövcuddur. Onlar «Avropa müqavilələri toplusu»nda (ingil. European Treaties Series, fran. Serie des Traités européens) dərc edilirlər. Hal-hazırda bunları Avropa Şurasının informasiya mərkəzləri vasitəsi ilə Internetdən (<http://conventions.coe.int>) əldə etmək olar. Avropa Şurasının bir çox cinayət-hüquqi konvensiyalarının rus dilinə tərcümələri üçün bax: Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. - М., 1998.

² Bax: Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. - М., 1998. С.184-192.

Təəssüf ki, Avropa Şurası əsl «ümumi» cinayət siyasətini yarada bilməmişdir. Öz mahiyyəti etibarilə hökumətlərərsə təşkilat olduğundan o ya icrası məcburi olmayan qətnamə və tövsiyələr formasında qərarlar qəbul edir, ya da iştirakçı dövlətlər arasında konvensiyaların layihələrini hazırlayır ki, bunları da ölkələr imzalamağa və təsdiq etməyə məcbur deyillər. Belə hüquq yaradıcılığının nəticəsi o olmuşdur ki, cinayət, cinayət-prosessual və cinayət-icraedici hüquq sahəsində Avropa Şurasının bir çox konvensiyaları «Avropa konvensiyaları» adlansa da, əslində buraya Avropa Şurası konvensiyasının qüvvəyə minməsi üçün onun üç dövlət tərəfindən təsdiq edilməsi kifayətdir. Buna uyğun olaraq, sənəd yalnız həmin üç tərəf arasındakı münasibətdə məcburi olur, Avropa Şurasının digər üzvlərini heç nə ilə bağlamır. Qüvvəyə minmənin bu qədər liberal şərtinə baxmayaraq, bu təşkilatın cinayət-hüquqi xarakterli bəzi konvensiyaları hələ də kağız üzərində qalmaqdadır. Məsələn, «Mədəni mülkiyyətə bağlı hüquqpozmalar haqqında» Konvensiyanın taleyi belə kədərli olmuşdur. Mətnin hazırlanmasından (1985) sonra keçən 15 il ərzində Konvensiyanı imzalayan 6 dövlətdən heç biri onu təsdiqləməmişdir. 2001-ci ilin sonlarında «Ətraf mühitin cinayət-hüquqi müdafiəsi haqqında» Konvensiya eyni vəziyyətdə idi (13 dövlət imzalamış, heç biri təsdiq etməmişdi). Lakin əgər Avropa Şurası konvensiyasında həmin təşkilatın əksər üzvləri iştirak etməyə razı olsalar belə, bundan əsl «ümumi» normaların yaradılması barədə nəticəyə gəlmək olmaz. Avropa Şurası konvensiyalarının mümkün iştirakçıları dairəsini maksimum genişləndirmək üçün adətən tərəflərə razılaşdırılmış mətdə müxtəlif təshihlər etməyə, daha doğrusu, sənədin birtərəfli qaydada bu və ya digər müddəasını yerinə yetirməkdən imtina barədə bəyan etməyə icazə verilir. Bir çox ölkələr bu imkandan aktiv surətdə istifadə edirlər. Əgər hər hansı bir dövlət belə bir bəyanat verirsə, konvensiyanın iştirakçısı olan digər dövlətlər də sənədin təshih edilən müddəasına riayət etməyə birlərlər¹. Təsvir edilən praktika ona gətirir ki, Avropa Şurasının konvensiyaları bəzən özünəməxsus «menyu»ya çevrilir, iştirakçı dövlətlər buradan özləri üçün lazım və faydalı hesab etdiklərini seçirlər. Təbii ki, belə şəraitdə «ümumi siyasət»dən danışmağa dəyməz.²

Belə vəziyyət Avropa birliklərinin üzvü olan dövlətləri təmin edə bilməzdi. Avropa Şurasının hüquqi və təşkilati mexanizmlərinin kifayət qədər effektiv olmaması onları cinayət-hüquqi sahədə ortaq fəaliyyətin xüsusi yanaşma və metodlarını hazırlamağa vadar etdi. Lakin Avropa İttifaqının ümumi cinayət-hüquqi siyasətinin³ formalaşması çox vaxt tələb edirdi və bu proses bu gün də davam edir.

Avropa İttifaqının ümumi cinayət siyasəti öz inkişafında bir neçə mərhələdən keçmişdir.

Birinci mərhələ hələ Avropa İttifaqı yaranmazdan öncə başlamışdı. Belə hesab edilir ki, gələcək Avropa İttifaqının cinayət siyasəti 1975-ci ildə bu sahədə xüsusi əlaqələndirmə mərkəzi - Trevi qrupunun təşkili ilə yaradılmağa başlamışdır.

Qrupun adı fransız sözlərinin: «Terrorism, radicalisme, extremism et violence internationale» («Beynəlxalq

¹ Avropa Şurasının ilk konvensiyalarında dövlətlərin təshih etmək hüququ, demək olar ki, məhdudlaşdırılmırdı. Məsələn, verilmə haqqında Avropa konvensiyasının (1957) 26-cı maddəsinə görə razılığa gələn hər bir tərəf «həmin konvensiyanın istənilən müddəə və ya müddəalarında təshih edə bilər». Son illərdə hazırlanmış konvensiyaların mətnində dövlətlərin təshih hüququ daha ciddi çərçivələrə daxil edilmişdir. Məsələn, Kibercinayət haqqında konvensiya (2001) yalnız 9 maddə və paraqraflarda təshih etməyə icazə verir. Sənədin digər müddəaları təshih edilə bilməz (mad.42).

² Вах: Право Европейского Союза: Учебник для вузов // Под ред. С.Ю.Кашкина.—М.: Юристъ, 2004. с. 818-819.

³ «Şurasın cinayət-hüquqi siyasəti» dedikdə, onun ictimai həyatın konkret sahəsində - cinayət-hüquqi sahədə gördüyü tədbirlər məcmusu başa düşülür. «Siyasət» sözünün yanında ona görə «ümumi» sifəti işlədilir ki, göstərilən sahədə fəvqəlmillə səviyyədə vahid siyasi kursun işlənməsi meylə nəzərə çarpdırılsın.

xarakterli terrorizm, radikalizm, ekstremizm və zorakı hərəkətlər) abreviaturasından götürülmüşdür. Trevi qrupu birliklərin üzvü olan dövlətlərin daxili işlər nazirlərindən ibarət idi və ildə iki dəfə iclas keçirirdi. Qrup, bu sahələr Avropa İttifaqı haqqında Müqavilə tərəfindən İttifaqın üçüncü dayağına aid edilənə qədər Birliyin üzvü olan dövlətlərin terrorizm, narkotik ticarəti, mütəşəkkil cinayətkarlıq və qeyri-qanuni immiqrasiya ilə mübarizədə fəaliyyətinin əlaqələndirməsini həyata keçirirdi.¹

Həmin mərhələdə fəvqəlmilli institutlar cinayət-hüquqi sahədə səlahiyyətə malik deyildilər və buna görə də normativ aktlar çıxara bilməzdilər. Trevi qrupu və sonradan təsis edilmiş digər (xüsusi) işgüzar qruplar Avropa birlikləri hüquqi və institusional mexanizminin çərçivələrindən kənarında fəaliyyət göstərirdilər. Cinayət, cinayət-prosessual və cinayət-icraedici hüququn ümumiçibari normalarının təsdiq edildiyi hüququn mənbəyi, Avropa Şurasında olduğu kimi bu zaman üzv olan dövlətlər arasındakı konvensiya və razılaşmalardan ibarət idi. Bu sənədlər arasında aşağıdakıları göstərmək olar: «Avropa birliklərinin üzvü olan dövlətlər arasında Avropa Şurasının məhkum şəxslərin verilməsi barədə konvensiyasının tətbiqi haqqında» 25 may 1987-ci il tarixli Razılaşma; ««Non bis in idem» prinsipinin tətbiqi haqqında» 25 may 1987-ci il tarixli Konvensiya; «Verilmə barədə sorğuların verilməsinin sadələşdirilməsi və modernləşdirilməsi haqqında» 26 may 1989-cu il tarixli Razılaşma; «Cinayət işləri üzrə icraatın verilməsi haqqında» 6 noyabr 1990-cı il tarixli Razılaşma; «Xarici ittiham hökmlərinin icra edilməsi haqqında» 13 noyabr 1991-ci il tarixli Konvensiya. Göstərilən sənədlər hələ də qüvvədə minməyib, çünki iştirakçılar onu təsdiq etməyiblər. 1985 və 1990-cı illər Şengen razılaşmaları isə təsdiq edilmişdir.

Şengen razılaşmaları 1980-ci illərdə gələcək Avropa İttifaqının cinayət siyasətinin formalaşmasına böyük bir töhfə oldu. Razılaşmalar beş üzv dövlətin inkişaf etmiş

¹ Daha ətraflı bax: Право Европейского Союза: документы и комментарии /под ред. С.Ю.Кашкина.—М., 1999. с.25-27.

əməkdaşlığının nəticəsi idi və onların qüvvəyə minməsi üçün Avropa birliyinin bütün üzvlərinin razılığı tələb olunmurdu. Lakin Şengen razılaşmalarının həyata keçirilməsi də müəyyən vaxt tələb etdi. Şengen hüququnun başlıca mənbəyi olan 1990-cı ilin Şengen konvensiyası yalnız 1995-ci ildə qüvvəyə mindi.

Beləliklə, *birinci mərhələ* əhəmiyyətli dərəcədə qeyri-formal xarakter daşıyırdı, çünki cinayət-hüquqi sahədəki ortaqlıq fəaliyyətdə hüquqi əsaslar təsis müqavilələrində nəzərə alınmamışdı. Görünür elə bu səbəbdən birinci mərhələni hazırlıq mərhələsi adlandırırlar.

Ümumi cinayət siyasətinin formalaşmasında *ikinci mərhələ* Avropa İttifaqının yaradılması ilə bağlıdır. Beləliklə, bu mərhələ 17 fevral 1992-ci il tarixində imzalanmış və 1993-cü ilin 1 noyabrında qüvvəyə minmiş Avropa İttifaqı haqqında müqavilə (Maastrixt müqaviləsi) ilə başlayır. Bu zamandan cinayətkarlıqla ortaq mübarizə məsələləri yeni inteqrasiya təşkilatının idarə edilməsinin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrildi, onun təsis müqaviləsində («Cinayət-hüquqi sahədə polis və məhkəmə orqanlarının əməkdaşlığı haqqında Əsasnamə»nin XI fəslə) hüquqi əsasla malik oldu. Cinayətkarlıqla müştərək mübarizə məsələləri struktur cəhətdən Avropa birliklərindən ayrıldı, Avropa İttifaqının üçüncü, müstəqil dayağının obyektinə çevrildi.¹

Üçüncü dayağın ilkin adı - ədalət mühakiməsi və daxili işlər sahəsində əməkdaşlıq (ƏDİƏ) adlanırdı. Üçüncü

¹ Məlum olduğu kimi, Avropa İttifaqı adətən «üç dayaqlı struktur» adlanan mürəkkəb daxili quruluşa malikdir. Bura Avropa İttifaqı haqqında müqavilənin 2-ci maddəsi tərəfindən müəyyən edilən üç tərkib hissəsi daxildir: «Birlik bu müqaviləyə müvafiq olaraq siyasət sahələri və əməkdaşlıq formaları ilə tamamlanan Avropa birliklərinə əsaslanır». Avropa birlikləri -Avropa İttifaqının birinci, bəzisi, zaman etibarı ilə ən köhnə dayağıdır. İkinci dayağı ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti (ÜXST) təşkil edir. 1970-ci ildən fəaliyyət göstərmiş Avropa siyasi əməkdaşlığı mexanizmi buna nümunə olmuşdur. Sonuncu dayağı 1992-ci il Maastrixt müqaviləsində «Ədalət mühakiməsi və daxili işlərdə əməkdaşlıq» (ƏDİƏ) - adı altında təşkilatı-hüquqi formasını almışdır. O müasir adını 1997-ci il Amsterdam müqaviləsinə uyğun olaraq almışdır. Bu müqavilə onun predmet sahəliyini yalnız cinayətkarlıqla mübarizə məsələləri ilə məhdudlaşdırmışdır (mülki işlər, çığınaclaq üzrə hüquq mühakiməsi məsələləri, həmçinin viza, immiqrasiya siyasəti Avropa Birliyinin ixtiyarına verilməmişdir).

dayağın adında «əməkdaşlıq» termininin işlədilməsi təsadüfi seçim deyildir. Cinayətkarlıqla mübarizə məsələləri üzrə qərarların hazırlanması və qəbulu hökumətlərarası institut olan Avropa İttifaqı Şurasının əlində idi və bu gün də belədir (xatırladaq ki, Şura üzv olan dövlətlərin hökumətlərinin nazirlərindən ibarətdir və Avropa İttifaqının başlıca qanunverici orqanıdır). Şura, bir qayda olaraq, yekdilliklə fəaliyyət göstərməlidir (daha doğrusu, üzv olan hər bir dövlət veto hüququna malikdir). Avropa İttifaqı çərçivəsində qanunvericilik təşəbbüsünün «inhisarçısı» olan Avropa Komissiyası (icrası fəvqəldövlət institutu) əsla Şuraya cinayət-hüquqi istiqamətdə ölçülərin layihələrini təqdim etmək hüququna malik deyildir. Avropa parlamentinin üçüncü dayağın sahəsindəki səlahiyyətləri əhəmiyyətsiz dərəcədə az idi, Məhkəmə isə heç bir səlahiyyətə malik deyildi.

Əvvəlki kimi, hökumətlərarası əməkdaşlıq mərhələsində Avropa İttifaqı ƏDİƏ çərçivəsində qanunvericilik səlahiyyətləri almadığından cinayətkarlıqla mübarizə məsələləri üzrə normativ aktları müstəqil olaraq qəbul edə bilmirdi.

Bu mərhələdə ümumi cinayət siyasətinin həyata keçirilməsində hüquqi alət kimi üç növ aktdan istifadə olunurdu.

a) Avropa İttifaqı Şurasının ümumi mövqe, qətnamə və tövsiyələri;

b) ümumi aksiyalar;

c) üzv dövlətlər arasındakı konvensiyalar.

Sonuncu akt növü birinci mərhələdə olduğu kimi, İttifaqın ümumi cinayət siyasətinin başlıca hüquqi alətidir. Konvensiya layihələrini indi Avropa İttifaqının Şurası hazırlayır, imza və təsdiq üçün üzv dövlətlərə təqdim edirdi.

«Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında ekstradisiyanın sadələşdirilmiş prosedurası haqqında» Konvensiya (10 mart 1995), «Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında ekstradisiyaya dair» Konvensiya (27 sentyabr 1996), həmçinin «Avropa polis idarəsinin yara-

dılması haqqında» Konvensiya (26 iyul 1995) cinayət-hüquqi əhəmiyyətə malik idi.

İkinci mərhələnin ən vacib məqamlarından biri əvvəlcə «Narkotiklər üzrə Avropol şöbəsi»nin (1994-cü ilin 3 yanvarından), sonra isə tam səlahiyyətli «Avropa polis idarəsi»nin (Avropol) fəaliyyət göstərməsindən ibarətdir. Əgər Avropolun yaradılması İttifaqın təsis müqaviləsinin müddəaları tərəfindən nəzərdə tutulmuşdusa, onun hüquqi statusunun əsas mənbəyini üzv dövlətlərin üçüncü dayağın çərçivəsində Avropa İttifaqı haqqında müqavilənin 3-cü maddəsi əsasında qəbul etdikləri «Avropa Polis idarəsinin yaradılması haqqında» xüsusi konvensiya təşkil edir. Bu Konvensiyanın mətni Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən 1995-ci ilin 26 iyulunda təsdiq edilmiş, elə həmin gün üzv dövlətlərin nümayəndələri tərəfindən imzalanmışdır. Konvensiya təsdiq etmə prosedurası bitdikdən sonra 1 oktyabr 1998-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş, lakin real olaraq yalnız 1999-cu ilin 1 iyulundan fəaliyyətə başlamışdır.

Avropolun yaradılması və fəaliyyətində məqsəd Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərdə cinayətkarlıqla mübarizəyə yardım etmək, milli hüquq-mühafizə orqanlarının işinin səmərəliliyini artırmaq və onlar arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirməkdən ibarətdir (Avropol haqqında 1995-ci il Konvensiyasının 2-ci maddəsinin 1-ci paragrafı). Hal-hazırda cinayətlərin aşağıdakı qrupları Avropolun səlahiyyətlərinə aid edilmişdir:

- 1) narkotik vasitələrin qeyri-qanuni ticarəti;¹
- 2) nüvə və ya radioaktiv materialların ticarəti;
- 3) gizli miqrasiya axını;
- 4) insan ticarəti;
- 5) oğurlanmış nəqliyyat vasitələri ticarəti;
- 6) terrorizm;²

¹ Avropol bu qrup cinayətlərlə hələ «Narkotiklər üzrə şöbə» kimi fəaliyyət göstərdiyi zamandan mübarizə aparmışdır.

² 2-6-cı maddələrdə sadalananlar 1995-ci il Konvensiyası əsasında Avropolun səlahiyyətlərinə daxil olmuşdur.

7) saxta pul kəsilməsi və ya ödəniş vasitələrinin saxtalaşdırılması;¹

8) pulların «təmizə çıxarılması» üzrə qeyri-qanuni hərəkətlər.²

Bilavasitə göstərilən səkkiz qrupdan hər hansına aid olan cinayətlərdən başqa «onlarla bağlı olan cinayətər» də Avroponun səlahiyyətinə daxil edilir. Əsas cinayətlərlə «onlarla bağlı» cinayətlər anlayışına Avroponun səlahiyyətində olan cinayətlərin hazırlanması, həyata keçirilməsinin asanlaşdırılması və ya gizlədilməsi məqsədilə törədilən əməllər aiddir. Bunlar: cinayətlərin həyata keçirilməsi vasitələrinin əldə edilməsi məqsədi ilə; cinayətəkar əməli asanlaşdırmaq və ya icrasını tamamlamaq məqsədi ilə; cəzasızlığı təmin etmək, daha doğrusu, cinayət törədilməsinə görə cinayət məsuliyyətindən yaxa qurtarmaq məqsədi ilə törədilən cinayətlərdir (1995-ci il Konvensiyasının 30 noyabr 2000-ci il redaksiyasının 2-ci maddəsinin 3-cü paragrafi).

Avroponun ixtiyarında olan predmetlərin siyahısı müfəssəl xarakter daşısa da, Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən genişləndirilə bilər. Nümunə kimi saxta pul kəsilməsinin Avroponun səlahiyyətlərinə aid edilməsini göstərmək olar. 1995-ci il Konvensiyasının 2-ci maddəsinə əlavədə Avroponun səlahiyyətlərinə əlavə olaraq aid edilə biləcək cinayət qrupları aşağıdakılardır:

- həyat, azadlıq və şəxsi toxunulmazlıq əleyhinə cinayətlər;

- mülkiyyətə, ictimai rifaha qarşı və maliyyə fəaliyyəti sahəsində cinayətlər;

- qeyri-qanuni kommərsiya fəaliyyəti və ətraf mühitə qarşı cinayətlər.

¹ Bu qrup cinayətlər 1995-ci il Konvensiyasına əlavə edilmədən, Avropa İttifaqı Şurasının 29 aprel 1999-cu il tarixli «Avroponun mandatının saxta pul kəsilməsi və ya ödəniş vasitələrinin saxtalaşdırılması ilə mübarizəyə şamil edilməsi haqqında» qərarı əsasında Avroponun səlahiyyətləri sahəsinə daxil edilmişdir.

² Bu cinayətlər qrupu 1995-ci il Konvensiyasının 1-ci maddəsinə Avropa İttifaqı Şurasının 30 noyabr 2000-ci il tarixində etdiyi əlavə əsasında Avroponun səlahiyyətləri sahəsinə aid edilmişdir.

Avroponun fəaliyyəti əsasən müvafiq məlumatların toplanması, verilməsi və işlənməsi yolu ilə cinayətəkarlıqla mübarizə üzrə tədbirlərin informasiya dəstəyi əsasında mərkəzləşdirilir. Bunun üçün üzv dövlətlərdə Avropolla əlaqə üzrə məsul olan milli şöbələr yaradılmışdır, bunlardan hər biri Avropolla əlaqə üzrə öz zabitlərini göndərir.

İlk iki mərhələdə İttifaqın ümumi cinayət siyasətinin inkişafı Qərbin ekspert və siyasətçilərini bir ağızdan onun effektivliyinin aşağı olmasından danışmağa məcbur etdi. Bunun əsas səbəbi hökumətlərarası əməkdaşlığa üstünlük verilməsindən və Avropa İttifaqının cinayət-hüquqi sahədə xüsusi qanunvericilik səlahiyyətlərinin olmamasından ibarət idi.

Beynəlxalq-hüquqi vasitələrlə («üzv dövlətlər arasında konvensiyalar») ümumi cinayət siyasətini formalaşdırmaq cəhdi qeyri-qənaətbəxş oldu.¹

Avropa İttifaqının cinayətəkarlıqla mübarizə sahəsindəki fəaliyyətinin inkişafında *üçüncü mərhələ* «Avropa İttifaqı haqqında müqaviləyə, Avropa birliklərinin təsisinə barədə müqavilələrə və bunlarla bağlı bəzi aktlara əlavələr edilməsinə dair Amsterdam müqaviləsi» (qısa adı - *Amsterdam müqaviləsi*) ilə bağlıdır. 1997-ci ilin 2 oktyabrında imzalanmış və 1 may 1999-cü il tarixində qüvvəyə minən həmin müqavilə ümumi cinayət siyasətində köklü islahat apardı.

Amsterdam müqaviləsi Avropa İttifaqı haqqında müqavilənin «Cinayət-hüquqi sahədə polis və məhkəmə orqanlarının əməkdaşlığı haqqında əsasnamə» adlı VI fəslinin məzmununu tamamilə yenidən nəzərdən keçirmişdir. Hal-hazırda polisin və məhkəmə orqanlarının cinayət-hüquqi sahədə əməkdaşlığı (PMOƏ) adlanan üçüncü dayaqın adının dəyişdirilməsi də bununla bağlıdır.

Avropa İttifaqı üçüncü dayaq çərçivəsində, nəhayət ki, Avropa İttifaqı Şurasının hüquqi cəhətdən məcburi Çərçivə qərarlarının və qərarlarının çıxarılması vasitəsilə ilə rəallaşdırılan qanunvericilik səlahiyyətləri əldə etmişdir. Av-

¹ Вах: Право Европейского Союза: Учебник для вузов / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М.: Юристъ, 2004. С. 822.

ropa İttifaqı Şurasının üzv dövlətlər arasında konvensiyalar hazırlamaq hüququ da saxlanılmışdır; konvensiyanın qüvvəyə minməsi üçün onun bütün dövlətlər tərəfindən təsdiq edilməsi tələb olunmur (əksəriyyət, daha doğrusu, o zamankı 15 üzv dövlətdən 8-i kifayət idi). Lakin hal-hazırda üçüncü dayağın beynəlxalq-hüquqi mənşəli bu vasitəsindən istifadə olunmur. (Cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində İttifaqın üzvü olan dövlətlərin imzaladıqları sonuncu konvensiya cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında 29 may 2000-ci il tarixli Konvensiya olub.)

Amsterdam müqaviləsinin ən vacib məqamlarından biri üçüncü dayağın Avropa İttifaqı məhkəməsinin yurisdiksiyası dairəsinə daxil edilməsindən ibarət olmuşdur.

Amsterdam müqaviləsi üçüncü dayağ çərçivəsindəki əməkdaşlıq sahəsinə müəyyən qədər ixtisar etmişdir. Maliyyə maraqlarına toxunan dələduzluğa qarşı mübarizədə görülən tədbirlər iqtisadi əməkdaşlıq sahəsinə aid edilmişdir. AB (keçmiş AİB) haqqında Müqavilənin yeni maddəsi (209 «a») buna həsr edilib. Gömrük əməkdaşlığının gücləndirilməsinə yönəldilmiş cinayət-hüquqi aspektlərə aid olmayan tədbirlər də həmin sahəyə aid edilmişdir. Bu və ya digər dərəcədə cinayət hüququ ilə əlaqədar olan tədbirlər əvvəlki kimi üçüncü dayağın çərçivəci daxilində qalır. Polis əməkdaşlığı, həmçinin cinayət işləri üzrə bütün hüquqi əməkdaşlıq da bu çərçivədədir.

İttifaq çərçivəsində Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin əməkdaşlığı kriminal hallarla mübarizə məsələləri ətrafında mərkəzləşməkdədir (mad. 29). Amsterdam müqaviləsində mütəşəkkil və ya digər cinayətkarlığın, xüsusilə də terrorizmin, insan alverinin və uşaqlara qarşı cinayətlərin, narkotik və silahlarla qeyri-qanuni əməliyyatların, korrupsiya və dələduzluğun qarşısının alınması və aradan qaldırılması kimi mübarizə məqsədləri xüsusi qeyd edilmişdir. Bu mübarizədə aşağıdakı vasitələrdən istifadə olunması göstərilib:

- Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin polis qüvvələrinin, gömrük və digər səlahiyyətli orqanlarının bi-

lavasitə, eləcə də Avropa polis idarəsi çərçivəsində daha sıx əməkdaşlığı;

- üzv dövlətlərin məhkəmə və digər səlahiyyətli orqanları arasında daha sıx əməkdaşlığı;

- zəruri olduqda, üzv dövlətlərin cinayət-hüquqi normalarının yaxınlaşdırılması.

Amsterdam müqaviləsi həmçinin Avropolun fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəldilmiş tədbirləri də nəzərdə tuturdu. Bu məqsədlə Avropolun fəaliyyəti dairəsində əlavə əməkdaşlıq tədbirlərinin keçirilməsinə icazə verilən şəraitlər müəyyən edilmişdir. Söhbət mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı mübarizədə müəyyən işlər üzrə istintaq aparılması zamanı hərəkətlərin əlaqələndirilməsindən, istintaq və prokuror qrupları arasındakı razılaşmadan gedir.

Üçüncü dayağ çərçivəsindəki əməkdaşlıqda daha bir addım mütəşəkkil cinayətkarlıq, terrorizm və narkotiklərin qanunsuz daşınması ilə mübarizədə tətbiq edilən minimal cəza tədbirlərinin razılaşdırılmasına aiddir. Amsterdam müqaviləsi müəyyən etdi ki, Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin hüquqi sistemləri belə minimal cəzalara malik olmalıdırlar (31-ci mad.) Bu yalnız ümumi yanaşmaya deyil, həm də vacib hüquqi alətlərə malik olmaqla ağır cinayətlərə mübarizə üçün çox əhəmiyyətlidir. Qeyd edildiyi kimi, Avropa İttifaqının hüquq-mühafizə (o cümlədən, cinayət-hüquqi) sahəsindəki səyləri «azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət mühakiməsi məkanının» yaradılmasına yönəldilmişdir (Avropa İttifaqı haqqında Müqavilənin 2-ci maddəsi). Bu xoş niyyətə konkret məzmun vermək üçün 1999-cü ilin oktyabrında Tampere şəhərində (Finlandiya) Avropa Şurasının xüsusi sessiyası çağırıldı (xatırladaq ki, bu orqanın tərkibinə İttifaq ölkələrinin dövlət və ya hökumət başçıları və Komissiyanın Sədri daxildirlər). Ən yüksək siyasi səviyyədə Avropa Şurasının üzvləri praktik hərəkət istiqamətlərini razılaşdırdılar. Avropa Şurasının rəylərində göstərilirdi: «Hüquqpozmaların subyektləri öz xeyirləri üçün üzv dövlətlərin məhkəmə sistemlərindəki fərqlərdən istifadə etmək imkanlarından məhrum edilməlidirlər. Hökm və qərarlara bütün İttifaq hüdüdlərində hörmət edilməli və onlar yerinə

yetirilməlidir... Üzv dövlətlərin hüquq sistemlərinin bir-biri ilə maksimum tam uyğunluğunu və tədricən yaxınlaşmasını təmin etmək təzimidir».

Avropa Şurası qeyd etmişdir ki, «əsl Avropa azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət mühakiməsi məkanı»nın yaradılması bir günün və ya vahid bir qərarın işi ola bilməz. Bundan ötrü müxtəlif növlü tədbirlər kompleksı zəruridir. Avropa Şurasının göstərişlərinə əsasən beşillik müddət - 2000-2004-cü illər üçün nəzərdə tutulmuş özünəməxsus sənədlər hazırlanmışdır. Bu sənədlər «Strategiya» və «Fəaliyyət planı» adını almışlar (həmin sənədlərin təhlili bu fəslin 2.2-ci yarım fəslində nəzərdən keçirilib).

2001-ci il Nitsa müqaviləsi də PMOƏ-nin hüquqi rejimində müəyyən dəyişikliklər etmişdir. Bu müqaviləyə əsasən cinayət qanunvericiliyi sahəsindəki birgə fəaliyyətə aşağıdakılar daxildir: əgər əməkdaşlığın yaxşılaşdırılması üçün zərurdirsə, üzv dövlətlərdə fəaliyyət göstərən normaları uyğunluğunun təmin edilməsi; üzv dövlətlərin yurisdiksiyalarındakı ziddiyyətlərin qarşısının alınması; üzv dövlətlər arasında hüquq pozuntusu törədənlərin verilməsinə yardım edilməsi; mütəşəkkil cinayətkarlıq, terrorizm, narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayət tərkibləri və cəzaların minimal standartlarını müəyyən edən uğurlu tədbirlərin götürülməsi.

Nitsa müqaviləsinə uyğun olaraq, cinayət işlərinin cinayət təqibini və ya istintaqını aparan üzv dövlətlərin milli prokurorluqlarının və digər idarələrinin işinin əlaqələndirilməsi üçün Avroyust adlı xüsusi təşkilat yaradılır. Avroyustun səlahiyyətləri Avropolun səlahiyyətlərinə nisbətən daha geniş hüquqazidd əməllər dairəsinə şamil edilir (bura əlavə olaraq, məsələn, ekoloji cinayətkarlıq aid edilmişdir). Bu orqanın hüquqi statusu Avropa İttifaqının «Ağır cinayətkarlıqla mübarizənin gücləndirilməsi məqsədi ilə Avroyustun yaradılması haqqında» 28 fevral 2002-ci il tarixli qərarı ilə təsdiq edilmişdir. Bu qərara görə, Avroyustun tərkibi-nə «hər bir üzv dövlətin göndərdiyi... və vəzifəyə analoji

səlahiyyətli prokuror, hakim və ya polis zabiti olan bir milli üzv daxildir» (2-ci mad.)

Müasir mərhələdə İttifaqın ümumi cinayət siyasətinin inkişafında ən ciddi maneə kimi üçüncü dayaq çərçivəsində (birinci dayaqdan fərqli olaraq) Şura üzvləri tərəfindən normativ aktların və digər qərarların bir səsle qəbulu haqqında qaydanın üstünlük təşkil etməsi çıxış edir. Mütəxəssislərin etirafına görə, «yekdillik tələbi iflicedicə effektdə malik» olsa da, 1997-ci il Amsterdam müqaviləsi, sonra isə 2001-ci il Nitsa müqaviləsi zəruri islahatları təxirə salmışdır.

Avropa inteqrasiya prosesinin və bütövlükdə hüququn, o cümlədən cinayət hüququnun inkişafında *növbəti vacib mərhələ Avropa üçün Konstitusiyaya müəyyən edən Müqavilənin* («Treaty establishing a Constitution for Europe»)¹ meydana çıxması ilə bağlıdır.

Avropa İttifaqı Konstitusiyasının layihəsi 15 dekabr 2001-ci il tarixli «Avropa İttifaqının gələcəyi haqqında» Laaken deklarasiyasına müvafiq olaraq yaradılmış, bütün üzv dövlətlərin (15 o zamankı və 10 gələcək) və namizəd dövlətlərin, Avroparlamentin və Avropa komissiyasının qanunvericilik və icraedici hakimiyyətlərinin nümayəndələrindən ibarət olan müvəqqəti nümayəndələr orqanı - Avropa Konventi (İttifaqın gələcəyi haqqında Konvent) tərəfindən hazırlanmışdır. Konventin təklif etdiyi Konstitusiyaya layihəsi hökumətlərarası konfrans tərəfindən müzakirə edildikdən sonra Avropa Şurasının 17-18 iyun 2004-cü il tarixli sessiyasında qəti olaraq razılaşdırılmışdır. Avropa İttifaqı Konstitusiyasını üzv dövlətlərin liderləri 29 oktyabr 2004-cü ildə Romada təntənəli şərətdə imzalamışlar. O bütün üzv dövlətlərin konstitusiyalarının müddəalarına uyğun olaraq milli parlamentlərdə və ya referendum keçirilməsi yolu ilə təsdiq edildikdən sonra qüvvəyə minəcəkdir.

Mövcud üçüncü dayağın məsələlərinə dair Avropa İttifaqı Konstitusiyasında ciddi dəyişikliklər vardır. Hər şey-

¹ Treaty establishing a Constitution for Europe // OJ (Official Journal of the European Union) C 310, 16.12.2004. P. 1.

dən öncə üç dayaq strukturu ləğv edilir, Avropa birliyi Avropa İttifaqı ilə birləşir. Avropa İttifaqına hüquqi şəxs və tam səlahiyyətli beynəlxalq hüquq subyekti statusu verilir. Konstitusiyaya İttifaqın hüquqi sistemində böyük bir aydınlıq və sadəlik vermişdir. İttifaqın hüququnun mənbələr sisteminə nizamlamaqla o, hüquqi aktları qanuni və yarımqanuni aktlara bölür, hər növ hüquqi aktın statusunu, hüquqi xüsusiyyətini dəqiqləşdirir, onların ierarxiyasında dəqiqləşdirmələr aparır. Hazırkı üçüncü dayağın konvensiya və çərçivə qərarlarının yerini Avropa qanunları və Avropa çərçivə qanunları tutacaqdır. Cinayət işlərində qərarların qarşılıqlı qəbulu prinsipi müəyyən edilmişdir ki, bu da Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin bərgə fəaliyyəti üçün ümumi əsas təşkil edəcəkdir. Bundan başqa, Konstitusiyanın mətninə cinayət, cinayət-prosessual qanunvericiliyinin müəyyən aspektlərinin razılaşdırılmasını həyata keçirməyə imkan verəcək hüquqi baza daxil edilmişdir. Nəhayət, nəzərdə tutulmuşdur ki, Avropolun və Avroyustun rolu gücləndirilməlidir və Avropa prokuroru vəzifəsinin yaradılması imkanı təmin edilməlidir.

Konstitusiyaya görə, Avropa İttifaqı hüququn aliliyinə və insan hüquqlarına hörmətə əsaslanır. Onun başlıca vəzifələrindən biri üzv dövlətlərin əsas hüquqlarına, müxtəlif hüquqi sistemlərinə və əməkdaşlarına hörmət etməklə öz vətəndaşları üçün azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət məkanını yaratmaqdan ibarətdir. 1-42-ci maddələrə əsasən bu məkan aşağıdakı yollarla yaradılır:

a) zəruri olduqda üzv dövlətlərin qanunvericilik və rəqlamentar müddəalarının yaxınlaşdırılmasına yönəldilən Avropa qanunlarının və çərçivə qanunlarının qəbul edilməsi yolu ilə;

b) o cümlədən, qarşılıqlı olaraq məhkəmə və qeyri-məhkəmə qərarlarının qəbul edilməsi əsasında üzv dövlətlərin səlahiyyətli orqanları arasında qarşılıqlı etibara səbəb olmaqla;

c) cinayət xarakterli hüquqpozmalardan qarşısının alınması və aşkar edilməsi sahəsində üzv dövlətlərin səla-

hiyyətli orqanlarının, o cümlədən, polis, gömrük və digər ixtisaslaşdırılmış xidmətlərin operativ əməkdaşlığının köməyi ilə.

Konstitusiyanın III-271-ci maddəsinin 1-ci paragrafına əsasən, İttifaq səviyyəsində hüquqpozmaların xarakteri və nəticələrindən yaxud onlarla ümumi əsaslarla mübarizə aparmaq zərurətindən irəli gələn, *cinayət hüquqpozmalarının və trassərhəd miqyaslı xüsusi ağır cinayətkarlıq sahələrindəki sanksiyaların müəyyən edilməsinə aid olan minimal qaydalar* müəyyən edilir. Həmin qaydalar Avropa çərçivə qanunu ilə müəyyən edilir.

Bu cinayətkarlıq sahələri aşağıdakılardır: terrorizm, insan alveri, qadınların və uşaqların seksual istismarı, nar-kotik vasitələrin qanunsuz ticarəti, qeyri-qanuni silah ticarəti, pulların «təmizlə çıxarılması», korrupsiya, ödəniş vasitələrinin saxtalaşdırılması, kompüter informasiyası sahəsindəki cinayətlər və mütəşəkkil cinayətkarlıq. Göstərilənlərdən başqa, cinayətkarlığın inkişafından çıxış edərək, Şura həmin paragrafda nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğun digər cinayətkarlıq sahələrini göstərən Avropa qərarı qəbul edə bilər.

III-271-ci maddənin 2-ci paragrafı nəzərdə tutur ki, harmonizasiya üzrə tədbirlərin obyektinə olmuş hər hansı bir sahədə İttifaqın siyasətinin effektiv həyata keçirilməsi məqsədilə üzv dövlətlərin cinayət hüququ sahəsində qanunvericilik və rəqlamentar əsasnamələrinin yaxınlaşdırılması zəruri olduqda, Avropa çərçivə qanunu maraqlı sahədə cinayət hüquqpozmalarının və sanksiyaların müəyyən edilməsinə aid olan minimal qaydalar təyin edə bilər.

Avropa İttifaqı Konstitusiyasının III-272-ci maddəsinə görə, Avropa qanunu və ya Çərçivə qanunu üzv dövlətlərin qanunvericilik və rəqlamentar əsasnamələrinin istənilən harmonizasiyası istisna edilməklə, üzv dövlətlərin cinayətkarlığın qarşısının alınması sahəsindəki fəaliyyətinə yardım və dəstək üzrə tədbirlər müəyyən edə bilər.

2.1.2. Avropa İttifaqının cinayət siyasətinin predmeti. cinayət hüququnun mənbələri

Avropa İttifaqının cinayət siyasətinin predmetini cinayətin qarşısının alınması, istintaqı, cinayətə görə məsuliyyətə cəlb edilməsi və cəzanın icra edilməsi üzrə fəaliyyət daxil olmaqla cinayətkarlıqla mübarizə məsələləri təşkil edir. Ortaq səylərin başlıca obyektini kimi AB ümumi bazarı, sonra isə Şengen məkanı çərçivəsində sərhədlərin açılması və insanların yerdəyişməsi üçün maneələrin aradan qaldırılması ilə bağlı olaraq əlavə impuls qazanmış «transmilli» cinayətkarlıqla mübarizə çıxış edir. PMOƏ-nin prioritet vəzifəsi kimi (Avropa İttifaqı haqqında müqavilənin 29-cu maddəsi) İttifaqın üzvü olan bütün dövlətlər üçün əhəmiyyətli dərəcədə təhlükə təşkil edən aşağıdakı ağır və xüsusilə ağır cinayətlərlə mübarizə göstərilmişdir: terrorizm; insan alveri; uşaqlara qarşı cinayətlər; narkotik ticarəti; silah ticarəti; korrupsiya; dələduzluq.

Terrorizmə, narkotikarətə, o cümlədən, mütəşəkkil cinayətkarlığa münasibətdə Avropa İttifaqı haqqında Müqavilə (mad.31, b. «e») İttifaq səviyyəsində müvafiq cinayət tərkiblərinin əlamətlərini və onlara görə cəzaları müəyyən edən minimal standartların təyin edilməsini xüsusi nəzərdə tutur. İttifaqdakı milli və fəvqəlmilli orqanların kompleks səyləri Amsterdam müqaviləsinin qarşıya qoyduğu aşağıdakı yeni məqsədə nail olmağa gətirməlidir: «Azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət mühakiməsi çərçivəsində vətəndaşların yüksək müdafiə səviyyəsinin təmin olunması» (Avropa İttifaqı haqqında Müqavilənin 29-cu maddəsi). Göstərilən məqsəd İttifaqın hər üç dayağının fəaliyyət prioritetlərini müəyyən edir, lakin onun həyata keçirilməsi üzrə səylərin mərkəzi məhz həmin təşkilatın «hüquq-mühafizə dayağı» kimi PMOƏ hesab edilir.

Üçüncü dayağın çərçivəsində Avropa İttifaqının və ona üzv olan dövlətlərin əsas fəaliyyət istiqamətləri digərləri ilə bərabər aşağıdakılardır: mütəşəkkil cinayətkarlıq, terrorizm

və narkotik ticarəti sahəsində üzv dövlətlərin cinayət hüququnun harmonizasiyası; poessual hüququn, o cümlədən, cinayət hüququnun harmonizasiyası - «üzv dövlətlərdə təbiiq edilən qaydaların qarşılıqlı uyğunluğunun... təmin edilməsi»; üzv dövlətlər arasında cinayət işlərinin idarəetmə fəaliyyətinin dəqiqləşdirilməsi; cinayət işlərinin istintaqı və icrasının icrası - «üzv dövlətlərin səlahiyyətli nazirlikləri, məhkəmə və ya analoji səlahiyyətli orqanları arasında qararların prosedurası və icrası məsələlərində əməkdaşlığın asanlaşdırılması və fəallaşdırılması».

Qeyd edildiyi kimi, əvvəlcə 1992-ci il Maastrixt müqaviləsinə uyğun olaraq Avropa İttifaqı üçüncü dayağın çərçivəsində hər hansı bir ciddi səlahiyyətdən məhrum idi (bu da qismən dayağın «əməkdaşlıq» adına haqq qazandırdı). Birinci dayaqdan fərqli olaraq İttifaqın institutları cinayətkarlıqla mübarizə məsələləri üzrə normativ aktlar çıxarmaq hüququna malik deyildilər. Onların fəaliyyəti bu sahədə üzv dövlətlərin səylərinin əlaqələndirilməsindən və onlara yardım edilməsindən, həmçinin imzalanmaq və təsdiq edilmək üçün ölkələrə təqdim olunan konvensiyaların hazırlanmasından ibarət idi. Üçüncü dayağın, ÜXST kimi, Avropa İttifaqı məhkəmə orqanlarının yurisdiksiyasından çıxarılmışdır. İttifaqın səlahiyyətinə belə münasibət (hökumətlərarası əməkdaşlığa üstünlük verilməsi) özünün qeyri-effektivliyini sübut etmişdir. O, cinayətkarlıqla mübarizə üzrə zəruri tədbirləri operativ olaraq qəbul etməyə imkan vermirdi, bir çox vacib təşəbbüslər (konvensiya layihələri daxil olmaqla) kağız üzərində qalırdı.

PMOƏ-nin hüquqi rejimindəki ən mühüm dəyişikliklər Amsterdam müqaviləsinin qüvvəyə minməsi ilə bağlıdır. Bu sənədin başladığı PMOƏ-nin hüquqi əsaslarındakı köklü təftiş üçüncü dayağın çərçivəsində Avropa İttifaqı institutlarının təsir vasitələrini əhəmiyyətli dərəcədə gücləndirdi. Bu sahədə səlahiyyətlər əvvəlki kimi İttifaqın və digər təşkilatların (birinci dayağın) səlahiyyətlərindən əhəmiyyətli dərəcədə geri qalsa da, onları reallaşdırmaq daha çətin olsa da, bütövlükdə onlar Avropa İttifaqı haqqında Müqavilənin ilkin redaksiyası ilə müqayisədə əhəmiyyətli dərəcədə

artmışdır. Məsələn, Avropa İttifaqı cinayət hüququ və prosesi məsələləri üzrə normativ aktlar (çərçivə qərarları) çıxarmaq hüququ əldə etmişdir, üçüncü dayaq sahəsində meydana çıxan hüquqi konfliktlər isə Avropa birlikləri Məhkəməsinin yurisdiksiyası sahəsinə daxil edilmişdir.

Avropa İttifaqının PMOƏ çərçivəsində əsas səlahiyyətləri və bu sahədə çıxarılan aktlar təsis müqaviləsinin 34-cü maddəsində (paraqraf 2) sadalanmışdır.

Üçüncü dayaq çərçivəsində çıxarılan hüquqi aktlar aşağıdakılardır:

1) *Avropa İttifaqının ümumi mövqeləri, qətnamələri, tövsiyələri*;

Ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti çərçivəsində olduğu kimi, Avropa İttifaqı «Birliyin müəyyən məsələyə münasibətini müəyyən edən ümumi mövqeləri çıxarmaq» səlahiyyətinə malikdir. Ümumi mövqələr hüquq-mühafizə sahəsində hüquqi normalardan ibarət olmadığına görə onların ifadə edilməsi cinayətkarlıqla mübarizə işində az effektivdir. Bu səbəbdən üçüncü dayaq çərçivəsində ümumi mövqələr çox az hallarda ifadə edilir.

Qətnamə və tövsiyə kimi vasitələr hüquqi cəhətdən məcburi deyildilər və daha tez-tez qəbul edilirdilər, lakin ciddi praktiki nəticə vermirdilər, adı çəkilən aktlar yalnız niyyət xarakteri daşdığından, onların yerinə yetirilməsi üzv dövlətlərin həmişə olmayan istəyindən asılıdır.

Avropa İttifaqının adından ümumi mövqələrin, qətnamələrin və tövsiyələrin çıxarılması səlahiyyətini Avropa İttifaqı Şurası həyata keçirir.

2) *ümumi aksiyalar*;

Üçüncü dayaq çərçivəsində ümumi aksiya (frans. *action commune*; ing. *joint action*) öz xarakterinə görə bu gün də ikinci dayaq (ümumi xarici siyasət və təhlükəsizlik siyasəti - ÜXST) çərçivəsində qəbul edilən eyni adlı sənədlə oxşardır. ÜXST sahəsində olduğu kimi, cinayətkarlıqla mübarizə üzrə ümumi aksiyalar İttifaqın və ona üzv olan dövlətlərin konkret sahələrdə praktiki fəaliyyəti üçün təməlin qoyulması məqsədilə çıxarıldı.

Adı çəkilən sənədin norma yaradıcılığı məqsədi ilə istifadə edilməsi cəhdləri də məlumdur. Məsələn, 21 dekabr 1998-ci il tarixli «Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərdə cinayətkar təşkilatda iştirakın qanun tərəfindən cəzalandırılan əməl hesab edilməsi» adlı ümumi aksiya¹ «cinayətkar təşkilat» anlayışı üçün norma-tərifli formalaşdırmış və müvafiq cinayət tərkiblərinin əlamətlərini müəyyən etmişdir.

Buna baxmayaraq, ümumi aksiyalar cinayət hüququnda və yaxın sahələrdə əsl «qanunvericilik əsasları»na çevrilmədi. ÜXST-nin göstəriş və həmçinin ümumi aksiyalarından fərqli olaraq, Avropa İttifaqı haqqında müqavilə bu halda onların hüquqi məcburiyyətini nəzərdə tutmurdu. Bu aktların müddəalarının həyata keçirilməsi əsasən üzv dövlətlərin məsələyə münasibətindən asılıydı, Avropa İttifaqı tərəfindən bunlara nəzarət prosedurları yox idi.

Qərb doktrinasında PMOƏ-nin ümumi aksiyalarının «hüquqi təbiəti» haqqında fikirlər ayrıldı. Bəzi hüquqşünaslar onları tövsiyə xarakterli aktlar hesab edir, digərləri isə, əksinə, iddia edirlər ki, ümumi aksiyaların çıxarılması hər halda hüquqi nəticələrə gətirir. PMOƏ-nin bəzi ümumi aksiyalarının formulə edilməsi ikinci nöqteyi-nəzərin xeyrinə səslənir. Bunlara görə, üzv dövlətlər nəyi isə etməyi «öhdələrinə götürürlər» və ya «etməlidirlər», bu və ya digər tədbirlərin həyata keçirilməsini «təmin edirlər» və s.

3) *üzv dövlətlər arasındakı konvensiyalar*;

Konvensiyaların mətni Avropa İttifaqı Şurası tərəfindən hazırlanır, lakin (normativ aktlardan fərqli olaraq) istənilən konvensiyanın beynəlxalq müqavilə kimi qüvvəyə minməsi üçün üzv dövlətlər «özlərinin konstitusiyaya hüquqlarına uyğun olaraq» əlavə razılıq verməlidirlər. Beləliklə, konvensiyaların qüvvəyə minməsi üçün onları İttifaqa üzv

¹ Joint Action of 21 December 1998 adopted by Council on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union, on making it a criminal offence to participate in a criminal organization in the Member States of the European Union (98/733/JHA) // OJ. L 057. 05.03.1999. P. 0036.

olan bütün ölkələrin imzalaması və təsdiq etməsi tələb olunurdu. Əslində isə bu heç bir vaxt belə olmurdu. 2001-ci ilin sonunda Şuranın cinayətkarlıqla və digər hüquqpozmalarla mübarizə haqqında üçüncü dayaq çərçivəsində hazırladığı səkkiz konvensiyadan yalnız biri - 1995-ci il Avropol haqqında Konvensiya qüvvəyə minmişdi.

4) çərçivə qərarları və qərarlar:

Üzv dövlətlərin hüquq sistemlərinin yaxınlaşması birinci növbədə cinayət hüququ sahəsində vahid (oxşar) normaların müəyyən edilməsini tələb edir ki, bunlar bütün İttifaq ərazisində fəaliyyət göstərə bilsin. Bu iş 1993-cü ildən epizodik olaraq (Şura tərəfindən üzv dövlətlər arasında ümumi aksiya və konvensiyaların çıxarılması vasitəsilə) həyata keçirilirdi. Lakin o, nisbətən yaxın zamanlardan etibarən - Avropa İttifaqı cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində normativ, həmçinin fərdi aktlar çıxarmaq səlahiyyətinə malik olduğu 1999-cu ildən sonra tam dəyərli xarakter aldı. Bu səlahiyyətlər Avropa İttifaqı tərəfindən iki formada reallaşdırılır: çərçivə qərarı və qərar.

Çərçivə qərarı birinci dayaq çərçivəsində çıxarılan direktivə uyğundur. Bu sonuncu kimi, üçüncü dayaq məsələləri üzrə çərçivə qərarları - hüququn unifikasiyası deyil, harmonizasiyası alətidir. Onlar üzv dövlətlərin qanunvericilik və tənzimləyici əsasnamələrinin yaxınlaşdırılması məqsədilə qəbul edilir və üçüncü dayaq predmetinə aid edilən müəyyən məsələ üzrə «qanunvericiliyin əsasları» kimi çıxış edirlər. Çərçivə qərarları üzv dövlətlər üçün nail olunması gərək olan nəticə məsələsində məcburidir, forma və metodları milli hakimiyyətlər seçirlər.

Üçüncü dayaq çərçivəsində İttifaqın qərarları da hüquqi cəhətdən məcburi aktdır, onlar «üzv dövlətlərin qanunvericilik və tənzimləyici əsasnamələrinin yaxınlaşdırılması məqsədindən başqa, bu fəsilin məqsədlərinə (PMOƏ haqqında əsasnamə) uyğun gələn istənilən başqa məqsəddə» nail olmaq üçün çıxarılırlar. Praktikada qərarlar da bəzən normativ aktlar kimi çıxış edirlər.

Üçüncü dayaq məsələləri üzrə çərçivə qərarlarının və qərarların ümumi xüsusiyyəti onların birbaşa qüvvəyə malik olmamasıdır, daha doğrusu, həmin aktlar vətəndaşlara və hüquqi şəxslərə bilavasitə subyektiv hüquqlar və vəzifələr verə bilməz. Üzv dövlətlərin məhkəmələri qərar qəbul edərkən əvvəlki kimi, öz növbəsində çərçivə qərarlarına uyğunlaşdırılmış milli cinayət məsələlərini və digər qanunları rəhbər tuturlar.

Cinayət hüququ məsələləri üzrə Avropa İttifaqının çərçivə qərarları adətən aşağıdakılardan ibarət olur:

- *cinayət-hüquqi tövsif*: müəyyən bir əməlin (əməllərin) İttifaqın bütün ərazisində cinayətkar əməl (əməllər) elan edilməsi və müvafiq cinayət tərkiblərinin əlamətlərinin müəyyən edilməsi;

Cinayətin obyektı və obyektiv cəhətin əlamətləri həmişə, subyektiv cəhət isə çox hallarda göstərilir. İttifaqın qanunvericiliyində nəzərə alınmayan məsələlərin (məsələn, cinayət məsuliyyətinin başladığı yaş və cinayətin subyektinin digər xarakteristikası çərçivə qərarında adətən tənzimlənmir) həlli üzv dövlətlərin ixtiyarına verilmişdir.

- *ağırlaşdırıcı və yüngülləşdirici halların siyahısı*;

İstər ağırlaşdırıcı, istərsə də yüngülləşdirici hallara milli qanunvericilikdə əlavələr edilə bilər.

- *fiziki şəxslər üçün cəzaların növ və həcmələrinin müəyyən edilməsi*;

Cəzanın həcmi adətən «minimal harmonizasiya» metodunun köməyi ilə müəyyən edilir (üzv dövlətlər daha ciddi məsuliyyət ölçüləri tətbiq edə, öz cinayət qanunlarında istənilən digər cinayət tərkiblərinin əlamətlərini nəzərə ala bilərlər);

- *əgər cinayət əməli hüquqi şəxsin xeyrinə onun rəhbər orqanlarının üzvləri tərəfindən törədilmişsə, hüquqi şəxslər üçün məsuliyyətin əsası və ölçüləri*;

Üzv dövlətlərin seçiminə uyğun olaraq hüquqi şəxslər cinayətlərə görə istər inzibati, istərsə də cinayət məsuliyyəti daşıya bilərlər.

Bu halda Avropa İttifaqı artıq öz qanunvericiliyində hüquqi şəxslər üçün cinayət məsuliyyəti tətbiq etmiş üzv

dövlətlərin təcrübəsindən imtina edir. Məsələn, Fransanın CM-nə (mad. 121-2) uyğun olaraq, hüquqi şəxslər «qanun və ya rəqlament tərəfindən nəzərdə tutulmuş hallarda, onların xeyrinə orqanların və ya hüquqi şəxslərin nümayəndələrinin törətdiyi cinayət əməlinə görə»¹ məsuliyyətə cəlb olunmalıdırlar. Belçikanın CM-nə (mad.5) görə, «hər bir hüquqi şəxs bilavasitə onun məqsədinin reallaşdırılması və ya onun maraqlarının müdafiəsi ilə bağlı olan hüquqpozmalara görə, həmçinin, konkret aktların göstərdiyi kimi, hüquqpozmaların hüquqi şəxsin xeyrinə törədildiyi halda cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməlidir». Hüquqi şəxslər üçün cəza kimi cərimə, əmlak müsadirəsi, ola bilər ki, qərarın kütləvi informasiya vasitələrində dərci ilə məcburi təsviyyə, müəyyən fəaliyyətə məşğul olmağın qadağan edilməsi, ayrı-ayrı bölmələrin bağlanması çıxış edir (mad.7 bis). Avropa İttifaqının üzvü olan bəzi dövlətlərdə (məsələn, Danimarkada) hüquqi şəxslərin cinayət məsuliyyəti qəbul edilməyib, buna görə də analoji sanksiyalar inzibati məsuliyyət ölçüləri hesab edilir. Ayrı-ayrı ölkələrdə (məsələn, Finlandiyada) cinayət qanunvericiliyinin hüquqi şəxslərə aid edilməsi onların Avropa İttifaqına daxil edilməsindən sonra başlamışdır.²

- *milli cinayət qanununun məkanda fəaliyyət sahəsinə müəyyən edən normalar*;

Göstərilən normaların çərçivə qərarlarının mətnlərinə daxil edilməsi onunla bağlıdır ki, çərçivə qərarında nəzərdə tutulan cinayətlərə görə üzv dövlətlərin milli məhkəmələri, milli CM-lərinə görə məsuliyyətə cəlb etdiklərindən onlar arasındakı işlərin idarə aidiyyətini dəqiqləşdirmək lazımdır. Ümumi qaydaya görə üzv dövlət onun milli ərazisində cinayət törətmiş şəxsləri məsuliyyətə cəlb etməlidir (ərazi prinsipi). Dövlətlərə, bir qayda olaraq, icazə verilir ki, öz yurisdiksiyalarını xaricdə onların vətəndaşları (hüquqi şəxs-

¹ Bax: Уголовное законодательство зарубежных стран. – М., 1999. С. 197.

² Bax: Joutsen M., Lahti R., I Polonen P. Criminal Justice Systems in Europe and North America. – Helsinki, 2001. P. 8.

lər) tərəfindən və ya onların vətəndaşlarına (hüquqi şəxslərə) qarşı törədilən cinayətlərə aid etsinlər.

Konkret cinayət eyni zamanda bir neçə dövlətin yurisdiksiyasına düşərsə, bu zaman sonuncular hərəkətlərini razılaşdırmaq və mümkün konfliktləri həll etmək məqsədilə öz aralarında məsləhətləşmələr aparmalıdırlar. Üzv dövlətlər cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardımda bulunmalı, zəruri olduqda, ərazilərində gizlənməmiş təqsirləndirilən şəxsləri verməlidirlər.

- *yekun müddəalar: implementasiya müddətinin* (hər bir çərçivə qərarının mətnində məcburi qaydada implementasiya müddəti, daha doğrusu, üzv dövlətlərin öz cinayət qanunvericiliklərini çərçivə qərarına uyğunlaşdırmalı olduqları zaman göstərilir) *və nəzarət prosedurasının* (qəbul edilmiş normativ akt və ya düzəlişlərin mətnləri üzv dövlətlər tərəfindən milli CM-lərinə, Avropa komissiyasının digər qanunlarına və Avropa İttifaqı Şurasının Baş katibliyinə göndərilir) göstərilməsi.

2.2. NARKOTİZMLƏ MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ AVROPA İTTİFAQININ FÖVQƏLMİLLİ SİYASƏTİ VƏ ƏSAS TƏDBİRLƏRİ

Avropa İttifaqı narkotizm probleminə global status vermiş, bu problem üçün realist və effektiv həllərin axtarışı Avropa İttifaqı üçün siyasi prioritetə çevrilmişdir.

Lakin narkotizm problemlərinin həlli zamanı regional əməkdaşlığa birinci dərəcəli əhəmiyyət verilir. Qeyd etmək lazımdır ki, istər əvvəldən, istərsə də yeni üzv olan dövlətlərin narkotiklərə nəzarət üzrə orqanları FARE proqramı, Avropa Şurasının praktikumları və Avropa İttifaqı, FATF və Interpolun layihələri çərçivəsində əməkdaşlıqda davam edirlər. Aşağıdakı sahələrdə ortaq tədbirlər həyata keçirilir: qadağan edilmiş narkotiklər təklifinin və pulların «təməzə çıxarılması»nın qarşısının alınması, narkotiklərdən sui-istifadənin profilaktikası komponentlərinə xüsusi diqqət yetirilməsi və milli strategiyalar çərçivəsində müalicəsi, Avropa İttifaqına yeni üzv olan dövlətlərin milli səlahiyyətli

orqanları tərəfindən həyata keçirilən narkotiklərə nəzarət tədbirlərinin Narkotiklər və narkomaniyanın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinin sərəncamına verilməsi.

Avropa İttifaqının Şərqə doğru genişlənməsindən sonra regional əməkdaşlığın əhəmiyyəti azalmamışdır: Cənubi Avropa ölkələri və MDB dövlətləri xüsusilə informasiya mübadiləsi, hüquq-mühafizə fəaliyyəti və narkotiklərə təklif və tələbin azaldılması sahəsində regional əməkdaşlıq münasibətlərinin yaradılmasına daha artıq dərəcədə hazır olduqlarını bildirdilər. 2004-cü ildə Rusiya Federasiyası kalium permanqanatın daşınmasına beynəlxalq nəzarət çərçivəsində həyata keçirilən «Purpur» əməliyyatına qoşuldu. Keçmiş Serbiya və Çernoqoriya isə sirkə turşusu anhidridi partiyalarının transsərhəd izlənməsinə kömək edən «Topaz» əməliyyatına qoşulmuşdu. Ukrayna «Prizma» layihəsinin, «Purpur» əməliyyatının və müşahidəçi sifətilə «Topaz» əməliyyatının həyata keçirilməsində iştirak edir; bundan başqa, Ukrayna əvvəlki kimi Cənub-Şərqi Avropa ölkələrinin Ortaq təşəbbüsü çərçivəsində tədbirlər keçirilməsində və digər regional əməliyyatlarda, o cümlədən, «Dayandırma» əməliyyatının ikinci mərhələsində, «Sitadel» və «Kanal» əməliyyatlarında fəal iştirak edir. Son zamanlar Avropa İttifaqı narkotiklər sahəsindəki siyasətini «Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə strategiyası» və «Avropa İttifaqının narkotiklərlə mübarizə üzrə fəaliyyət planı» adlı sənədlərə uyğun olaraq həyata keçirir.

Avropa İttifaqının narkotiklər probleminə strateji yanaşmasını, Avropa İttifaqının narkotiklərlə mübarizə üzrə dördillik fəaliyyət planları üçün predmet və prioritetlər «Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə strategiyaları»nda öz əksini tapır. Strategiyalar Avropa İttifaqında azadlığın, təhlükəsizliyin və ədalət mühakiməsinin möhkəmləndirilməsi üzrə çoxillik planın (Haaqa proqramı) tərkib hissəsidir. Bu da təbiiidir, çünki artıq dəfələrlə deyildiyi kimi, hal-hazırda Avropa İttifaqının hüquq-mühafizə (o cümlədən, cinayət hüququ) sahəsindəki səyləri «azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət

mühakiməsi məkanı»nın yaradılmasına yönəldilmişdir (Avropa İttifaqı haqqında Müqavilənin 2-ci maddəsi).

2000-2004-cü illərdə Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə Strategiyasının və həmin illərdə Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə fəaliyyət planının təhlili Aİ-nin üzvü olan dövlətlərin, narkotiklər sahəsində tərəqqiyə nail olunmasına yönəldilmiş Aİ institutlarının və ixtisaslaşdırılmış agentliklərinin mühüm əməkdaşlığı prosesinin ilkin nəticəsidir. Təhlilin məqsədi fəaliyyət planının tələblərinin nə dərəcədə həyata keçirilməsini, həmçinin strategiya və fəaliyyət planının Avropa İttifaqında narkotiklərin vəziyyətinə təsirini dəyərləndirməkdən ibarətdir.

Təhlil milli səviyyədə və Avropa İttifaqı səviyyəsində, həmçinin gələcək işin zəruri olduğu sahələrdə narkotiklər məsələsində əsas nailiyyətləri göstərdi. Məlum oldu ki, narkotiklərin sağlamlıq üçün yaratdıqları problemlərin (HIV infeksiyası və hepatit daxil olmaqla) və narkomaniya nəticəsində ölümlərin sayının azaldılmasında (Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə strategiyasının 2-ci məqsədi), həmçinin müalicə imkanlarının artırılmasında (3-cü məqsəd) tərəqqiyə nail olunmuş, 1-ci məqsəd (narkomaniyanın səviyyəsinin aşağı salınması) sahəsində isə əhəmiyyətli nəticələr əldə edilməmişdir. Narkotiklərin əldə olunması imkanlarını da məhdudlaşdırmaq (4-cü məqsəd) mümkün olmayıb. Buna baxmayaraq, 4-cü və 5-ci məqsədlər birlikdə İttifaq səviyyəsində bir neçə təşəbbüsün katalizatoru rolunu oynadılar ki, bunlar da narkotik ticarəti və təminatı ilə mübarizə üzrə hüquqi tədbirləri gücləndirdi. Planlaşdırılmış müddət ərzində İttifaqın prekursor ticarətinə nəzarət üzrə qanunvericiliyi vasitəsi ilə pulların «təmizə çıxarılması»na (6.1-ci məqsəd) və prekursorların dövriyyəsinə (6.2-ci məqsəd) qarşı mübarizə fəallaşdı.

Təhlil göstərdi ki, xüsusilə məlumatın hələ də təxmini olduğu sahələrdə (məsələn, kannabisin və ya sintetik narkotiklərin uzun müddət istifadəsi) biotibbi, psixososial və digər araşdırmaların aparılması zərurətidir. Vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşmələrin zərurəti qeyd edildi. Komissiyaya Avropa İttifaqı Strategiyasını 5 ildən 8 ilə qədər genişlən-

dirmək, fəaliyyət Planlarının tam implementasiyanı əhatə etmək tövsiyəsi verildi.

Avropa İttifaqı siyasətinin digər nailiyyətləri narkotiklərdən istifadəyə görə cəzaların yüngülləşdirilməsindən, narkoticarətə və narkotiklər sahəsində digər cinayətlərə görə cəzaların ağırlaşdırılmasından ibarətdir.

Qüvvədə olan sonuncu strategiya - 2004-cü ilin dekabrında Avropa İttifaqı tərəfindən qəbul edilmiş *2005-2012-ci illər üçün narkotiklər üzrə Avropa İttifaqının Strategiyasıdır.*¹

Bu Strategiya 2000-2004-cü illər üçün narkotiklər üzrə Avropa İttifaqı Strategiyasına, həmin illər üçün narkotiklər üzrə Avropa İttifaqının fəaliyyət Planına əsaslanır və ötən müddət ərzində nail olunan tərəqqinin təhlili nəticələrinə nəzər alır. Həmin Strategiya eyni zamanda narkotiklər üzrə sonrakı iki dövr fəaliyyət planı (hər biri dörd il) üçün əsas olacaq.

Yeni Strategiya, hər şeydən öncə, Avropa İttifaqı hüququnun təməl prinsiplərinə əsaslanır. Sənəd həmçinin İttifaqın aşağıdakı dəyərlərini «dəstəkləyir»: insan ləyaqətinə hörmət, azadlıq, demokratiya, bərabərlik, həmrəylik, hüququn aliliyi, insan hüquqları. Strategiyanın məqsədi cəmiyyətin və fərdin rifahının müdafiəsi və yaxşılaşdırılmasından, cəmiyyətin təhlükəsizliyinin yüksək səviyyəsinin təmin edilməsindən və narkotiklər problemi üzrə tarazlaşdırılmış qərarlar qəbul edilməsindən ibarətdir.

Strategiya BMT-nin müvafiq konvensiyalarına (BMT-nin Narkotik vasitələr üzrə 1961-ci il Vahid Konvensiyası; Psixotrop maddələr üzrə 1971-ci il Konvensiyası; Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə üzrə 1988-ci il Konvensiyası) əsaslanır. Bundan başqa, BMT Baş Assambleyasının narkotiklər üzrə xüsusi sessiyası (1998-ci il) birləşdirilmiş və tarazlaşdırılmış yanaşmanın (tələb və təklifin aşağı salınması üzrə) vacibliyini təsdiq etmişdir.

Strategiyanın mətni təsis müqavilələrinə və üzv dövlətlərin qanunvericiliklərinə uyğun şəkildə hazırlanmış, məndə həmçinin Avropa İttifaqı Konstitusiyasının müddəaları nəzərə alınmışdır.

Narkotiklər probleminə, bir qayda olaraq, yerli və milli səviyyələrdə diqqət yetirilirdi. Lakin bu gün həmin problem qlobal (transmilli) xarakter almışdır, buna görə də göstərilən sahədə Avropa İttifaqının fəaliyyəti fəvqəladə dərəcədə vacibdir. İttifaqın bu məsələlər üzrə səyləri bura cəlb edilmiş bütün iştirakçıların (ümumi səviyyədə) əlaqələndirilməsi ilə bağlıdır. İctimai sağlamlıq sahəsində Avropa İttifaqı üzv dövlətlərin zərərini azaldılması üzrə fəaliyyətini (məlumat vermə və qarşısını alma daxil olmaqla) təməmləyir. Avropa İttifaqının qanunvericiliyində İttifaqda və iştirakçı dövlətlərdə prekursor ticarətinə nəzarət üzrə çərçivə sənədi təqdim edilmişdir. Pulların «təmizə çıxarılması» haqqında qanunvericiliyə uyğun olaraq, Birlik «narkotik» gəlirlərin «təmizə çıxarılması»nın qarşısının alınması üzrə bir sıra tədbirlər həyata keçirir. Polis, məhkəmə, gömrük orqanları əməkdaşlığı kontekstində narkotiklərin satışı ilə bağlı cinayət tərkiblərinin fərqləndirilməsi üzrə çərçivə qərarının qəbul edilməsi narkotiklər probleminin həllində vacib addımdır. Xarici ticarət sahəsində AB siyasi təşəbbüsü (məsələn, fəaliyyət planları, dünyanın müxtəlif regionlarında diaqnozlar, inkişaf proqramlarında yardım) öz üzərinə götürür.

Avropa İttifaqının Strategiyası eyni zamanda təsis müqavilələrində elan edilmiş subsidiarlıq və proporsionallıq prinsiplərinə riayət etməklə, milli strategiyaların çəkisinin artırılmasına yönəldilmişdir. Strategiya həmçinin milli strategiyaları digər dövlətlərə təsir edən üzv dövlətləri xüsusi olaraq nəzərə almışdır. Sənəd mövcud ehtiyatların rəşional tətbiqi məqsədilə, həm də yerli, regional, milli və transmilli səviyyələrdə istifadə edilmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

¹ EU Drugs Strategy (2005-2012) // <http://www.emcdda.eu.int>.

Strategiya aşağıdakı vacib vəzifələri qoyur:

- narkotiklərin, narcoasilılığın, cəmiyyət və sağlamlığa vurula bilən digər oxşar zərərin qarşısının alınması və azaldılması üzrə üzv dövlətlərin fəaliyyətinin tamamlanması yolu ilə sağlamlığın, rifahın qorunmasının, sosial birliyin yüksək səviyyəsinə nail olunması;

- Avropa İttifaqının əsas hüquq və azadlıqlar sahəsindəki nailiyyət və dəyərlərini etiraf etməklə, narkotik vasitələrin və prekursorların qanunsuz istehsalına, satışına qarşı tədbirlər görməklə və narkotiklərlə bağlı cinayətlər törətməsinin qarşısını almaqla cəmiyyət üçün təhlükəsizliyin yüksək səviyyəsinin əldə edilməsi;

- milli, regional və beynəlxalq səviyyələrdə fəaliyyəti təmin etmək üçün Avropa İttifaqı çərçivəsində tətbiq edilən mexanizmlərin əlaqələndirilməsinin gücləndirilməsi.

Strategiyada aşağıdakı prioritet istiqamətlər göstərilmişdir:

- narkotiklərə qarşı siyasətin əlaqələndirilməsi;
- narkotiklərə tələbin azaldılması;
- narkotiklərə təklifin azaldılması;
- beynəlxalq əməkdaşlıq;
- informasiya və narkotiklərin araşdırılması, görülən işlərin dəyərləndirilməsi.

Yeni strategiya 2000-2004-cü illər üçün narkotiklər üzrə Avropa İttifaqı Strategiyasında göstərilən, tələb və təklifin azaldılması üçün ölkələrin birləşdirilməsinə inteqrasiyalı, multidisiplinar və tarazlaşdırılmış yanaşmanı təkrar edir.

Narkotiklərə tələb və təklifin azaldılması üçün nəzərdə tutulan hərəkətlər aşağıdakı meyarlar əsasında seçiləcəkdir:

- Avropa İttifaqı səviyyəsində bu hərəkətlər dəqiq ifadə olunmuş dəyərlər təklif etməlidir, onların nəticəsi isə realist və effektiv olmalıdır;

- onlar iqtisadi cəhətdən səmərəli olmalı və heç olmasa, Strategiyanın məqsədlərindən və ya prioritetlərindən birinə nail olunmasına yönəldilməlidir;

- onlar hər bir sahədə praktiki cəhətdən həyata keçirilməsi mümkün olan hərəkətlər olmalıdır.

Narkotiklər sahəsindəki strategiyanın uğurlu olması üçün *əlaqələndirmə* ən əsas məqamlardan biri hesab edilir. Avropa İttifaqı səviyyəsində narkotiklər sahəsində siyasətin koordinasiyası Narkotiklər üzrə İşçi üfqi qrupun vasitəsilə həyata keçiriləcək. Bu qrupun fəaliyyəti ilk növbədə aşağıdakılardan ibarətdir: İttifaqın narkotiklər üzrə siyasəti ilə bağlı olan digər orqanlarının hərəkətlərini müşahidə etmək; bu istiqamətdə orqanlar arasında eyni işin təkrar olaraq görülməsinin qarşısını almağa yardım etmək; təşəbbüslərlə çıxış etmək. Narkotiklər üzrə İşçi üfqi qrup həmçinin narkotiklər üzrə siyasətin xarici aspektlərinə (Avropa İttifaqı və tərəfdaşlar arasında əlaqələndirmə), informasiya mübadiləsinə və həmin məsələ üzrə Ümumi mövqelərin hazırlanmasına da daim diqqət yetirməlidir.

Narkotiklər üzrə göstərilən qrupla Avropa İttifaqı Şurasının işçi qruplarının qarşılıqlı məlumatlandırılması nəzərdə tutulmuşdur. Şura ildə iki dəfə milli səviyyədə narkotiklər sahəsində siyasətin koordinatorlarına işçi qrupun fəaliyyəti, siyasətdəki dəyişikliklər və s. barədə bütün məlumatları verməlidir.

Strategiyaya görə *tələbin azaldılması üzrə sistem* aşağıdakılardan ibarətdir: qarşısının alınması, öncədən müdaxilə edilməsi, zərərin azaldılması, sosial reinteqrasiya və üzv dövlətlərin digər müəlifq tədbirləri.

Tələbin azaldılmasına aşağıdakı hərəkətlər daxil olmalıdır:

- insanların narkotiklərdən istifadəyə başlanmasının qarşısının alınması;
- narkotiklərdən istifadədə eksperimental və müntəzəm məqsədlərin qarşısının alınması;
- müalicəvi, rehabilitasiya, sosial proqramların həyata keçirilməsi;
- sosial ziyanın və sağlamlığa vurulan zərərin azaldılması.

Tələbin azaldılması üçün əldə edilmə şəraitinin təkmilləşdirilməsi və preventiv proqramların effektivliyi kimi prioritetlər seçilmişdir.

Fəaliyyət Planlarının yerinə yetirilməsi üçün Komissiya və Şuranın informasiya mübadiləsi məsələləri üzrə və digər istiqamətlərdə əməkdaşlığı nəzərdə tutulmuşdur. Belə hallarda narkotik və polinarkotik istifadəyə görə insanların sağlamlığı üçün müxtəlif risk səviyyələri (gənclik, hamiləlik, sükan arxasında olma) nəzərə alınmalıdır.

Təklifin azaldılması sahəsində Avropa İttifaqının siyasəti və məhkəmə-icra hüququ aşağıdakı istiqamətlərə üstünlük verir:

- cinayətə hazırlıq mərhələsində narkotiklərin və prekursorların istehsalı və satışı, cinayətkar qrupların üzə çıxarılması məsələlərində Avropa İttifaqı hüququnun və dövlətlərin əməkdaşlığının təkmilləşdirilməsi. Bütövlükdə İttifaqa zərər vuran cinayətlərə və Avropa İttifaqına üçüncü ölkələrdən narkotiklər gətirilməsi imkanına xüsusi diqqət yetirilməlidir;

- Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında məhkəmə qərarları icrasının sürətləndirilməsi;

- o cümlədən, üçüncü ölkələrdən narkotiklərin və psixotrop maddələrin qeyri-qanuni idxalı və ixracının qarşısının alınması və buna görə cəzalandırma;

- üzv dövlətlər arasında cinayət istintaqlarının və kriminalistik əməkdaşlığın keyfiyyətinin yüksəldilməsi;

- Avropa İttifaqının üzvü olmayan dövlətlərin, xüsusilə də istehsalçı və tranzit ölkələrin ərazisində məhkəmə qərarlarının keyfiyyətli icrası.

Narkotiklər probleminin global xarakteri *beynəlxalq əməkdaşlıq*, dövlətlər tərəfindən müstəqil sayılmalı tələb edir. Strategiya çərçivəsində beynəlxalq əməkdaşlığın məqsədi Avropada və üçüncü ölkələrdə narkotiklərə tələb və təklifin azaldılmasından ibarətdir. Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlər, beynəlxalq təşkilatlar və üçüncü ölkələr arasında effektiv əlaqələndirmə gözlənilən əsas nəticələndir.

Xarici münasibətlərdə aşağıdakı prioritetlər seçilir:

- Avropa İttifaqının, beynəlxalq təşkilatların, narkotiklər probleminə tarazlaşdırılmış yanaşmanın möhkəmləndirilməsi üzrə forumların əlaqələndirilmiş, effektiv, şəffaf fəaliyyəti;

- namizəd dövlətlərə (Bolqarıstan, Rumıniya, Türkiyə, Xorvatiya) və potensial namizədlərə (Albaniya, Bosniya və Herseqovina, Makedoniya, Serbiya, Çernoqoriya) münasibətdə xüsusi tədbirlər;

- tələb və təkliflə səmərəli mübarizədə üçüncü ölkələrə (qonşu dövlətlər, istehsalçı və tranzit ölkələr daxil olmaqla) yardım və digər əməkdaşlıq.

«İnformasiya, araşdırma və dəyərləndirmə» prioritet istiqaməti üzrə *informasiya və araşdırma* sahəsində gözlənilən nəticə narkotiklər probleminin və onun optimal həllinin ən yaxşı başa düşülməsindən, görülən işlərin *dəyərləndirilməsi* sahəsində isə İttifaqın bu sahədəki fəaliyyətinin keyfiyyəti və çatışmazlıqları, bütövlükdə narkotiklər üzrə siyasət bərdə irəli sürülmüş aydın mülahizələrdən ibarətdir.

İnformasiya və araşdırmalar sahəsində aşağıdakı prioritetlər seçilir:

- narkotiklər sahəsində Avropa İttifaqının informasiya infrastrukturunun yaxşılaşdırılması (o cümlədən, Avropol və EMCDDA);

- narkotiklərin sürətlə yayılmasını nəzərə alan hər bir fəaliyyət planına araşdırma üçün prioritet sahələr daxil edilməli, peşəkar kadrların hazırlanmasına xüsusi diqqət yetirilməli, həmçinin bu məsələlərdə beynəlxalq təşkilatların və digər ölkələrin təcrübəsi nəzərə alınmalıdır.

Dəyərləndirmə üzrə məsul orqan - Komissiyadır. Bu işdə ona üzv dövlətlər, Avropol, EMCDDA yardım etməlidirlər.

2005-ci ilin fevralında Avropa Komissiyası Avropa Parlamentinə və Avropa Şurasına *2005-2008-ci illər ərzində Avropa İttifaqının narkotiklərlə mübarizə üzrə fəaliyyət Pla-*

mmi' təqdim etmişdir. Planın hazırlanması zamanı EMCDDA və Avropolla məsləhələşmələr aparılmışdır. Komissiya həmçinin vətəndaş cəmiyyəti ilə məsləhətləşmişdir.

Planda, Strategiyadan çıxış etməklə aşağıdakı beş istiqamət xüsusi qeyd olunmuşdur:

- 1) narkotiklərə qarşı siyasətin əlaqələndirilməsi;
- 2) narkotiklərə tələbin azaldılması;
- 3) narkotiklərə təklifin azaldılması;
- 4) beynəlxalq əməkdaşlıq;

5) narkotiklər barədə informasiya və araşdırma, görülmüş işlərin dəyərləndirilməsi.

Əvvəlki Planın nəticələrini nəzərə alan fəaliyyət Planı elə tərtib edilmişdir ki, hər bir hərəkəti yerinə yetirənlər, vasitələr, dəyərlər, indikatorlar və icra vaxtı dəqiq müəyyənləşsin. Bu, Planın yerinə yetirilməsi üzrə monitorinqi asanlaşdırmalı, həmçinin Planın implementasiyası üzrə effektiv rəhbərliyi təmin etməlidir.

2009-2012-ci illər üçün fəaliyyət Planını təqdim etməzdən öncə Komissiya Plan üzrə nailiyyətlərin illik xülasəsini, həmçinin effektivliyin dəyərləndirilməsini təqdim edəcəkdir.

Avropa İttifaqı səviyyəsində narkomanıyanın qarşısının alınması *səhiyyə programının* da determinantlarından biridir. Bu proqramın 2004-cü il üçün işçi Planı Şurasının 18 iyun, 2003-cü il tarixli Təvsiyəsinə və Aİ-da fəaliyyət göstərilməsi üçün uyğun baza olan EMCDDA-nın müdaxiləsi zamanı inkişafa xüsusi diqqət yetirmişdir. Komissiya aksiya sahiblərini asılılıq yaradan maddələrin xüsusilə istirahət yerlərində (gecə klubları) və həbsxanalarda pislənməsi təklifini qəbul etməyə çağırılmışdır. Komissiyanın 2004-cü ildə seçdiyi 4 layihə riskli davranışın qarşısının alınmasına, dopinqin biotibbi effekti barədə beynəlxalq biliklərin harmonizasiyasına, bu biliklərin istehlakçılara çatdırılmasına, Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdə leqal və qeyri-leqal

narkotiklər barədə informasiya ehtiyatlarının genişləndirilməsinə yönəldilmişdir.

Narkomanlar üçün yardım mərkəzlərinin genişləndirilməsi və inkişafı sahəsində fəvqəlmilli siyasət ondan çıxış edir ki, belə mərkəzlər narkotiklərdən istifadə edən ayrı-ayrı fərdlərə, həmçinin onların yaşadıkları cəmiyyətlərə müsbət təsir göstərə bilərlər. Bu fakt bir çox milli siyasətlər tərəfindən etiraf edilmişdir və narkomanıyadan əziyyət çəkənlər üçün xidmət mərkəzlərinin genişləndirilməsinə hazırlıq Avropa İttifaqının narkotiklər barədə köhnə və yeni planlarında öz əksini tapmışdır. Opioidlərdən asılı olanlar üçün «alternativ müalicə» geniş tətbiq edilir, həmçinin Avropa İttifaqı səviyyəsində terapiya müalicəsi həyata keçirilir. Narkomanlığa düşər olanlara göstərilən xidmətlər sahəsindəki nailiyyətlərə misal kimi Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin narkotiklərdən asılı şəxslərin steril avadanlıqla, iynə və şpirlərlə təmin edilməsi üzrə proqramını göstərmək olar.

2.3. NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQLA MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ AVROPA İTTİFAQININ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİ

2.3.1. Narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının qanunvericiliyi: ümumi xarakteristika

Artıq qeyd edildiyi kimi, müasir dünyada fəal inkişaf edən inteqrasiya prosesləri tədricən dövlət sərhədlərinin əhəmiyyətini azaldır, onları təkcə beynəlxalq ünsiyyət üçün deyil, həm də cinayətkar qruplar qarşısında açmış olur. Belə bir şəraitdə narkokuryerlərin marşrutları, bir qayda olaraq, bir çox dövlətlərin ərazisindən keçir, buna görə də narkotiklərin daşınmasının qarşısının alınması üçün ölkələr, o cümlədən, beynəlxalq və fəvqəlmilli təşkilatların yardımı ilə, öz səylərini birləşdirməlidirlər.

Avropa birlikləri və İttifaqı çərçivəsində bu istiqamətdə ilk addım 1985-ci ilin 14 iyununda və 1990-cı ilin 19

¹ EU Drugs Action Plan (2005-2008) (2005/C168/01) // OJ. C 168, 8.7.2005. P. 1.

iyununda imzalanmış Şengen razılaşmaları¹ oldu. Ümumi sərhdərdə yoxlamaların tədricən ləğv edilməsi haqqında birinci razılaşmada (1985-ci ilin Şengen razılaşması) tərəflərin narkotik vasitələrin qeyri-qanunlu ticarəti ilə mübarizəsi, bu sahədə öz hərəkətlərini effektiv surətdə əlaqələndirmələri nəzərdə tutulurdu (mad.8).

Şengen razılaşmasının tətbiqi haqqında ikinci razılaşmada (1990-cı il Şengen konvensiyası) təşkilati; preventiv, müdafiə xarakterli aşağıdakı müxtəlif tədbirləri nəzərdə tutan «Narkotiklər» adlı xüsusi fəsil («Polis və təhlükəsizlik» adlı III bölmənin 6-cı fəslə) vardır: Şengen icraiyyə komitəsinin, indi isə Avropa İttifaqı Şurasının başçılığı altında narkotiklər üzrə işçi qrupunun yaradılması; «narkotiklərin dövriyyəsi məntəqələri kimi məşhur olan» yerlərin xüsusi müşahidəsi; əməliyyat-istintaq fəaliyyətinin növü, cinayət işləri üzrə hüquq yardımının xüsusi forması kimi narkotik vasitələr daşınmasına nəzarət edilməsi; tibbi məqsədlər üçün zəruri olan narkotik vasitələrin sərhdədən qanunlu keçirilməsi üçün xüsusi sertifikatın tətbiq edilməsi və s.²

Konvensiyanın 70-ci maddəsinə uyğun olaraq razılığa gələn Tərəflər narkotiklər sahəsində cinayəkarlıqla mübarizəyə aid ümumi problemlərin təhlili və əgər ehtiyac olarsa, Tərəflər arasında əməkdaşlığın praktiki aspektlərini təkmilləşdirilməsi məqsədilə zəruri hallarda təkliflərin hazırlanması üzrə daimi işçi qrupu yaradırlar. Üzvləri səlahiyyətli milli orqanlar tərəfindən təyin edilən işçi qrupuna hamıdan öncə polis və gömrük vəzifələrinin icrasına görə məsul olan xidmətlərin nümayəndələri daxil edilirdi. Qrup Şengen icraiyyə komitəsinin başçılığı altında işləyir və öz təkliflərini ona göndərirdi. Konvensiyanın 71-ci maddəsinə görə, çətinə də daxil edilməklə, hər cür narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin birbaşa və ya dolayısıyla satışına münasibətdə, habelə həmin vasitə və maddələrin satışı və ya

¹ Шенгенские соглашения. – М., 2000.

² Avropa İttifaqının digər mənbələrində olduğu kimi, Şengen konvensiyasında «narkotiklər» anlayışına yalnız sözün əsl mənasında narkotik vasitələr deyil, həm də psixotrop maddələr daxildir.

xaricə göndərilməsi məqsədilə saxlanması münasibətdə razılığa gələn Tərəflər Birləşmiş Millətlər Təşkilatının qüvvədə olan Konvensiyalarına uyğun olaraq narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinin qarşısının alınması və ləğv edilməsi üçün bütün zəruri tədbirləri görməyi öhdələrinə götürürdülər.

Tərəflər həmçinin inzibati və cinayət tədbirləri vasitəsilə, çətinə də daxil olmaqla narkotiklərin və psixotrop maddələrin qeyri-qanunlu ixracının, habelə həmin vasitə və maddələrin satışı, daşınması və göndərilməsinin qarşısının alınmasını və ləğv edilməsini; çətinə də daxil olmaqla narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qeyri-qanunlu idxalı ilə mübarizə üçün xarici ölkələrlə sərhdərdə şəxslərin, malların və nəqliyyat vasitələrinin hərəkəti sahəsində yoxlamaların gücləndirilməsini həyata keçirməyi öz öhdələrinə götürmüşdülər. Həmin tədbirlərin həyata keçirilməsinin təfərrüatını işçi qrupu müəyyən etməli idi. Daxili sərhad rayonlarından azad edilən polis və gömrük xidməti heyəti hissələrinin yerdəyişməsi, həmçinin narkotik vasitələrin aşkar edilməsinin yeni metodlarından, təlim görmüş itlərdən istifadə edilməsi imkanları işçi qrupu tərəfindən həll edilirdi.

Razılığa gələn Tərəflər narkotiklərin dövriyyəsi məntəqələri kimi tanınan yerlərin xüsusi müşahidəsini təşkil etməyi öhdələrinə götürürdülər. Onlardan hər birinin üzərinə hər cür narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrə qeyri-qanunlu təklifin neqativ nəticələrinin qarşısının alınmasına, bunlara qarşı mübarizə üçün bütün mümkün tədbirlərin həyata keçirilməsinə görə məsuliyyət düşürdü.

Konvensiyanın 72-ci maddəsinə görə, razılığa gələn tərəflər öz Konstitusiyalarına və milli hüquq qaydalarına uyğun olaraq narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz ticarəti məhsullarının götürülməsi və müsadirəsinə icazə verən hüquqi normaların qəbul edilməsini təmin etməyi öhdələrinə götürürdülər.

Şengen konvensiyası həmçinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin növü və cinayət işləri üzrə hüquqi yardımın xüsusi forması kimi narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin nəzarətli göndərişini nəzərdə tutur. Konvensiyanın 73-cü

maddəsinə görə, tərəflər öz Konstitusiyalarına və milli hüquq qaydalarına uyğun olaraq narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində xüsusi müşahidə altında daşınmaların yerinə yetirilməsini mümkün edən tədbirlər görülməsini öhdələrinə götürürlər. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin nəzarətli göndərişinin təşkili barədə qərar hər bir konkret halda hər bir razılığa gələn maraqlı Tərəfin öncədən icazəsi əsasında qəbul ediləcək. Onlardan hər biri istiqaməti müəyyən edir, öz ərazisində əməliyyatın gedişinə nəzarəti həyata keçirir və müdaxilə etməyə ixtiyarı vardır.

Ərazisində şəxslərin və malların sərbəst olaraq hərəkət etdiyi Avropa İttifaqı çərçivəsində artıq bir deyil, bir neçə ölkə hüdudunda nəzarət altında daşınmaların təşkilinə ehtiyac yarana bilər (məsələn, narkotiklərin mümkün marşrutlarını izləmək üçün). Bununla bağlı olaraq digər sənəd - «Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında cinayət işləri üzrə qarşılıqlı hüquqi yardım haqqında» 29 may 2000-ci il tarixli Konvensiya¹ maraqlı üzv dövlətin digər üzv dövlətə sonuncunun ərazisində nəzarət altında daşınmanı həyata keçirməyə icazə almaq məqsədilə xüsusi sərəf göndərməsini nəzərdə tutur. Nəzarət altında göndərmə rejimi ərazisində bunun keçiriləcəyi ölkənin qanunvericiliyinə tabedir (mad.12). Konvensiyada həmçinin «narkotizmə» dair əsasnamələr də vardır. Konvensiyanın 75-ci maddəsinə görə, razılığa gələn Tərəflərin ərazisinə gələn və ya bu ərazilər hüdudunda hərəkət edən turistlər hər bir yoxlama zamanı yaşadıkları dövlətin səlahiyyətli orqanları tərəfindən verilmiş və ya təsdiq edilmiş sertifikat təqdim edəcəkləri şərtilə özləri ilə narkotik vasitələr və psixotrop maddələr apara bilərlər. Bu sertifikatın forma və məzmununu İcraiyə komitəsi müəyyən edir. Razılığa gələn tərəflər bir-birinin səlahiyyətli orqanlarını belə bir sertifikatın verilməsi və ya təsdiq edilməsi barədə məlumatlandırır.

¹ Convention on mutual assistance in Chemical Matters between the Member States of the European Union // OJ C197, 12.07.2000. P.0003-0023.

76-cı maddəyə görə, zəruri olduqda razılığa gələn Tərəflər özlərinin tibbi, etik və praktiki adətlərinə uyğun olaraq bir və ya bir neçə tərəfin ərazisində öz əraziləri ilə müqayisədə daha ciddi yoxlamalara məruz qalan narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin nəzarəti üzrə zəruri ölçüləri götürəcəklər ki, həmin yoxlamaların effektivliyi təhlükə altına düşməsin.

1993-cü ildən sonra, artıq Avropa İttifaqının üçüncü dayağı çərçivəsində İttifaqın hüquq-mühafizə orqanları narkomaniya və narkotikə qarşı əməkdaşlıq və qarşılıqlı əlaqə məsələləri üzrə bir çox digər hüquqi aktlar (ümumi aksiya və qərarlar formasında) qəbul etmişdir.

Bu aktlar içərisində Şuranın 302/93 8 fevral 1993-cü il tarixli «Narkotiklər və narkomaniyanın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinin təsis edilməsinə dair» Reqlamentini¹ xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Reqlamentin 1-ci maddəsinə görə, Mərkəzin məqsədi Birliyin və onun üzvü olan dövlətlərin prioritet fəaliyyəti sahələrində narkotiklər, narkomaniya və onların nəticələri barədə obyektiv, etibarlı və müqayisə edilən informasiya ilə təmin edilməsindən ibarətdir. Bu sahələr aşağıdakılardır:

- narkotiklərə tələb və tələbin azaldılması;
- milli səviyyədə və bütün Birlik səviyyəsində strategiya və siyasətlər;
- beynəlxalq kooperasiya və tədarükün geopolitikası (kooperasiya proqramlarını, istehsalçı və tranzit ölkələr barədə məlumat verilməsini xüsusi olaraq vurğulamaqla);
- müvafiq beynəlxalq konvensiyalara və Birliyin aktlarına uyğun olaraq narkotik vasitələr, psixotrop maddələr və prekursorların ticarətinə nəzarət;
- narkotiklərin meydana çıxmasında istehsalçı, istehlakçı və tranzit ölkələrin iştirakı.

¹ Council Regulation (EEC) No. 302/93 of 8 February 1993 on the establishment of a European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction // OJ. L 036, 12.02.1993. P. 0001.

Göstərilən məqsədə nail olmaq üçün Mərkəz özünün səlahiyyətləri hüduunda aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- a) mövcud informasiyanın toplanması və təhlili;
- b) informasiyaların müqayisə metodlarının yaxşılaşdırılması;
- c) informasiyanın genişləndirilməsi;
- ç) Avropa və beynəlxalq orqan və təşkilatlarla, həmçinin üçüncü ölkələrlə əməkdaşlıq.

Mərkəz öz vəzifəsini üçillik və illik işçi proqramlarına uyğun olaraq yerinə yetirir.

Reqlamentin 5-ci maddəsinə görə, Mərkəzin sərəncamında narkotiklər və narkomaniya üzrə Avropa informasiya şəbəkəsi, informasiya və sənədləşmənin toplanması və mübadiləsi üçün infrastrukturunu təşkil edən kompüter şəbəkəsi olmalıdır. Şəbəkə narkotiklər üzrə milli informasiya şəbəkələrini, üzv dövlətlərdəki ixtisaslaşdırılmış mərkəzləri, Mərkəzlə əməkdaşlıq edən Avropa təşkilatlarını və ya orqanlarını əlaqələndirən beynəlxalq «inter alia» müstəqil kompüter sistemindən istifadə etməlidir.

Üzv dövlətlər Reqlament qüvvəyə mindikdən sonra altı ay ərzində öz şəbəkələrinin və onların fikrinə görə, Mərkəzin işi üçün faydalı ola biləcək istənilən digər ixtisaslaşdırılmış mərkəzlərin elementləri barədə Mərkəzə məlumat verməlidirlər. İxtisaslaşdırılmış mərkəzlər ərazisində yerləşdiyi üzv dövlətin razılığı və idarə heyətinin müstəqil qərarı ilə təsis edilə bilər.

Reqlamentə görə, həmçinin fiziki şəxsdən gələn şəxsi informasiya da milli qanunvericiliyə uyğun olaraq Mərkəzə göndərilir və yalnız qarşıya qoyulmuş məqsədlərə çatmaq üçün və hakimiyyətin, informasiya verənlərin şərtlərinə riayət etməklə istifadə oluna bilər. Üzv dövlətlər öz milli qanunvericiliklərinə görə məxfi hesab edilən informasiyanı yaymağa məcbur deyillər.

Mərkəz hüquqi şəxs statusuna malikdir və ən geniş mənada hüquqi şəxsin bütün hüquqlarından istifadə edir.

Mərkəzin İdarə heyəti hər üzv dövlətin bir nümayəndəsindən, Komissiyaların iki nümayəndəsindən, Parlamentin səlahiyyətlərinə əsasən təyin etdiyi narkotiklər sahəsində ixtisaslaşmış iki alimdən ibarətdir. İdarə heyətinin sədri digər üzvlər tərəfindən üç il müddətinə seçilir. Yalnız bir dəfə təkrar seçilmə mümkündür. Sədr səsvermədə iştirak edir. İdarə heyətinin hər bir üzvü yalnız bir səsə malikdir.

İdarə heyətinin qərarı bəzi yekdillik tələb edən hallar (məsələn, 8-ci maddənin 3-cü paragrafında göstərilən) istisna olmaqla, üçdə iki səs çoxluğu ilə qəbul edilir.

İdarə heyəti Elmi Komitə ilə məsləhətləşmədən, Şura və Komissiyanın rəyini öyrəndikdən sonra Mərkəzin Direktorunun hazırladığı layihə əsasında üçillik işçi proqramı qəbul edir.

Üçillik proqrama əsaslanan İdarə heyəti Direktorun hazırladığı layihə əsasında illik işçi proqramı qəbul edir.

Mərkəzə Komissiyanın təklifi üzrə İdarə heyətinin beş il müddətinə təyin etdiyi Direktor rəhbərlik edir. O, yeni müddətə də təyin edilə bilər. Direktor İdarə heyətinin qəbul etdiyi qərarların hazırlanması və implementasiyasına; mərkəzin işçi proqramlarının hazırlanmasına; gəlirlər və məsrəflər haqqında əsasnamənin hazırlanmasına görə məsuliyyət daşıyır.

Mərkəzin strukturunda Elmi Komitə vardır. O, Mərkəzin fəaliyyətinə aid istənilən elmi məsələ ilə əlaqədar öz rəyini söyləyir. İdarə heyəti və Direktor Elmi Komitənin dərc edilməli olan rəyini nəzərə alır.

Bu mərhələnin digər vacib sənədi Avropa İttifaqı Şurasının 29 noyabr 1996-cı il tarixli «*Narkotiklərin qanunsuz ticarəti ilə mübarizə sahəsində üzv dövlətlərin əməkdaşlığının yaxşılaşdırılması məqsədilə narkotiklərin kimyəvi xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsinə dair məlumat mübadiləsi haqqında*» ümumi aksiyadır.¹

¹ Joint Action of 29 November 1996 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, concerning the exchange of information on the chemical profiling of drugs to facilitate

Ümumi aksiya üzv dövlətlərdə narkotiklərin qeydiyyatının nəticələrinin daha uyğunlaşdırılmış şəkildə çatdırılması və yayılması mexanizminin müəyyən edilməsinə yönəldilmişdir. O, kokain, heroin, LSD və amfetaminlərin, onların ekstazi MDA, MDMA, MDEA derivativlərinin, digər belə narkotiklərin və psixotrop maddələrin kimyəvi tərkibi və xüsusiyyətləri barədə informasiya mübadiləsini nəzərdə tutur.

Ümumi aksiyada üzv dövlətlərdən düzgün kimyəvi profilə dair informasiyanın verilməsi olduğu orqan - Avropolun narkotiklər üzrə şöbəsi təyin edilir, bu şöbəyə verilən informasiyanın formatı müəyyən olunur.

Avropa İttifaqı Şurasının «Yeni sintetik narkotiklərə dair informasiya mübadiləsi, təhlükəliyin dəyərləndirilməsi və nəzarət haqqında» 16 iyun 1997-ci il tarixli Ümumi aksiyası¹ narkotik vasitələr və psixotrop maddələr kimi istifadə edilə bilən yeni preparatlar barədə informasiya mübadiləsini nəzərdə tutur. İnformasiya mübadiləsi və elmi ekspertizaların nəticələri əsasında Avropa İttifaqı Şurası müəyyən bir preparatı bundan irəli gələn bütün nəticələrlə (sərbəst dövriyyədən çıxarılma, onları yayanların təqib edilməsi və s.) narkotikin yeni növü kimi tanıyan normativ aktlar çıxara bilər.

Şuranın «Narkotiklərlə mübarizə üzrə polis və gömrük razılaşmalarının hazırlanması haqqında» 29 noyabr 1996-cı il tarixli qətnaməsi² ilə üzv dövlətlər milli qanunvericiliyi və inzibati normalara baxmayaraq öz polis və gömrük xidmətləri arasında razılaşma bağlamağa çağırılır. Bu razılaşmalar aşağıdakı məsələləri əhatə etməlidir: narkotiklərin müsadi-

improved cooperation between Member States in combating illicit trafficking (96/699/JHA) // OJ. L 322, 12.12.1996. P. 0005-0006.

¹ Joint Action of 16 June 1997 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning the information exchange, risk assessment and the control of new synthetic drugs (97/396/JHA) // OJ. L167, 25.6.1997. P. 1-3.

² Council Resolution of 29 November 1996 on the drawing up police/custom agreements in the fight against drugs // OJ. C 375, 12.12.1996. P. 0001-0002.

rəsinə görə məsuliyyət; şübhəli şəxslərin dindirilməsi və saxlanılması, istintaq və cinayət təqibi də daxil olmaqla, göstərilən xidmətlərin hər birinin səlahiyyətlərinin dəqiq fərqləndirilməsi; məxfi məlumatların mübadiləsi; narkotacirlərin modus operandi təsvirləri mübadiləsi; qarşılıqlı etibarə nail olmaq məqsədilə qərgah səviyyəsində kadrlar mübadiləsi və s.

Şura özünün 16 oktyabr 1990-cı il tarixli «Avropa İttifaqında narkotiklərin qeyri-leqal kultivasiyası və istehsalı ilə mübarizə və bunların aradan qaldırılması üzrə tədbirlər haqqında» digər qətnaməsində¹ üzv dövlətləri narkotiklərin qeyri-leqal becərilməsi və istehsalının aşkar edilməsinə diqqət yetirməyə; əvvəlcədən onu qeyri-leqal kultivasiya etmək məqsədi güdən şəxsə kannabis toxumları satılmasının kriminallaşdırılması üzrə şəraitdən və ölkədən asılı olaraq qərar qəbul etməyə; elmi araşdırma məqsədi güdməyən, lisenziyasız şəxslərə kannabis becərilməsini qadağan etməyə; Avropolun narkotiklər üzrə şöbəsi ilə birgə, operativ və strateji informasiya mübadiləsinin, məhkəmə laboratoriyaları ilə əməkdaşlığın yaxşılaşdırılması, ixtisaslaşdırılmış kurs və seminarların keçirilməsi və s. yollarla narkotiklərin qeyri-leqal kultivasiyası və istehsalı probleminə qarşı mübarizədə özlərinin operativ heyətinin effektivliyini gücləndirməyə çağırır.

Bu mərhələdə Avropa İttifaqının onun ərazisində narkotiklərin yayılması ilə mübarizə sahəsindəki fəaliyyətinin ən prioritet aspektlərindən biri - müvafiq cinayətlərə görə ümumittifaq cinayət məsuliyyəti standartlarının tətbiqi olmuşdur.

Bu tələbatdan çıxış edərək Avropa İttifaqı Şurası «Narkomaniya ilə mübarizə, narkotiklərin qanunsuz ticarətinin qarşısının alınması və onun dəf edilməsi məqsədilə Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin qanunvericilik əsasnamələrinin və hüquqəttibiqetmə praktikasının yaxınlaşdırılması haqqın-

¹ Council Resolution of 16 December 1996 on measures to combat and dismantle the illicit cultivation and production of drugs within European Union // OJ. C 389, 23.12.1996. P. 0001.

da» 17 dekabr 1996-cı il tarixli Ümumi aksiya¹ dərc etmişdir.

Bu sənəd əsasən proqram əsasnamələrindən və norma-vəzifələrdən ibarətdir: üzv dövlətlər öz qanunvericiliklərinin və hüquqtətbicətmə praktikalarının yaxınlaşdırılması üzrə «əməkdaşlıq etməyi öhdələrinə götürürlər» (mad.1), «səy göstərirlər...» (mad.2 və 5), «tədbir görürlər...» (mad.3), «təminat verməlidirlər...» (mad. 4,7 və 9).

Nəzərdən keçirilən ümumi aksiyaya görə, üzv dövlətlər narkomaniyaya qarşı mübarizədə əməkdaşlıq etməyi öhdələrinə götürürlər və özlərinin qanunvericilik əsasnamələrinin və hüquqtətbicətmə praktikalarının yaxınlaşdırılması üzrə səy göstərirlər ki, onlar İttifaqda narkotiklərin qeyri-qanuni ticarətinin qarşısının alınması və onunla mübarizə üçün bir-birləri ilə kifayət dərəcədə uyğunlaşa bilsinlər (mad.1 və 2). Onlar həmçinin narkotik vasitələr və psixotrop maddələr haqqında BMT-nin 1961, 1971 və 1988-ci illər konvensiyaları üzrə öz öhdəliklərini ciddi və effektiv yerinə yetirəcəklərinə təminat verirlər.

Üzv dövlətlər «narkoturizm» də daxil olmaqla Birlik daxilində narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qeyri-qanuni hərəkətinə, habelə tərkibində narkotik xassəli aktiv inqrediyentlər olan bitkilərin qanunsuz kultivasiyasına qarşı mübarizə üzrə ölçülər götürməlidirlər.

Onlar həmçinin təminat verməlidirlər ki, hüquqi sistemlərində narkotiklərin «ciddi» ticarətinə görə verilən cəzalar ağırlığına görə oxşar cinayətlərə tətbiq edilən ən ağır cəzalar sırasında olsun.

Sənədin 9-cu maddəsindəki göstəriş diqqətəlayiqdir. Bu maddəyə görə, üzv dövlətlər özlərinin konstitusiyaya prinsiplərinə və hüquqi sistemlərinin baza konsepsiyalarına uyğun olaraq, digər şəxslərin narkotiklərin qeyri-qanuni

¹ Joint Action of 17 December 1996 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, concerning the approximation of the laws and practices of the Member States of the European Union to combat drug addiction and to prevent and combat illegal drug trafficking (96/750/JNA) // OJ. L 342, 31.12.1996. P. 6-8.

istehlakına və ya hazırlanmasına təhrik və qəsdən cəlb edilməsini də cinayət hesab etməlidirlər.

Üzv dövlətlər sintetik narkotiklərin tənظيمlənməsi sahəsindəki hüquqi bazanın yaradılması və ya hüquqi vakuumun doldurulması üçün zəruri həcmdə oxşar qanunvericilik aktlarının qəbul edilməsi üzrə səy göstərməli, xüsusilə də həmin narkotiklərin üzv dövlətlərdə meydana çıxdığı məqamdan etibarən qadağan edilməli olan maddələr sayılması məqsədilə çevik informasiya mübadiləsi sistemi hazırlamalıdır.

Şüaranın «Narkotiklərə və narkomaniyaya qarşı kampaniyada şimal-cənub əməkdaşlığı haqqında» 13 oktyabr 1997-ci il tarixli Reqlamenti¹ inkişaf etməkdə olan ölkələrlə narkotiklərə və narkomaniyaya qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlığı nəzərdə tutur. Bununla əlaqədar Reqlamentdə deyilir ki, əməkdaşlığın inkişafı çərçivəsində, narkotiklərin istehsalı, ticarəti və istifadəsinin zərərli təsirini nəzərə almaqla, Komissiya inkişaf etməkdə olan, xüsusilə də yüksək siyasi səviyyədə bu problemin həllində iradə və istəyini elan etmiş ölkələrdə narkotiklər və narkotomaniya ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlıq həyata keçirməlidir. Bu sahədə əməkdaşlıq milli strategiyalara və planlara əsaslanmalıdır.

Hazırkı mərhələdə narkoticarətlə mübarizə sahəsində qanunvericilik tədbirlərinin, həmçinin müvafiq cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinin ümumittifaq standartlarının tətbiq edilməsi zərurəti, o cümlədən, Şüaranın 3 dekabr 1998-ci ildə Vyanada keçirilən «Ədalət mühakiməsi və daxili işlər» formasiyasındakı iclasında qəbul edilmiş «Şura və Komissiyanın azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət mühakiməsi məkanının formalaşması haqqında Amsterdam müqaviləsi müddəalarının reallaşdırılmasının optimal üsullarına həsr edilmiş fəaliyyət Planı»² 1999-cu ilin 15 və 16 oktyabrında Tampere-də keçirilən iclasında qəbul etdiyi Avropa Şurası-

¹ Council Regulation (EC) № 2046/97 of 13 October 1997 on north-south cooperation in the campaign against drugs and drug addiction // OJ. L 287, 21.10.1997. P. 0001-0005

² OJ. C 19, 23.1.1999. P. 1

nın qərarları, o cümlədən, 48 №-li qərarı, 1999-cu ilin 10-12 dekabrında Helsinkidə keçirilən iclasında bəyanılmış «2000-2004-cü illər üçün narkotiklər üzrə Avropa İttifaqının Strategiyası» və 2000-ci ilin 19-20 iyununda Santa Maria da Feyrada keçirilən iclasında təsdiq edilmiş «Narkotiklərlə mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının fəaliyyət Planı (2000-2004-cü illər)» qəbul edilmişdir. Narkotiklərin yayılmasına görə cinayət məsuliyyəti məsələləri üzrə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin tam dəyərli əsaslarının yaradılması məqsədilə 2001-ci ildə Avropa Komissiyası Çərçivə qərarının «Narkotiklər ticarəti sahəsində tətbiq edilməli olan cinayət tərkibləri və sanksiyaların elementlərinə münasibətdə minimal qaydaların tətbiqi haqqında» layihəsini¹ Avropa İttifaqı Şurasına təsdiq üçün təqdim etmişdir.

*Avropa İttifaqı Şurasının «Tənzimlənən məhsulların nümunələrinin verilməsi haqqında» 28 may 2001-ci il tarixli qərarı*² bir üzv dövlətin hüquq-mühafizə orqanlarının əlində olan, lakin müvafiq cinayət işlərinin araşdırılması zamanı Avropa İttifaqının digər ölkələrinə lazım ola bilən narkotik vasitələrin və ya psixotrop maddələrin nümunələrinin verilməsi qaydalarını müəyyən etmişdir.

Qərar nümunələrin verilməsi sistemini müəyyən edir. Belə verilmə, əgər bu qərara uyğun olaraq keçirilirsə, qanuni sayılır. Nümunələrin verilməsi zamanı müvafiq forma doldurulur.

Şuranın 2003/847/JHA 27 noyabr 2003-cü il tarixli «2C-1, 2C-T-2, 2C-T-7 və TMA-2 yeni sintetik vasitələrə dair nəzarət vasitələri və cinayət sanksiyaları haqqında» Qərarına³ görə, üzv dövlətlər zəruri tədbirlər görməli, milli qanunvericiliyə uyğun olaraq (2C-1, 2C-T-2, 2C-T-7 və TMA-2) yeni sintetik vasitələri BMT-nin psixotrop maddələrə (I

¹ OJ C 304 E, 30.10.2001. P. 172.

² Council Decision of 28 May 2001 on the transmission of samples of controlled substances (2001/419/JHA) // OJ. L 150, 6.6.2001. P. 1-3.

³ Council Decision 2003/847/JHA of 27 November 2003 concerning control measures and criminal sanctions in respect of the new synthetic drugs 2C-1, 2C-T-2, 2C-T-7 and TMA-2 // OJ. L 321, 6.12.2003. P. 64.

və II siyahılar) dair 1971-ci il Konvensiyası üzrə öhdəliklərə müvafiq qaydada nəzarətə və qanun tərəfindən cəzaya təbə edilməlidirlər.

Narkotik cinayətkarlıqla mübarizənin təşkili üçün həmçinin Avropa İttifaqı Şurasının 2003-cü ilin 17 dekabrında qəbul etdiyi «Narkotiklər sahəsində hüquq tətbiq edən zabitlərin təyini haqqında» Qətnamə¹ də mühüm əhəmiyyətə malikdir.

2004-cü il ərzində Avropa İttifaqı səviyyəsində narkotiklərlə mübarizə üzrə hüquqi alətlər yaradılmışdır.

2004-cü il fevralın 11-də Avropa Parlamenti və Şurası narkotik prekursorlar üzrə rəqlament (AI) №273/2004 qəbul etmişlər. Rəqlament qeyri-leqal manufakturalarda tez-tez istifadə edilən substansiyaların bəzi növlərinə nəzarət üzrə harmonizasiya olunmuş ölçüləri müəyyən etmişdir. Rəqlament üzv dövlətlərin səlahiyyətli orqanlarını özlərinin müşahidəçi və nəzarətçi funksiyalarını yerinə yetirə bilmələri üçün ölçülər götürülməsi üzrə göstərişlərlə, habelə şübhəli sövdələşmələri necə aşkar etmək barədə informasiya ilə təmin edir.

2004-cü il martın 30-da Avropa İttifaqı Şurasının qəbul etdiyi «Müsadirə edilmiş narkotiklərin nümunələrinin götürülməsi zamanı oriyentirlər haqqında» Təvsiyədə² nümunələrin beynəlxalq rəhbərlik əsasında götürülməsi nəzərdə tutulur.

2004-cü ilin iyulunda Avropa İttifaqı Şurası *kannabis* haqqında qətnamə qəbul etmişdir. Qətnamə Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətləri bu vasitədən istifadə və onun dövriyyəsi ilə bağlı problemlərin həlli üçün bir sıra tədbirlər görməyə çağırır. O, həmçinin kannabisin gələcək araşdırılmalarına çağırır və Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətləri

¹ Council Resolution of 17 December 2003 on training for drug law enforcement officers (2004/ C 38/01) // OJ. C 038, 12.02.2004. P. 0001-0002.

² Council Recommendation of 30 March 2004 regarding guidelines for taking samples of seized drugs (2004/C 86/04) // OJ. C 86, 06.04.2004. P. 10.

kannabisə, xüsusilə də ondan asılılığa və onun sağlamlığa zərərinə dair aparılan araşdırmaları stimullaşdırmağa çağırır.¹

Narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin inkişafında Avropa İttifaqının 2004/757/JHA 25 noyabr 2004-cü il tarixli «*Narkotiklərin ticarəti sahəsində tətbiq edilməli olan cinayət tərkibləri və sanksiyaların elementlərinə münasibətdə minimal qaydaların tətbiqi haqqında*» Çərçivə qərarı² yeni addım oldu. Son onillikdə narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində bir sıra qanunvericilik aktlarının çıxarılmasına baxmayaraq, narkotiklərlə bağlı cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinin ümumittifaq standartlarının tətbiqi işində xüsusi pol məhz bu Çərçivə qərarına məxsusdur. Bu qərar narkotiklərin ticarəti sahəsində əməllərin tərkib elementlərinə dair normalmaq minimumunun və belə cinayətlərə görə cəza həddinin dəqiq təsis edilməsi vasitəsilə əsas mübarizə alətini müəyyən etmişdir. Bu araşdırma üçün xüsusi əhəmiyyətə malik olan həmin sənədin ümumi xarakteristika və məzmunu sonrakı paraqraflarda nəzərdən keçiriləcəkdir.

2004-cü il dekabrın 22-də Avropa İttifaqı Şurası Avropa İttifaqı ölkələri və üçüncü ölkələr arasında narkotik prekursorlar ticarətinin monitorinqi üçün qaydalar müəyyən edən (Aİ) №111/2005 Reqlamenti qəbul etmişdir.

Şuranın «*Yeni psixotrop maddələrə dair informasiya mübadiləsi, risklərin dəyərləndirilməsi və onlara nəzarət haqqında*» 10 may 2005-ci il tarixli Qərarı ilə³ yeni psixotrop

¹ Вах: Доклад за 2004 год. Международный комитет по контролю над наркотиками Организации Объединенных Наций. – Нью-Йорк, 2005. С. 92.

² Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking // OJ. L 335. 11.11.2004. P. 8-11.

³ Council Decision 2005/387/JHA of 10 May 2005 on the information exchange, risk-assessment and control of new psychoactive substances // OJ. L 127. 20.05.2005. P. 32.

maddələrə dair çevik informasiya mübadiləsi mexanizmi təsis edilmişdir.

Sənəddə «yeni psixoaktiv maddə»nin, «yeni narkotik vasitə»nin, «yeni psixotrop vasitə»nin, «bazar avtorizasiyası»nın və s. tərifləri verilir. Yeni psixoaktiv maddə - «təmiz və ya emal edilmiş halda yeni narkotik vasitə və ya psixotrop maddə»; yeni narkotik vasitə - «BMT-nin Narkotik vasitələr haqqında 1961-ci il Vahid Konvensiyasında adı çəkilməyən, I, II və ya IV siyahıda göstərilən maddələrlə eyni dərəcədə xalqın sağlamlığına təhlükə törədə bilən təmiz və ya emal edilmiş halda maddə»; yeni psixotrop vasitə - «BMT-nin Psixotrop maddələr haqqında 1971-ci il Konvensiyasında adı çəkilməyən, I, II, III və ya IV Siyahıda göstərilən maddələrlə eyni dərəcədə xalqın sağlamlığına təhlükə törədə bilən təmiz və ya emal edilmiş halda maddə»; bazar avtorizasiyası - «2001/83/Aİ Direktivinin III fəslinə (insan üçün tibbi preparatlar olduğu halda) və ya 2001/82/Aİ Direktivinin III fəslinə (veterinariya üçün tibbi preparatlar olduğu halda), ya da (Aİ) № 726/2004 Avropa Parlamenti və Şurasının «*İnsanlar və veterinariya üçün tibbi preparatların avtorizasiyası və müşahidəsi üzrə Birliyin prosedurlarının müəyyən edilməsi və Avropa tıbb agentliyinin təsis edilməsi barədə*» 31 mart 2004-cü il tarixli Reqlamenti-nin¹ 3-cü maddəsinə görə üzv dövlətin səlahiyyətli orqanının verdiyi tibbi məhsulun bazara buraxılmasına icazə» kimi müəyyən edilir.

Bundan başqa, qərarında informasiya mübadiləsi zamanı hesabatların forması qarşısında qoyulan tələblər (mad.5), risklərin dəyərləndirilməsi prosedurlarını (mad.6) və yeni psixotrop maddələr üzərində nəzarəti müəyyən edən prosedurları (mad.8) tənzimləyən normalar da vardır.

¹ Regulation (EC) № 726/2004 of the European Parliament and of the Council 31 March 2004 laying down Community Procedures for the authorization and supervision of medicinal products for human and veterinary use and establishing a European Medicine Agency // OJ. L 136. 30.4.2004. P. 1.

2.3.2. Şuranın 25 oktyabr 2004-cü il tarixli çərçivə qərarı - Avropa İttifaqının narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əsas cinayət-hüquqi aktıdır

Avropa İttifaqı Şurasının 2004/757/PVD 25 oktyabr 2004-cü il tarixli «Narkotiklərlə ticarət sahəsində tətbiq edilməli olan cinayət tərkibləri və sanksiyaların elementlərinə münasibətdə minimal qaydaların tətbiqi haqqında» Çərçivə qərarı¹ narkotiklərin yayılmasına görə cinayət məsuliyyəti məsələləri üzrə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin əsaslarını müəyyən edir.

Çərçivə qərarı quruluşca preambuladan və 11 maddədən ibarətdir. Preambulada narkotik cinayətlərlə cinayət-hüquqi mübarizənin əsas məqsəd, vəzifə, üsul, vasitə və prinsipləri müəyyən edilir.

Nəzərdən keçirilən sənəd Avropa İttifaqının narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin («narkotik ticarəti»), eləcə də onların hazırlanması üçün istifadə edilən materialların («prekursorlar») qanunsuz dövriyyəsi məsələləri üzrə üzv dövlətlərin cinayət qanunvericiliyinin yaxınlaşmasına, daha doğrusu, harmonizasiyasına yönəldilmiş normativ aktıdır. Sənədin əsas məqsədi Avropa İttifaqı vətəndaşlarının sağlamlığına, təhlükəsizliyinə və həyat keyfiyyətinə, həmçinin üzv dövlətlərin qanuni iqtisadiyyatına («qara bazar»dan fərqli olaraq iqtisadi sahədə qanuni fəaliyyətə) və stabilliyinə təhlükə təşkil edən narkotiklər ticarətinə cinayət-hüquqi qarşılıqlı kimi müəyyən edilir.

Qeyd edilirdiyi kimi, sənəd Şuranın 3 dekabr 1998-ci ildə Vyanada keçirilən «Ədalət mühakiməsi və daxili işlər» formasiyasındakı iclasında qəbul edilmiş «Şura və Komissiyanın azadlıq, təhlükəsizlik və ədalət mühakiməsi məkanının formalaşması haqqında Amsterdam müqaviləsi müddəalarının reallaşdırılmasının optimal üsullarına həsr

¹ Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking // OJ. L 335, 11.11.2004. P. 8-11.

edilmiş fəaliyyət Planı», 1999-ci ilin 15 və 16 oktyabrında Təpərədə keçirilən iclasında qəbul etdiyi Avropa Şurasının qərarları, o cümlədən, 48 Nəli qərarı, 1999-cu ilin 10-12 dekabrında Helsinkidə keçirilən iclasında bəyan edilmiş «2000-2004-cü illər üçün narkotiklər üzrə Avropa İttifaqının Strategiyası» və 2000-ci ilin 19-20 iyununda Santa Maria da Feyrada keçirilən iclasında təsdiq edilmiş «Narkotiklərlə mübarizə sahəsində Avropa İttifaqının fəaliyyət Planı (2000-2004-cü illər)» tərəfindən qəbul edilmişdir.

Çərçivə qərarının müddəaları da həmçinin Avropa İttifaqı ərazisində narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə sahəsində global konvensiyaların, o cümlədən, narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında BMT-nin 1988-ci il Vyana konvensiyasının maksimal dərəcədə tam reallaşdırılmasına xidmət edir. Sonuncunun normaları «narkotiklər və prekursorlar ticarəti ilə bağlı olan cinayətlərin» obyektiv tərəfinin xarakteristikası üçün əsas olmuşdur (Çərçivə qərarının 2-ci maddəsi).

Çərçivə qərarına görə, narkotiklər və prekursorlar ticarəti ilə bağlı olan cinayətlərə qarşılıqlı mübarizənin əsas cinayət-hüquqi yolu Avropa İttifaqı səviyyəsində narkotiklər ticarətinə qarşı mübarizədə ümumi yanaşmanı müəyyən etməyə imkan verən minimal qaydaların qəbulundan ibarətdir. Narkotiklər ticarəti ilə mübarizə üzrə göstərilən sərətlərin effektivliyi əhəmiyyətli dərəcədə həmin Çərçivə qərarının müddəalarının həyata keçirilməsinə yönəldilmiş milli tədbirlərin yaxınlaşmasından ibarətdir.

Preambulada göstərilir ki, subsidiarlıq prinsipinə¹ uyğun olaraq, Avropa İttifaqının fəaliyyəti narkotik vasitə-

¹ Subsidiarlıq prinsipi nazarı ideya kimi çox öncələr formalaşsa da, təsis müqavilələri səviyyəsində 1992-ci ildə tətbiq edilmişdir. Subsidiarlığın müəyyən edildiyi Avropa Birliyi haqqında Müqavilənin 5-ci maddəsinə (2-ci abz.) görə, «müstəsna olaraq səlahiyyətinə aid olmayan sahələrdə Birlik subsidiarlıq prinsipinə əsasən hərəkət edir, əgər üzv dövlətlər nəzərdə tutulan hərəkətin məqsədlərinə kifayət dərəcədə nail ola bilməzlərsə, bu, miqyas və nəticələrinə görə Birlik səviyyəsində daha yaxşı reallaşdırıla bilər». Subsidiarlıq prinsipinin tətbiqinin əsas istiqamətləri «Subsidiarlıq və mütənasiblik prinsiplərinin tətbiqi haqqında» xüsusi protokolla (1997) müəyyən edilmişdir.

lərə münasibətdə ən ağır cinayət formalarına yönəldilməlidir.

Preambulada qeyd edilir ki, üzv dövlətlərin nəzərdə tutduqları sanksiyalar effektiv, uyğunlaşdırılmış, qabaqçılıq effektə malik olmalı və azadlıqdan məhrum etmə növündə cəzanı əhatə etməlidir. Sanksiyaların səviyyəsini müəyyən etmək üçün ticarət obyektinə olan narkotiklərin miqdarı və xarakteri, cinayətin cinayətkar qrup daxilində və ya təklidə törədilməsi kimi faktiki şəraitlər nəzərə alınmalıdır. Preambulada həmçinin göstərilir ki, əgər cinayətin subyektinə səlahiyyətli orqanlara faydalı informasiya verərsə, üzv dövlətlərə daha yüngül sanksiyaları nəzərdə tutmağa icazə verilməlidir.

Çərçivə qərarı üzv dövlətlərin üzərinə aşağıdakı vəzifələri qoyur: bu Çərçivə qərarının nəzərdə tutduğu cinayətlərdən gəlirlərin müsadirə edilməsinin həyata keçirilməsinə imkan verən tədbirlər görülməsi; həmçinin hüquqi şəxslərin bu Çərçivə qərarının nəzərdə tutduğu, onların xeyrinə törədilmiş cinayətlərə görə məsuliyyətə cəlb edilməsi imkanlarının təmin olunması məqsədi ilə tədbirlər görülməsi.

Çərçivə qərarının əsas hissəsinin strukturu aşağıdakı kimidir: 1-ci maddə — Əsas anlayışlar, 2-ci maddə — Narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı cinayətlər, 3-cü maddə — Təhrikçilik, köməkçilik və cəhd, 4-cü maddə — Sanksiyalar, 5-ci maddə — Xüsusi hallar, 6-cı maddə — Hüquqi şəxslərin məsuliyyəti, 7-ci maddə — Hüquqi şəxslərə qarşı sanksiyalar, 8-ci maddə — Yurisdiksiya və cinayət təqibi, 9-cu maddə — Praktiki həyata keçirilmə və məruzələr, 10-cu maddə — Ərazi tətbiqi, 11-ci maddə — Qüvvəyə minmə.

Ən ümumi halda qeyd etmək lazımdır ki, 2-ci maddədə göstərilən cinayətlərin törədilməsi, həmçinin bunlarda əlbir olmaq (3-cü maddə) İttifaqın hər bir yerində təqsirləndirilən şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün əsas olmalıdır. Bu məsuliyyətin minimal ölçüsünü «sanksiya»nın 4-cü maddəsi müəyyən edir. Avropa İttifaqının cinayət hüququnun digər mənbələrinə analoji olaraq, bu Çərçivə

qərarı həmçinin yüngülləşdirici halları (5-ci maddə), hüquqi şəxslərin məsuliyyətinin əsasını və formasını (6 və 7-ci maddələr), üzv dövlətlərin cinayət yurisdiksiyalarının fəaliyyət sahəsini (8-ci maddə) nəzərdə tutur.

8-ci maddəyə görə, hər bir üzv dövlət aşağıdakı hallarda bu Çərçivə qərarında nəzərdə tutulan cinayətlərə dair öz yurisdiksiyalarının müəyyən edilməsi üzrə zəruri ölçülər götürməlidir:

- a) cinayət tamamilə və ya qismən onun ərazisində törədilmişdirsə;
- b) cinayətin subyektinə onun vətəndaşlıqda;
- c) cinayət onun ərazisində təsis edilmiş hüquqi şəxsin xeyrinə törədilmişdirsə.

Əgər cinayət onun ərazisindən kənarında törədilmişdirsə, üzv dövlət «b» və «c» maddələrində nəzərdə tutulan yurisdiksiyaları tətbiq etməyə bilər və ya onları yalnız xüsusi hal və şəraitlərdə tətbiq edə bilər. Bu halda üzv dövlət Şuranın Baş katibliyini, həmçinin Komissiyaya göstərilən hüquqdan istifadə etmək qərarı barədə məlumatlandırılmalı, zəruri olduqda qərarın tətbiq edildiyi xüsusi hal və şəraitləri göstərməlidir.

Öz qanunvericiliyinə əsaslanıb vətəndaşları verməyən üzv dövlət bu Çərçivə qərarında nəzərdə tutulan cinayətlərə dair özünün yurisdiksiyanın tətbiq edilməsi və zəruri olduqda, cinayət üzv dövlətin vətəndaşı tərəfindən, onun ərazisindən kənarında törədildikdə, bu əsada cinayət təqibinin qaldırılması üzrə ölçülər götürməlidir.

Çərçivə qərarının 11-ci maddəsinə görə üzv dövlətlər öz cinayət məcollələrini və digər qanunlarını 2006-cı ilin 12 mayından gec olmayaraq bu Çərçivə qərarına uyğunlaşdırmalıdırlar. Bu müddət ərzində üzv dövlətlər bu Çərçivə qərarının onların üzərinə qoyduğu vəzifələri milli hüquqlarına uyğunlaşdıraraq, əsasnamə mətni şəklinə Şuranın Baş katibliyinə və Komissiyaya göndərməlidirlər. Komissiya öz növbəsində Çərçivə qərarının fəaliyyəti və praktiki həyata keçirilməsi, o cümlədən, narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində bu həyata keçirilmənin beynəlxalq məhkəmə əməkdaşlığı üçün nəticələri barədə Avropa Parlamentinə və

Avropa İttifaqı Şurasına məruzə təqdim etməlidir. Bu məruzə əsasında və onun alınmasından altı aydan gec olmayaraq Şura üzv dövlətlərin öz qanunvericiliklərini bu Çərçivə qərarına uyğunlaşdırmaq istiqamətində zəruri tədbirlər görüb-görmədiklərini yoxlayır.

2.3.3. Avropa İttifaqının qanunvericiliyinə əsasən narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində cinayət əməllərinin cinayət-hüquqi təsnifatının xüsusiyyətləri və onlara görə məsuliyyət

Artıq qeyd edildiyi kimi, Avropa İttifaqının narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində əsas cinayət-hüquqi aktı Şuranın 25 oktyabr 2004-cü il tarixli «Narkotiklərlə ticarət sahəsində tətbiq edilməli olan cinayət tərkibləri və sanksiyaların elementlərinə münasibətdə minimal qaydaların tətbiqi haqqında» Çərçivə qərarıdır.¹

Çərçivə qərarında «narkotiklər» termini Birləşmiş Millətlər Təşkilatı konvensiyalarındakı narkotik vasitələr və psixotrop maddələr siyahısına istinad etmə yolu ilə müəyyən edilir. Beləliklə, Çərçivə qərarının 1-ci maddəsinə görə, «Narkotik» dedikdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının aşağıdakı konvensiyalarının nəzərdə tutduğu hər hansı bir maddə başa düşülür: a) Narkotik vasitələrə dair 1961-ci il Vahid konvensiyası (1972-ci il Protokolunun dəyişiklikləri ilə); b) Psixotrop maddələrə dair 1971-ci il Vyana konvensiyası. Bura həmçinin 97/396/PVD 16 iyun 1997-ci il tarixli «Yeni sintetik narkotiklərə münasibətdə informasiya mübadiləsi, risklərin dəyərləndirilməsi və nəzarət haqqın-

¹ Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking // OJ. L 335, 11.11.2004. P. 8-11.

da» Ümumi aksiya¹ çərçivəsində nəzarət altına qoyulmuş maddələr də aiddir. «Prekursor» dedikdə isə Birliyin qanunvericiliyində belə əldə edilən, barəsində Birləşmiş Millətlər Təşkilatının narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında 20 dekabr 1988-ci il tarixli Konvensiyanın 12-ci maddəsində göstərilən öhdəliklərin həyata keçirildiyi hər hansı maddə başa düşülür.

Çərçivə qərarına (2-ci maddənin 1-ci paragrafı) görə, narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı cinayətlər,² cinayət məsuliyyətinin əsası kimi, qanunazidd əməllərin aşağıdakı kateqoriyalarını əhatə edir:

a) narkotiklərin istehsalı, hazırlanması, kimyəvi ayrılması, təklifi, satış məqsədi ilə təklifi, yayılması, satışı, istənilən şərtlərlə daşınması, vasitəçilik, göndərilməsi, tranzit göndərilməsi, idxalı və ya ixracı;

b) xaşxaş tiryəkinin, kokain kolunun və ya kannabis bitkisinin kultivasiyası;

c) «a» bəndində sadalanan hər hansı bir fəaliyyət növünün həyata keçirilməsi məqsədi ilə narkotiklərin saxlanması və ya alınması;

ç) prekursorların narkotiklərin qanunsuz istehsalı və ya hazırlanması prosesində yaxud narkotiklərin qanunsuz istehsalı və ya hazırlanması məqsədi bu əməli törədən şəxsə məlumdursa, həmin prekursorların hazırlanması, daşınması, yayılması.

¹ Joint Action of 16 June 1997 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning the information exchange, risk assessment and the control of new synthetic drugs (97/396/JHA) // OJ L167, 25.6.1997. P. 1-3.

² Qeyd etmək lazımdır ki, narkotiklərin və narkomaniyanın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinin məruzəsində 2005-ci il ərzində narkotiklər sahəsindəki cinayətlərə aşağıdakı kateqoriyalar aid edilmişdir: narkotiklərin təsiri altında törədilən cinayətlər; narkotiklərdən istifadəni maliyyələşdirmək məqsədi ilə törədilən cinayətlər; qeyri-legal narkotiklər bazarının işi ilə bağlı cinayətlər; narkotik barədə qanunvericiliyi qarşı cinayətlər. Bax: Аппауаі репорт 2005. The state of the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and drug Addiction.— Luxembourg, 2005, P.80.

Görmək çətin deyil ki, cinayətlərin göstərilən siyahısı qismən BMT-nin narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin 20 dekabr 1988-ci il tarixli Konvensiyasının (Vyana konvensiyası) «Hüquqpozmalar və sanksiyalar» adlanan 3-cü maddəsinin (1-ci paragrafın «a» bəndinin «i» və «iv» yarım-bəndləri) məzmununu təkrar edir.

Maraqlıdır ki, nəzərdən keçirilən Çərçivə qərarının layihəsinə görə, göstərilən əməllərdən bəziləri (narkotiklərin istehsalı, hazırlanması, idxalı, ixracı, bölüşdürülməsi, təklifi, daşınması və göndərilməsi, həmçinin digər şəxslərə çatdırılması məqsədi ilə narkotiklərin alınması, əldə edilməsi və saxlanması) yalnız tamah məqsədi ilə törədildikdə cinayətkar əməl hesab edilirdi.¹

Çərçivə qərarına görə, nəinki göstərilən cinayətlərin törədilməsi, həmçinin bu cinayətdən hər hansı birinin törədilməsinə cinayətkar təhrikçilik və ya onları törətməyə cəhd (3-cü maddənin 1-ci paragrafı) İttifaqın hər yerində təqsirkar şəxsin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün əsas olmalıdır.

Həmçinin nəzərdə tutulmuşdur ki, istənilən üzv dövlət 2-ci maddənin 1-ci paragrafının «a» bəndində nəzərdə tutulan narkotiklərin təklif və ya hazırlanmasına cəhdə, habelə 2-ci maddənin 1-ci paragrafının «c» bəndində nəzərdə tutulan narkotiklərin saxlanması cəhdə görə cinayət məsuliyyətini çıxara bilər (3-cü maddənin 2-ci paragrafı).

Çərçivə qərarının 2-ci maddəsinin 2-ci paragrafına uyğun olaraq, həmin maddənin 1-ci paragrafında sadalanan əməllər, milli qanunvericilikdə müəyyən edildiyi kimi, yalnız şəxsi istifadə üçün törədildikdə bu Çərçivə qərarının tətbiqi sahəsinə daxil edilmirlər.

Çərçivə qərarı həmçinin narkotiklərin və prekursorların ticarətinə görə cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran halların siyahısını müəyyən edir. 4-cü maddənin 2-ci və 3-cü paragraflarına görə bunlar aşağıdakılardır:

- iri həcmdə narkotiklərə dair cinayət törədilməsi;

- sağlamlıq üçün ən zərərli kateqoriyaya aid olan narkotiklərə dair cinayət törədilməsi;

- 98/733/PVD 21 dekabr 1998-ci il tarixli «Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdə cinayətkar təşkilatda iştirakın qanun tərəfindən cəzalandırılın əməl hesab edilməsi haqqında» Ümumi aksiyada¹ göstərilən mənada cinayətkar təşkilat tərkibində narkotiklərə dair cinayətlər törədilməsi.

Bu sənəddə «cinayətkar təşkilat» anlayışı aşağıdakı şərtlərlə «əvvəlcədən birgə cinayət törədilməsi məqsədilə yaradılmış iki nəfərdən artıq təşkilati formalaşma» kimi başa düşülür:

a) bu cinayətlər iki ilə qədər azadlıqdan məhrum edilmə və ya daha ağır cəza ilə cəzalandırılır;

b) bu təşkilatların yaradılması və fəaliyyəti maddi sərvətlər əldə edilməsi və ya hakimiyyətin fəaliyyətinə qeyri-qanuni təsir etmək məqsədini güdür.

Ümumi aksiyanın 2-ci maddəsində üzv dövlətlərin seçmə hüququ ilə fiziki şəxslərin cinayət məsuliyyəti əsaslarının siyahısı vardır: üzv dövlətlər həmin maddənin 1-ci bəndinin hər iki yarım-bəndində və ya yalnız bir yarım-bəndində sadalanan əməlləri cinayət əməli hesab edə bilər.

«a» yarım-bəndinə görə, «hər hansı bir şəxsin konkret təşkilatın cinayətkar fəaliyyətinin məqsədi və ümumi xarakteri barədə yaxud bu təşkilatın müəyyən cinayətlər törətmək planları barədə billə-bilə qəsdən hərəkəti, fəal iştirakı» aşağıdakı hallarda cinayət hesab edilir:

- təşkilatın cinayətkar fəaliyyətində, o cümlədən, cinayətin icraçısı kimi iştirakı vacib deyil;

- iştirakının təşkilatın yeni cinayətlər törətməsinə kömək edəcəyini bilərək təşkilatın digər növ fəaliyyətində.

«b» yarım-bəndinə görə, başqaları ilə «uğurlu olacağı halda 1-ci maddədə göstərilən cinayət törədilməsində ifadə

¹ Joint Action of 21 December 1998 adopted by Council on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union, on making it a criminal offence to participate in a criminal organization in the Member States of the European Union (98/733/JHA) // OJ L 057, 05.03.1999. P. 0036.

¹ OJ C 304 E, 30.10.2001. P. 172.

olunacaq fəaliyyətin həyata keçirilməsində əlbir olan şəxsin hərəkəti, əgər bu şəxs bilavasitə həmin cinayətdə iştirak etməsə belə», cinayət hesab edilir.

Narkotiklərin iri həcmi, sağlamlıq üçün daha zərərli kateqoriyaya aid edilməsi və ya bir neçə şəxsin sağlamlığına əhəmiyyətli dərəcədə zərər vura bilməsi Avropa İttifaqının qanunvericiliyi tərəfindən müəyyən edilmir. Bu məsələlərdə üzv dövlətlər özləri qərar verirlər.

Avropa İttifaqı cinayət hüququnun digər mənbələrinə analogi olaraq 25 oktyabr 2004-cü il tarixli Çərçivə qərarı da həmçinin *cinayət məsuliyyətini yüngülləşdirən halları* nəzərdə tutur. 5-ci maddəyə görə, İttifaqın hər yerində bunlar aşağıdakılardır:

a) cinayət subyektinin narkotiklər və prekursorlar ticarəti sahəsində öz cinayətkar fəaliyyətindən imtina etməsi;

b) cinayət subyektinin inzibati və ya məhkəmə orqanlarına onların digər yolla əldə edə bilməyəcəkləri informasiyanı verməsi, bununla onlara aşağıda qeyd olunanlarda yardım etməsi:

1) cinayətin qarşısının alınması və ya nəticələrinin məhdudlaşdırılması;

2) cinayətin digər subyektlərinin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi və ya onların məhkəməyə verilməsi;

3) sübutların tapılması və ya

4) bu Çərçivə qərarının 2-ci və 3-cü maddələrində nəzərdə tutulan digər cinayətlərin törədilməsinə mane olmaq.

Bu hallarda hər bir üzv dövlət 4-cü maddədə nəzərdə tutulan cəzaların ixtisar imkanlarını təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görə bilər.

25 oktyabr 2004-cü il tarixli Çərçivə qərarı həmçinin fiziki (4-cü maddə), eləcə də hüquqi (6-cü və 7-ci maddələr) şəxslər üçün *məsuliyyət və cinayətin məzmunu və həcmi*ni müəyyən edir.

Hər bir üzv dövlətin üzərinə öhdəlik qoyulur ki, bu Çərçivə qərarında (2-ci və 3-cü maddələr) nəzərdə tutulan

cinayətlərin effektiv, uyğun və qabaqlayıcı effektdə malik cəzalara layiq görülməsi üçün zəruri tədbirlər görsün.

Narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı törədilən cinayətlərə görə fiziki şəxslər üçün Çərçivə qərarı azadlıqdan məhrum etmə və maddələrin, alətlərin, gəlirlərin və ya əmlakın müsadirəsi kimi cəzalar nəzərdə tutur.

Narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı cinayətlərə görə cəzaların həcmi cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran bu və ya digər halların mövcudluğundan asılıdır. Bu planda narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı dörd qrup cinayət və deməli, dörd qrup cinayət-hüquqi sanksiya seçilir:

1) 2-ci maddədə nəzərdə tutulan və cinayət məsuliyyəti ağırlaşdırıcı hallar olmadan törədilən cinayətlər - maksimal cəza ən azı bir ildən üç ilə qədər azadlıqdan məhrum edilmədir;

2) 2-ci maddənin 1-ci paragrafının «a», «b» və «c» bəndlərində nəzərdə tutulan cinayətlər. Bunların aşağıdakı halları fərqləndirilir: a) iri həcmdə narkotiklərə dair törədilən cinayətlər; b) sağlamlıq üçün daha zərərli kateqoriyaya aid və ya bir neçə şəxsin sağlamlığına əhəmiyyətli dərəcədə zərər vuran narkotiklərə dair törədilən cinayətlər - maksimal cəza ən azı beş ildən on ilə qədər azadlıqdan məhrum edilmədir;

3) öncəki bənddə göstərilən və cinayətkar təşkilatın tərkibində törədilən, 98/733/PVD 21 dekabr 1998-ci il tarixli «Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdə cinayətkar təşkilatda iştirakın qanun tərəfindən cəzalandırılan əməl olması haqqında» Ümumi aksiyada dəyərləndirilən cinayətlər - maksimal cəza ən azı on il azadlıqdan məhrum edilmədir;

4) 2-ci maddənin 1-ci paragrafının «d» bəndində nəzərdə tutulan və cinayətkar təşkilatın tərkibində törədilən, 98/733/PVD Ümumi aksiyasında dəyərləndirilən cinayətlər. Prekursorlar işə prosedə istifadə üçün, narkotiklərin ya istehsalı, ya da hazırlanması məqsədi ilə (2-ci paragrafın «a» və «b» bəndlərində göstərilən şəraitlər olduqda) nəzərdə tutulmuşdur - maksimal cəza ən azı beş ildən on ilə qədər azadlıqdan məhrum edilmədir.

Hər bir üzv dövlət zərərçəkmiş şəxslərə və ya digər vicdanlı adamlara ziyan vurmada 2-ci və 3-cü maddələrdə nəzərdə tutulan cinayətlərin obyektini olan maddələrin, bu cinayətləri törədərkən istifadə edilən və ya istifadə edilməsi nəzərdə tutulan alətlərin, bu cinayətlərdən gəlirlərin müsadirəsi və ya dəyəri belə gəlirlərin, maddələrin, alətlərin dəyərinə uyğun gələn əmlakın müsadirəsi imkanını təmin etmək üçün bütün zəruri tədbirləri görməyi öhdəsinə götürür.

«Müsadirə», «alətlər» və «gəlirlər» terminləri Avropa Şurasının cinayətkar fəaliyyətdən gələn gəlirlərin təmizə çıxarılması, aşkar edilməsi, götürülməsi və müsadirəsi haqqında 1990-cı il Konvensiyasının dəyərləndirdiyi mənada başa düşülür.

Artıq qeyd edildiyi kimi, narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı cinayətlərin törədilməsi yalnız fiziki deyil, həm də *hüquqi şəxslərin* (təşkilatların) *məsuliyyəti* üçün əsas ola bilər. Çərçivə qərarının 1-ci maddəsinə görə, «hüquqi şəxs» dedikdə «özlərinin ümumi hakimiyyət səlahiyyətlərini həyata keçirən dövlətlər yaxud digər ümumi-hüquqi təşkilatlar və ümumi-hüquqi beynəlxalq təşkilatlar istisna edilməklə, tətbiq edilən milli hüquqa uyğun olaraq belə statusa malik istənilən təşkilat» başa düşülür.

Qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi şəxsin məsuliyyəti narkotiklərin və prekursorların ticarəti ilə bağlı cinayətlərin törədilməsində iştirak etmiş, bu cinayətlərdə icraçı, təhrikçi və ya köməkçi kimi çıxış etmiş fiziki şəxslərin cinayət təqibini istisna etmir.

«Hüquqi şəxslərin məsuliyyəti» adlı 6-cı maddənin 1-ci paragrafına görə, əgər hüquqi şəxslərin xeyrinə hər hansı bir şəxs fərdi olaraq və ya müvafiq hüquqi şəxsin üzvü kimi çıxış edərək, bu hüquqi şəxsin daxilində rəhbər mövqə tutaraq cinayət törədərsə, hüquqi şəxslər 2-ci və 3-cü maddələrdə nəzərdə tutulan hər hansı bir cinayətə görə məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər. Buna aşağıdakı əsaslar vardır:

a) hüquqi şəxsin nümayəndəsi kimi çıxış etmək imkanı;

b) hüquqi şəxsin adından qərar qəbul etmək səlahiyyətinin olması;

c) hüquqi şəxsin daxilində nəzarət həyata keçirə biləcək səlahiyyətinin mövcudluğu.

6-cı maddənin 2-ci paragrafına uyğun olaraq, əgər 1-ci paragrafda göstərilən şəxs tərəfindən müşahidənin və ya nəzarətin olmaması onun tabeliyindəki şəxsin 2-ci və 3-cü maddələrdə nəzərdə tutulan hər hansı bir cinayəti həmin hüquqi şəxsin xeyrinə törətməsini mümkün etmişsə, hüquqi şəxslər məsuliyyətə cəlb edilə bilərlər.

Çərçivə qərarı *hüquqi şəxslərin* məsuliyyət dərəcəsini nəzərdə tutur («Hüquqi şəxslərə qarşı sanksiyalar» adlanan 7-ci maddə). Əsas ölçü kimi götürülən cərimənin həcmi üzv dövlətlər müəyyən edirlər - «cinayət-hüquqi və ya digər cərimələr».¹

Əlavə sanksiyalar kimi aşağıdakılar çıxış edə bilər:

a) vergi və ya digər güzəştlər almaq hüququndan yaxud ictimai hakimiyyətin yardımından məhrum edən tədbirlər;

b) kommərsiya fəaliyyətini həyata keçirməkdən müvəqqəti və ya həmişəlik məhrum edən ölçülər;

c) məhkəmə nəzarəti altında saxlama;

ç) məhkəmə qaydasında ləğvetmə;

d) cinayət törədilməsi üçün istifadə edilən müəssisələri müvəqqəti və ya həmişəlik bağlama;

e) narkotiklər və prekursorlar ticarəti ilə bağlı cinayətlərin obyektini olan maddələrin, bu cinayətləri törədərkən istifadə edilən və ya istifadə edilməsi nəzərdə tutulan alətlərin, bu cinayətlərdən gəlirlərin müsadirəsi və ya dəyəri belə gəlirlərin, maddə və ya alətlərin dəyərinə uyğun gələn əmlakın müsadirəsi.

¹ Cinayət, inzibati və digər məsuliyyət ölçüsü kimi, hüquqi şəxslərə qarşı cərimələrin və digər sanksiyaların tətbiq edilməsi üzv dövlətlərin ixtiyarına buraxılmışdır. Onlar özlərinin hüquqi əcnəblərindən asılı olaraq bu məsələni praktikada müxtəlif cür həll edirlər. Qeyd edildiyi kimi, Avropa İttifaqı ölkələrinin bəzilərində hüquqi şəxslər cinayət məsuliyyətinin subyekti sayılır, bəzilərində isə sayılmır.

III FƏSİL

NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQLA MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ MİLLİ SİYASƏT VƏ QANUNVERİCİLİK

3.1. AVROPA DÖVLƏTLƏRİNDƏ NARKOTİZMLƏ MÜBARİZƏ ÜZRƏ MİLLİ SİYASƏT VƏ ƏSAS TƏDBİRLƏR

Avropa İttifaqının himayəsi altında onun üzvü olan dövlətlərin əksəriyyəti milli strategiya, plan və ya buna bənzər sənədlərə uyğun olaraq, narkotiklər sahəsində öz siyasətlərini həyata keçirirlər. Narkotiklər və narkomanıyanın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinə verilmiş Reitox milli məruzələr informasiyaları göstərir ki, hal-hazırda üzv dövlətlərin bəzilərində (Malta və Avstriyada) milli strategiyanın hazırlanması və qəbulu üzrə prosedurlar keçirilir. İtaliyada isə milli Plan 2003-cü ilin martında Narkotiklərə qarşı hərəkətlərin əlaqələndirilməsi üzrə Milli Komitə tərəfindən qəbul edilmiş regionların və muxtar vilayətlərin müzakirəsinə verilmişdir.¹

Əsasında narkotiklər üzrə milli siyasətlərin hazırlanmış prinsiplər global və multidisiplinar olmalı, bu istiqamətdə Avropa İttifaqı yanaşmasına uyğun olaraq, üzv dövlətlərin bütün milli strategiyaları tərəfindən qəbul edilməlidir. Bununla bərabər, vahid terminologiyadan istifadə edilməsinə baxmayaraq, müxtəlif ölkələrin milli strategiyalarında vacib və ya qeyri-vacib hesab edilən strategiyaların təhlilinin rolu məsələsində və hətta zərər azaldılması kimi yanaşmanın qəbul edilib-edilməməsində fundamental fərqlərin olması mümkündür. Mövcud milli strategiyalar arasında zərərin azaldılması məsələsi üzrə fikirlər daha müxtəlifdir.

Milli səviyyədə realizə edilən bir sıra strategiya, plan və proqramlar ətrafı şərhə layiqdirlər.

2004-cü ilin iyulunda Fransada 2004-2008-ci illər ərzində qadağan edilmiş narkotiklərə, tütün və alkoqola qarşı mübarizə üçün yeni hökumət planı təsdiq edilmişdir. Məqsəd hər hansı bir niyyətlə qadağan edilmiş narkotiklərin saxlanılmasına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməni nəzərdə tutan 31 mart 1971-ci il tarixli narkotiklərdən sui-istifadə və onların qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə mübarizə üzrə tədbirlər haqqında Qanunun daha ardıcıl tətbiqinin təmin edilməsindən ibarətdir. Fransa hökuməti qanunun özünü dəyişdirmədi, çünki bu, narkotiklərin tətbiqinin təhlükəsi baxımından əhali tərəfindən düzgün başa düşülməyə bilirdi ki, bu da son nəticədə narkotiklərdən sui-istifadənin daha geniş miqyas almasına gətirədi. Yeni siyasət residiv təhlükəsini azaltmaq məqsədi ilə saxlayıcı effektə malik sanksiyaların tətbiqini nəzərdə tutur.

Avropa İttifaqının bir sıra üzv ölkələri kannabisə tələbin azaldılmasına yönəldilmiş tədbirlər görmüşlər. İsveçrədə 2004-2007-ci illər ərzində, xüsusilə gənclər arasında kannabisdən sui-istifadənin həcmnin azaldılması və kannabisdən həddindən artıq istifadə edənlərin müalicə-məsələt mərkəzlərinə göndərilməsi istiqaməti üzrə hərəkət planının həyata keçirilməsinə başlanılmışdır. Hər il reallaşdırılmasına 1 milyon İsveçrə frankı ayrılan bu hərəkət planı ilkin profilaktika ölçülərinin tətbiqini, informasiya kampaniyalarının

¹ Bax: Annual report 2005. The state of the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and drugs Addiction. – Luxemburg, 2005. P.

aparılmasını və yeniyetmələrə, gənclərə, onların valideynlərinə konsultasiya xidmətləri göstərilməsini nəzərdə tutur.

2004-cü ilin sentyabrında Almaniya və İsveçrə hökumətləri kannabisdən sui-istifadənin və ondan asılılığın miqyaslarının azaldılmasına yönəldilmiş «Bunu anla» adlı ortaq layihənin icrasına başlamışlar. Bu layihə sui-istifadənin azaldılması və ya dayandırılması məqsədilə on həftə ərzində kannabisdən həddən artıq və ya müntəzəm olaraq istifadə edən gənclər üçün məsləhətlər verilməsini nəzərdə tutmuşdu. Almaniya bu layihənin icrası İsveçrə sərhədinə yaxın şəhərlərdə yerləşən üç narkoloji konsultasiya mərkəzinin iştirakı ilə həyata keçirilmişdir.

2004-cü ilin yanvarında İrlandiyada əhalinin narkotiklərin zərəri barədə daha dolğun məlumatlandırılması üzrə milli kampaniyanın ikinci mərhələsinin icrasına başlanmışdır. Bu kampaniya ayrı-ayrı şəxslərə və cəmiyyətə vurulan zərərin əhəmiyyətli dərəcədə azaldılmasına nail olmaq üçün tələbin azaldılması, profilaktika, müalicə və araşdırmalar sahəsində razılaşdırılmış ölçüləri nəzərdə tutan narkotiklərə nəzarət milli strategiyasının vacib tərkib hissəsidir. Kampaniyanın ümumi məqsədinə nail olmağın əsas yollarından biri narkotiklərdən sui-istifadənin təhlükələri barədə əhalinin məlumatının artırılmasından, bu barədə əhalidə aydın təsəvvür yaradılmasından ibarətdir.

2004-cü ilin martında İtaliya hökuməti baş nazirin dəf-tərxanası nəzdində narkotiklərlə bağlı problemlərin həllinə yönəldilmiş təşəbbüslərin əlaqələndirilməsi və narkotiklərə nəzarət üzrə üçillik milli fəaliyyət planının hazırlanması üçün narkotiklərə nəzarət sahəsindəki siyasət üzrə Milli departament yaradılmışdır.

İspaniyada 2004-cü ilin iyununda qəbul edilmiş № 1555/2004 kral fərmanına əsasən narkotiklər üzrə Milli planın reallaşdırılması ilə bağlı vəzifələr Səhiyyə və istehlakçılar məsələsi üzrə nazirliyə tapşırılmışdır. O zamana qədər bu vəzifələri Daxili işlər nazirliyinin təşkilati bölmələrindən biri yerinə yetirirdi.

Niderlandda MDMA («ekstazi») ilə mübarizə üzrə planın həyata keçirilməsi davam edir. 2004-cü ilin martında növbəti məruzədə qeyd edilmişdi ki, 2006-cı ilə qədər nəzərdə tutulan fəaliyyət planının həyata keçirilməsi müsbət nəticələr gətirəcək və şübhə əsasında saxlanan şəxslərin sayının artmasına gətirib. Bundan başqa, xüsusi istintaq qruplarının yaradılması müsbət nəticələr vermişdir. Məsələn, 2003-cü ilin dekabrında bu yolla narkotiklərin qeyri-qanuni dövriyyəsinin beynəlxalq şəbəkəsini ləğv etmək mümkün olmuşdur.

Belçika hökuməti kompleks və tarazlaşdırılmış yanaşma əsasında, narkotiklər problemini bütün aspektlərdə həll etmək niyyətində qətiyyətli olduğunu nümayiş etdirir və sintetik narkotiklərin, o cümlədən, MDMA-nın qanunsuz hazırlanması və dövriyyəsinin qarşısının alınmasını, xüsusilə narkotiklər emalı üzrə gizli laboratoriyaların aşkar və ləğv edilməsinə, qadağan edilmiş narkotiklər partiyasının sərhəddə tutulmasına birinci dərəcəli əhəmiyyət verir.

Danimarkada narkotiklərə nəzarətə dair beynəlxalq müqavilələrə əsaslanan və narkotiklərin leqallaşmasına hər hansı formada yol verməyən, onlardan sui-istifadəyə qarşı mübarizə üzrə «Narkotiklərlə mübarizə» adlı fəaliyyət Planı reallaşdırılır. Əlamətdardır ki, fəaliyyət planına daxil edilmiş «müalicənin təminatı» haqqında müddəaya uyğun olaraq bələdiyyə hakimiyyətlərinə narkomanları müalicə üçün müraciət edənləri gündən iki həftə ərzində onları müxtəlif müalicə növləri ilə təmin etmək təklif edilir. Fəaliyyət planında nəzərdə tutulan təşəbbüslərin həyata keçirilməsində əhəmiyyətli tərəqqiyə nail olunmuşdur. Kannabisin qeyri-qanuni dövriyyəsinə dəf etmək istiqamətində Danimarka hökumətinin paytaxtın Xristianiya rayonunda gördüyü tədbirlər nəticəsində Kopenhagendə və İsveçin cənubunda bu narkotikin əldə edilməsi imkanları xeyli azalmışdır.

İçvəçdə dördillik müddətə (2002-2005) reallaşdırılan narkotiklərlə mübarizə üzrə milli plan ölkədə narkotiklərdən azad cəmiyyət yaradılmasını və bu məqsədlə qadağan edilmiş narkotiklərə istər tələbi, istərsə də təklifi məhdudlaşdıracaq təşəbbüslərin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur.

du. İsveç hökuməti psixotrop maddələrin, xüsusilə də flunitrazepamın geniş miqyaslı itkisi hallarının qarşısının alınması üzrə uğurlu tədbirlər həyata keçirmişdir. Son bir neçə ildə Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələri qadağan edilmiş narkotiklərdən sui-istifadəni, onların qanunsuz dövriyyəsinə dərman etmək üzrə öz qanunvericilik bazalarını fəal surətdə möhkəmləndirmiş və milli strategiyalar, planlar (və ya digər sənədlər) hazırlamışlar.

Çexiya Respublikasında reallaşdırılan 2005-2009-cu illərdə narkotiklərə nəzarətin milli strategiyası narkotiklərə nəzarət sahəsində səlahiyyətli orqanların və müəssisələrin əsas diqqətinin təklifin azaldılmasından narkotiklərdən sui-istifadə edən şəxslərin, xüsusilə də yeniyetmələrin profilaktika və müalicəsinə yönəldilməsini nəzərdə tutur.

Sloveniyada 2004-2009-cu illərdə narkotiklərə nəzarət üzrə yeni milli proqram parlament tərəfindən 2004-cü ilin fevralında təsdiq edilmişdir. Bu sənəd qadağan edilmiş narkotiklərə tələb və təklifin azaldılması üzrə proqramların gələcəkdə genişləndirilməsini, narkotiklərə nəzarət üzrə informasiya sistemlərinin yaradılmasını, profilaktika, dəyərləndirmə və elmi araşdırma proqramlarının idarələrarası səviyyədə əlaqələndirilməsini, həmçinin beynəlxalq əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsini nəzərdə tutur.

NNBK-nin verdiyi məlumat görə Serbiyada (eləcə də Çernoqoriyada) narkotiklərdən sui-istifadə və onların dövriyyəsi sahəsində vəziyyətin tənzimlənməsi üçün narkotiklərlə mübarizə planı qəbul edilmişdir. Lakin belə saylar göstərilir: insan və maliyyə ehtiyatlarının çatışmazlığına baxmayaraq, bir sıra dəqiq razılaşılmış hüquq-mühafizə tədbirləri keçirilmişdir ki, bunların nəticəsində amfetamin sırasından olan çoxlu miqdarda stimulyator hazırlamaq qabiliyyətinə malik bir neçə gizli laboratoriya aşkar edilmişdir.

Litviya və Litva hökumətləri 2004-2008-ci illərdə yerli orqanları və vətəndaş cəmiyyətlərini cəlb etməklə narkotiklərdən sui-istifadənin profilaktikası tədbirlərinin tətbiqi

məqsədi ilə narkotiklərə nəzarət üzrə özlərinin yeni strategiyalarını həyata keçirməkdə davam edirlər.

Avropa İttifaqının bir sıra üzv dövlətlərində narkotiklərə dair milli strategiya və planlar təhlil edilmişdir. Belə təhlil artıq öz nəticəsini verib: o uğur və uğursuzluqların, eləcə də hələ reallaşdırılmamış strategiya obyektlərinin məqsədə çatma istiqamətini başa düşməyə kömək edir.

Bəzi ölkələr narkotiklər üzrə milli strategiyaların təhlilinə daha strukturlaşdırılmış yanaşma qəbul etmişlər. Bu təhlillərin elementləri aşağıdakılardır: obyektlər, məqsədlərin müəyyən edilməsi, reallaşdırmaya görə məsul orqanlar və qarşıya qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün müddətin müəyyən edilməsi. Belə yanaşma yerinə yetirilmiş vəzifələr barədə ölkələrin hesabat verməsinə, problematik məsələlərin qaldırılmasına, zəruri yerlərdə tədbirlər görülməsinə yardımıdır.

Belə yanaşma nümunələri Çexiya Respublikası, İrlandiya, Lüksemburq, Polşa və Portuqaliya üçün səciyyəvidir. Bu ölkələrdə milli strategiyaların təhlili hansı məqsədlərə çatmağın, hansı işləri görməyin lazım olduğunu aşkar edir. 2004-cü ildə Portuqaliyada da narkotiklər üzrə strategiyanın təhlilinə struktur yanaşma tətbiq edilmişdir. İlk dəfə özlərində göstərdi ki, Portuqaliya fəaliyyət Planının qarşıya qoyduğu 30 əsas məqsəddən 8-nə tamamilə, 10-a qismən nail olunmuş, 5 məqsəd isə həyata keçməmişdir. Almaniya 2003-cü il fəaliyyət Planının monitorinqinin aparılması məqsədilə qarışıq komitə (narkomaniya üzrə Milli Şura) təsis edilmişdir.

Narkotiklər üzrə milli strategiyaların qəbul edilməsi, həmçinin əldə edilmiş nəticələrin təhlili bəzi ölkələrdə narkotiklərə dair büdcənin artmasına gətirib. Məsələn, Yunanıstanda sağlamlıq qayğıları ilə bağlı xidmətlərə görə xərclərin stabil olaraq artması müşahidə edilir. Macarıstanda strategiya elementlərinin həyata keçirilməsi üçün fond yaradılmışdır. Lüksemburqda Səhiyyə nazirliyinin narkotiklərə dair büdcəsi 1999-cü ildəki 1 milyon avrodan 2004-cü ildə 6 milyon avroya qədər artmışdır. Buna baxmayaraq, bütün üzv dövlətlərdə narkotiklərə görə xərclər ümumi xərclərin az

bir hissəsini (0,1%-dən 0,3%-ə qədər) təşkil edir. Bu isə onu təsdiqləyir ki, iqtisadi inkişafda narkotiklər probleminə sərf olunan xərclər arasında birbaşa əlaqə yoxdur.

Avropa İttifaqının bəzi ölkələrində tədarükün azaldılmasına sərf edilən xərclər ümumi xərclərin əsas hissəsini təşkil edir (narkotiklər probleminə sərf olunan ümumi xərclərin 68-75%-i). Malta və Lüksemburqda isə təklifin azaldılmasına sərf edilən xərclər daha çoxdur (müvafiq olaraq 66% və 59%). Sonacan məlum olmur ki, büdcədəki bu fərqlər yanaşmalar arasındakı fundamental fərqdən, yoxsa qeyri-obyektiv informasiya toplanmasından asılıdır.

Həbsxanalarda narkomanlara yardım və onların müalicəsinə gəlincə, Avropa İttifaqına üzv və üzvlüyə namizəd olan bütün ölkələrdə narkomanları yardımla təminatmə sistemi mövcuddur. Ölkədən asılı olaraq bu xidmətlər və onların çatdırılma dərəcəsi müxtəlifdir. Belə bir etirafa meyl müşahidə olunur ki, məhkumlar digər əhali ilə eyni hüquqa, o cümlədən, səhiyyə hüququna (narkotik qəbul edən şəxslər daxil olmaqla) malikdirlər. Bu xidmətlər arasında aşağıdakıları qeyd etmək olar: prevensiya üzrə strategiyalar, drug-free (narkotiklərin yoxluğu) proqramları, detoksifikasiya, metadon və digər maddələrlə müalicə, təhsil. Təbii ki, belə xidmətlərin göstərilməsi ilə bağlı problemlər də mövcuddur. Məsələn, Latviyada narkomanların müalicəsi üzrə xüsusi xidmətlər yoxdur; Polşada müalicə üçün öz növbəsini gözləyənlərin nəhəng bir siyahısı vardır. Kıprda narkotik qəbul edən məhbuslara birləşmiş dəstək sistemi yoxdur, lakin müəyyən preventiv tədbirlər görülmüşdür.

Prevensiya üzrə strategiyaya həmçinin təhsil proqramları da daxildir. Avropa İttifaqının üzvü olan, həmçinin üzvlüyə namizəd ölkələrin əksəriyyətində belə fəaliyyət həm məhbuslar, həm də həbsxana heyəti üçün nəzərdə tutulur. Bu cür tədbirləri praktikada tətbiq edən ölkələr arasında Estoniya, İspaniya, Kipr, Macarıstan, Sloveniya və Rumıniyanın adlarını çəkmək olur.

Narkomanların yardımla təmin edilməsi sisteminin növbəti elementi həbsxanalarda drug-free birliklərinin təsis

edilməsindən ibarətdir. Bu birliklərdə iştirak adətən könüllülük əsasında, şərtlərin, məsələn, vaxtaşırı urinetestlərin qəbul edildiyini təsdiq edən deklarasionaların imzalanmasından sonra baş verir. Belə birliklər Avropa İttifaqına yeni üzv olan bəzi ölkələrdə də mövcuddur.

Avstriya həbsxanalarından birindəki drug-free zonasının təhlili göstərdi ki, zonadan azadlığa çıxan məhbusların adı birliklərdəkilərlə müqayisədə yenidən törətdikləri cinayətlər xeyli az olur (62%-lə müqayisədə 35%).

Bəzi dövlətlərdə həbsxanalarda yoluxucu xəstəliklərin yayılması ilə mübarizənin yeni vasitələri tətbiq edilir. Estoniyada 2003-cü ildə QİÇS-in yayılmasının qarşısının alınması üzrə vəziyyət yaxşılaşıb. QİÇS üzrə testlərin sayı çoxalıb, baxmayaraq ki, pozitiv testlərin sayı o qədər də artmayıb. Rumıniyada penitensiar müəssisələrdə və həbsxanalarda QİÇS-in qarşısının alınmasına yönəldilən proqramlar QHT-lərlə əməkdaşlıqda hazırlanıb.

İspaniya yeganə ölkədir ki, burada sisteməlik olaraq həbsxanalarda iynələrin və şprislərin dəyişdirilməsi üzrə proqramlar qəbul edilir. 2003-cü ildə bu proqramların gedişində 18 260 şpris dəyişdirilmişdir. Belə proqramların qəbul edilməsi Avropa İttifaqına üzv və üzvlüyə namizəd olan digər ölkələrdə nəzərdə tutulmamışdır.

Narkotiklər və narkotomanıyanın monitorinqi üzrə Avropa mərkəzinin verdiyi məlumata görə, son illərdə Avropa İttifaqına üzv olan ölkələrdə və Norveçdə əvəzedici terapiya genişlənməmişdir. Hal-hazırda 400 000-ə yaxın adam belə müayinədən keçir. Müalicə müəssisələrinin 60 faizdən çoxu İspaniya, İtaliya və Fransada yerləşir. Narkotiklərdən sui-istifadə edən şəxslər üçün müalicənin sadəliyini genişləndirən ölkələrdə əvvəllər belə müalicə üçün yalnız ayrı-ayrı müəssisələr vardı.

Son illərdə Avropa ölkələrində *zərərin azaldılmasına yönəldilmiş bir neçə qanun* qəbul edilmişdir.

Finlandiyada hökumət Dekreti yoluxucu xəstəliklər haqqında Aktı dəyişiklik etmiş, müəyyən etmişdir ki, tibbi mərkəzlər şpris və iynələrin dəyişdirilməsi üzrə tədbirlər görməlidirlər.

Lüksemburqda şprislorin yayılması proqramını tənzimləyən 2003-cü il tarixli Dekret qanunvericilik səviyyəsində steril şprislərə yiyələnmə və onların tadarükü məsələlərini həll edir.

Fransada 2004-cü ilin avqustunda qəbul olunmuş qanunda cəmiyyətin sağlamlığı haqqında təsdiq edilmiş beşlik Plan narkotiklərdən zərərini azaldılması məsələlərini əhatə etməklə onun rəsmi tərifi də vermiş, həmçinin bu məsələləri dövlətin yurisdiksiyasına tabe etmişdir.

Birləşmiş Krallıqda narkotiklər haqqında Akt 2004-cü ilin avqustunda dəyişikliyə uğramışdır: həkimlərə, əczaçılara, narkotiklərlə işləyən şəxslərə nəzarət altında olan narkotikləri reseptsiz almış şəxslərə steril su, qarışdırmaq üçün müəyyən qablar (qaşıqlar, kasalar, fincanlar və boşqablar), həmçinin limon turşusu verməyə qanuni icazə verilir.

2004-cü ilin iyununda Norveç parlamenti narkotiklərin inyeksiyası üçün otaqlara dair Müvəqqəti (üçillik) Akt qəbul etmişdir. Bu Akt inyeksiyalar üçün otaqlardan istifadə edənləri bir doza narkotikə malik olmağa və ya ondan istifadə etməyə görə məsuliyyətdən azad edir və 2005-ci ilin fevralından inyeksiyalar üçün otaqlar açmağa icazə verir.

Çexiya Respublikasında bir neçə QHT həblərin testdən keçirilməsi üzrə xidmətlər təklif edir ki, bu da naməlum və ya gözlənilməz substansiya qəbulunun riskinin azaldılmasına yönəldilmişdir. Həmin layihənin qanuniliyi hələ də ciddi müzakirələrin mövzusuudur. 2003-cü ildə heç bir prokuror təqibi olmayıb, 2002-ci ildə baş verən yeganə hala iş icimai prokuror bəraət verib. O vaxtdan baş prokuror bu hala dair təlimat vermişdir.

Bəzi üzv dövlətlərdə *iş yerlərində narkotiklərdən istifadə məsələləri* qanunvericilik baxımından tənzimlənir. Finlandiyada işçilərin müdafiəsi haqqında Akta (759/2004) görə işəgötürən və heyət antinarkotik proqram hazırlamalı, buraya prevensiya planı və narkotestdən keçmələri zəruri olan fəhlələrin siyahısı daxil olmalıdır. İşə qəbul edərək işəgötürən narkotestə yalnız qəbul edilmiş namizədi göndərmək hüququna malikdir. Əgər iş dəqiqlik, intizam, məsuliyyət

tələb edirsə və narkotiklərin təsiri altında şəxs həyat və ya sağlamlığı təhlükəyə məruz qoya bilərsə, ona ciddi ziyan vura bilərsə, işəgötürənin sertifikatda məlumat göstərilməsini tələb etmək hüququ vardır. İşə qəbul edərək belə məlumatı yalnız şəxsin narkotiklərdən istifadə etməsinə şübhə olduğu zaman tələb etmək olar.

İrlandiyada təhlükəsizlik, sağlamlıq və rifah haqqında Billin (iyun, 2004) fəsilərindən biri işçilərdən onların özlərinin və ya digər şəxslərin təhlükəsizliyini, sağlamlığını və rifahını təhlükə altına qoyacaq dərəcədə intoksikantların təsiri altında olmadıqları barədə təminat tələb edir.

Dərs vəsaitinin bu yarım fəsilində həmçinin əvvəllər sosialist blokuna daxil olmuş bir sıra ölkələrin milli antinarkotik siyasətinin əsas meyllərini qısaca nəzərdən keçirmək məqsədəuyğun olardı.

Şərqi Avropanın və MDB-nin postkommunist ölkələri üçün narcoasılılığın qarşısının alınması və dəf edilməsi üzrə siyasətin müəyyən edilməsi problemi mütəxəssislər arasında 15 ildən də artıqdır ki, fəal müzakirə edilir və bu heç də təəccüblü deyil. Əvvəllər Qərbi və Şərqi arasındakı qarşıdurma zamanı təcrid olunmuş bu region indi özünün bütün problemləri və mürəkkəblikləri ilə ümumdünya sistemində inteqrasiya olunur. Bu barədə çoxlu fikir və tövsiyələr vardır, mövqelər bəzən radikal olaraq fərqlənir. Bütün bunları cəmləsək, siyasətin inkişafında bir neçə istiqaməti müəyyən etmək olar.

Şərti olaraq bunları icazəverici, progipsionist (qadağanedici) və sintezləşdirici (göstərilən ilk iki yanaşmanın elementlərini birləşdirən) adlandırmaq olar. Əlbəttə, bu təsnifat yalnız köməkçi xarakter daşıyır, bəzi ekspertlər mütarəqqi və mühafizəkar, digərləri liberal və ortodoks istiqamətlərdən danışır, üçüncülər isə hesab edirlər ki, onları insan hüquqlarını nəzərə alan və repressiv adlandırmaq lazımdır və s.

Təbii ki, istiqamətlərə ad vermək hər bir mütəxəssisin öz işidir. Ən başlıcası odur ki, onlar hansı təklifləri irəli sürürlər və adı çəkilən ölkələr bu sahədə öz siyasətlərini müəyyən edərək bunları nə dərəcədə nəzərə almalıdırlar.

Əsas fikirlər, əlbəttə ki, məlumdur. Qısaca olaraq onlardan bəziləri barədə danışaq.

İcazəverici istiqamətin tərəfdarları BMT konvensiyalarına qoşulmamağı, narkotiklərlə bağlı cinayətləri dekriminalizə etməyi, şəxsi istifadə məqsədilə saxlanmanı leqallaşdırmağı, vergi qoymaq məqsədilə narkotiklərin az miqdarında topdan sərbəst ticarətinə icazə verməyi və hətta narkotiklərin istehsalı üzrə şəxsi kompaniyalar yaratmağı, daha doğrusu, narkoiktisadiyyatı qanuniləşdirməyi tövsiyə edirlər. Bu nəzəriyyənin tərəfdarları öz fikirlərini iqtisadi məqsəduyğunluqla, şəxsiyyətin hüquq və azadlıqlarına riayət edilməsi ilə, profilaktikanın başlıca vasitəsi kimi vəsaitlərin «zərərin azaldılmasına», inandırma və başa salmağa yönəldilməsi zərurəti ilə əsaslandırırlar.

Mütəxəssislərin bir hissəsi, əsasən dövlət orqanlarında işləyənlər təkid edirlər ki, əsas diqqəti hüquq-mühafizə tədbirlərinə, istehsaldan tutmuş satışa qədər narkobiznesin aradan qaldırılması üçün dövlətin gücündən istifadəyə yönəltmək lazımdır. Amma hazırda mövqeləri müəyyən dəyişikliyə uğramışdır - indi hətta onlar da narkomanlığa düşər olmuşa xəstəni cinayətkar hesab etmirlər; müalicənin, reabilitasiyanın və resosializasiyanın zəruriliyi ilə razıdırlar.

Sintezləşdirici yanaşmanın tərəfdarları isə belə hesab edirlər ki, bəzi ağılabatan yumşalmalarla (məsələn, şəxsi istifadə məqsədi ilə saxlanan dozaların müəyyən edilməsində və ya kannabisdən istifadədə) yanaşı, hər halda, bu substansiyalardan istifadə üzərində dövlət nəzarətini saxlamaq zəruridir. Çünki onun artmasından son nəticədə dövlətin maraqları da, cəmiyyətin təhlükəsiz və sağlam həyat hüquqları da zərər çəkir.

Hesab edirik ki, həmin mövqeləri bu dərs vəsaiti çərçivəsində ətraflı araşdırmağa ehtiyac yoxdur. Əsas diqqəti müasir reallıqlar üzərində cəmləmək, bunlardan çıxış edərək hər bir adı çəkilən ölkə üçün seçim imkanlarını nəzərdən keçirmək daha faydalı olardı. Siyasətin düzgün müəyyən edilməsi üçün istər bütöv şəkildə dünyada, istərsə də, onun

konkret regionlarında narkotik asılılığın vəziyyətini dəqiq bilmək lazımdır.

✓ Azərbaycanı narkomaniya və narkobizneslə bağlı vəziyyətin nəzarət altında olmasına və 2005-ci ildə narkotiklərlə bağlı cəmi 2000-ə yaxın cinayət faktının qeydə alınmasına baxmayaraq, ölkəmizin ərazisindən keçən narkotiklər tranzitinin mövcudluğu daxili istehlaka da çox neqativ təsir göstərir. SKAD prqramı çərçivəsində keçirilən epidemioloji sorğunun nəticələri göstərdi ki, istehlakın strukturunda opiatların payı artır və bu artım xüsusilə gənclər arasında istifadə ilə bağlıdır. Əsas yeri narkotiklərin çəkmə yolu ilə qəbulu tutsa da, bunun ardınca yoluxma riskinin səviyyəsinə görə ən təhlükəli üsul - inyeksiya liderlik edir. Həmçinin per nasal (burunla sovrurmaq) və per oral (ağızla qəbul etmək) istifadə üsulları da artmaqdadır.

Bir məsələni xüsusilə qeyd etmək vacibdir ki, BMT-nin fəaliyyəti, beynəlxalq təşkilatların və bir sıra dövlətlərin səylərini düzgün əlaqələndirmə sayəsində müəyyən pozitiv irəliləyişlər, ayrı-ayrı yerlərdə isə bu qlobal bəlanin ciddi surətdə dəf edilməsi müşahidə olunur. Fikrimizcə, cəmiyyətin narkotizasiyasına qarşı işləyən ən güclü amil bu bəlanin sosial və şəxsi sağlamlığa, iqtisadiyyat və siyasi proseslərə gətirdiyi fəlakətin dərk olunma səviyyəsinin getdikcə bütün dünyada real olaraq artmasından ibarətdir. İndi yalnız təktük adamlar bilməyə bilər ki, narkotik, alkoqol və bütün sağlamlığa ziyan vurur, xüsusilə narkotiklərin inyeksiya yolu ilə qəbul edilməsi QİÇS/HİV-in yayılmasına səbəb olur. Bu gün praktiki olaraq dövlətlərin böyük əksəriyyəti, o cümlədən, Azərbaycan BMT-nin antinarkotik konvensiyalarının üzvüdür və transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığa qarşı Konvensiyaya, narkotik vasitələrdən sui-istifadəyə qarşı dünya səviyyəsində mübarizəni tənzimləyən digər beynəlxalq müqavilələrə qoşulmuşlar. İndi mütəxəssislərin xəbərdarlıqlarına laqeyd qalanlar, belə bir aydın həqiqətə şübhə ilə yanaşanlar az qala yox dərəcəsinədir: narkotik vasitələrdən sui-istifadənin dəf edilməsi sahəsində yeni konseptual yanaşmalar yaratmaq, vahid, cyni zamanda yerli və

milli xüsusiyyətləri nəzərə alan siyasət işləyib hazırlamaq lazımdır.

Həqiqətən, belə ortaq yanaşmaları hazırlamaq olduqca müşkül məsələdir. Şübhəsiz, vahid siyasət kompleksində milli, xüsusilə də regional və dövlətlərarası səviyyədə problemin, narcoasılılığa qarşı hərəkətlərin rəngarəngliyini, tam mənzərəsini və geniş miqyaslılığını göstərmək çox çətindir. Lakin diskussiyalar, konfrans və görüşlər elə buna görə mövcuddur. Məhz problemin başa düşülməsinin və onun həllinə hazırlığın indiki səviyyəsini son illərin ən real nailiyyəti hesab edirik.

Azərbaycanda bu planda müəyyən effektiv tədbirlər görülmüşdür. Ölkəmiz Avropa Şurasının üzvü olduqdan sonra narkotizmə qarşı mübarizədə əlaqələndirmə və qarşılıqlı yardım güclənmişdir, Pompidu Avropa qrupu tərəfindən milli antinarkotik prioritetlərin müəyyən edilməsinə yardım fəallaşmışdır, Avropa İttifaqının təşkil etdiyi SKAD (Southern Caucasus Anti-Drug Programme) proqramı çərçivəsində gömrük və sərhəd məntəqələrinin, hüquq-mühafizə strukturlarının narkotiklərin aşkar edilməsi və kriminalistik müəyyənləşdirilməsi üzrə müasir avadanlıqla təchiz edilməsi layihələri həyata keçirilmiş, sosioloji sorğular, elmi araşdırmalar maliyyələşdirilmişdir və s.

Xüsusilə önəmli odur ki, praktiki olaraq bütün postsövet dövlətlərində və Şərqi Avropa ölkələrində BMT konvensiyaları əsasında narkotik vasitələrdən sui-istifadəyə qarşı yeni qanunlar qəbul edilmişdir. Bu qanunlara daxil edilən müddəalar ən effektiv surətdə dövlətlərarası və idarələrarası əməkdaşlığı (məsələn, informasiya mübadiləsi, nəzarət altında olan transsərhəd daşınması, ekstradisiya normaları və s.) təşkil etməyə imkan verir. Məsələn, əgər Macarıstan, Sloveniya, Rusiya və Azərbaycanda narkotizmin hər bir sahəsi üzrə onun qarşısının alınması, substansiyalara nəzarət, müalicə və s. üzrə bir neçə qanun qəbul edilmişsə, eləcə də Polşada və Bolqarıstanda BMT konvensiyalarının tələbləri vahid, ümumi bir qanunvericilik aktın-

da birləşdirilmişsə, qanunvericilik praktikasının xarakterində müxtəliflik nəzərə çarpır.

Dövlətlərin əylərinin artması meyildəki stabillik, əlbəttə ki, pozitiv amildir. Buna baxmayaraq, təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, dövlətlər narkotik vasitələrdən sui-istifadənin ölümcül təhlükəsinə qarşı diqqəti artırsalar da, bu ölkələrin heç birində indiyə qədər vahid konseptual siyasət işlənilib hazırlanmamış və milli qanun səviyyəsində qaldırılmamışdır. Praktiki olaraq bu ölkələrdən hər birində, bəzən hətta strategiya adlandırılan milli hərəkət planı vardır, lakin siyasətin inkişafı konsepsiyası müəyyən edilməmişdir. Məsələn, Azərbaycanda artıq sayca üçüncü olan Ummummilli tədbirlər proqramı qüvvədədir. Bu proqram konkret həkimiyət orqanlarına müəyyən müddət üçün tapşırıqlardan ibarətdir. Lakin bütün bu planlar siyasət konsepsiyasını heç cür əvəz edə bilməz. Bu isə o deməkdir ki, sui-istifadəyə qarşı elan olunmuş müharibə döyüşün baş planı olmadan, yaxın və uzaq perspektivləri müəyyən etmədən aparılır.

Belə nöqşən əsla təsadüfi deyil və qətiyyəni onu sübut etmir ki, adı çəkilən region hökumətləri narkotiklərdən sui-istifadəyə qarşı özlərinin siyasi baxışından sistemini yaratmaq fikrində deyillər. Onların çoxunda nəzərdən keçirilən problemə münasibətdə kifayət qədər əsaslandırılmış müasir yanaşmalar mövcuddur, daha doğrusu, təcrübə, praktiki işçilər, elmi-texniki araşdırmalar və böyük iş stajına malik səlahiyyətli mütəxəssislərdən ibarət zəngin spektr vardır.

Cavab, fikrimizcə, hal-hazırda cərəyan edən globallaşma proseslərində və beynəlxalq inteqrasiyadadır. Dövlətlərdən heç biri bu sahədə ümumdünya təməüllərindən təcrid olunmuş şəkildə, dünyada hökm sürən fikirləri və praktikanı nəzərə almadan özünün milli prioritetlərini müəyyən edə bilmir. Onlar üçün indi ən mürəkkəb sual - beynəlxalq meyillərlə və konvensiya tələbləri ilə daxili siyasi vəziyyəti, özünün tarixi yolunun unikallığını, milli mentalitetini, konkret sosial-iqtisadi və hüquq-mühafizə şəraitini, region üzrə qonşularla qarşılıqlı münasibətlərdə konyunkturani, müasir mərhələsinin yüzlərlə digər amillərini necə əlaqələndirməkdən ibarətdir. Axı bu narkotik maddələrin

sui-istifadəsi problemdən bu və ya digər dərəcədə zərər çəkən hər bir dövlət, bununla bərabər, əgər bir çox cəhətləri ilə başqalarına oxşayırsa, bir sıra cəhətlərinə görə də başqalarından fərqlənir. Məsələn, Moldovanı nə nəhəng qonşusu Ukrayna, nə də Rusiya ilə müqayisə etmək olar, onun bu planda Rumıniya ilə ümumi cəhətləri daha çoxdur. Azərbaycanla Gürcüstan coğrafi cəhətdən qonşu olsalar da, narkotik maddələrdən sui-istifadənin vəziyyəti bu ölkələrdə müxtəlifdir. Bu iki qonşu ölkəni heç cür Baltikyanı respublikalarla, onları isə öz növbəsində Polşa, Macarıstan, Sloveniya və Makedoniya ilə müqayisə etmək olmaz.

Məsələn, əgər Litva, Latviya Estoniya, Çexiya və Şərqi Avropanın digər ölkələrində heroindən asılılığın müalicəsi üçün metadon proqramı uğurla tətbiq edilirsə, MDB dövlətlərinin əksəriyyətində bunu təşkil etmək çox çətindir, çünki zəruri olan avadanlıq, ekspress testlər üçün laboratoriyalar, tibbi personal, kliniki şərait yoxdur; müvafiq normativ-hüquqi aktlar qəbul edilməmişdir.

Obrazlı ifadə etsək, Şərqi Avropanın postkommunist ölkələri yol ayrıcında, tərəddüd içindədirlər: hansı tərəfə getsinlər; seçdikləri yol arzulanıqları məqsədə çatdıracaqmı; bu yolda maddi-texniki, maliyyə, ehtiyat, kadr və digər dəstək təmin ediləcəkmə; narkotik maddələrdən sui-istifadə sahəsində yanlış siyasət seçdiklərinə görə xaricdən və daxilədən tənqiddə məruz qalmaqacaqlarmı.

Doğrudan da, mövcud nəzəri konsepsiyalar hələ dövrlətlər və regionlar miqyasında tam uğurlu praktika ilə təsdiq edilməmişdir. Bu sahədə siyasətin model layihəsi yaradılmamışdır. Artıq deyildiyi kimi, indiyə qədər narkotiklərdən sui-istifadəyə qarşı mübarizə yalnız konkret istiqamətlərdə pozitiv nəticələr verir, yalnız ayrı-ayrı regionlarda narkoasılılığın səviyyəsini aşağı salmaq mümkün olur, lakin heç bir yerdə tam qələbə əldə edilməmişdir.

3.2. AVROPA ÖLKƏLƏRİNDƏ NARKOTİK CİNAYƏTKARLIQLA MÜBARİZƏ ÜZRƏ MİLLİ CİNAYƏT QANUNVERİCİLİYİ: MÜASİR VƏZİYYƏT VƏ ƏSAS TƏMAYÜLLƏR

Narkotik vasitələr və psixotrop maddələrlə bağlı cinayətlərə görə məsuliyyət Avropa ölkələrində əsasən kriminal narkotizmin dəf edilməsinə dair beynəlxalq normativ-hüquqi aktların müddəalarını nəzərə alan milli cinayət məəcəllələrində nəzərdə tutulmuşdur.¹ NNBK-nin verdiyi məlumatla görə 44 Avropa dövlətindən 43-ü 1961-ci il Vahid Konvensiyasının və 1971-ci il Konvensiyasının, 41 dövlət və Avropa Birliyi isə 1988-ci il Konvensiyasının üzvüdür. 1961-ci il Vahid Konvensiyasının və 1971-ci il Konvensiyasının üzvü olmayan yeganə dövlət Andorradır. Lixtenşteyn, Vatikan və İsveçrə 1988-ci il Konvensiyasının üzvü deyildir.²

¹ Məsələn, Danimarkada narkotiklərin ticarətinə və bu vasitələrlə bağlı digər qanunsuz hərəkətlərə görə məsuliyyət milli CM-nin (1930) Xüsusi hissəsinin «Cəmiyyət üçün təhlükə təşkil edən cinayətlər» adlı 20-ci fəslinin 191-ci paragrafında nəzərdə tutulmuşdur (Уголовный кодекс Дании / Пер. с датс. и англ. — СПб.: «Юридический Центр Пресс», 2001.с.159-161). Fransanın CM-də (1992) narkotik cinayətlərə görə məsuliyyət «Şəxsə qarşı cinayətlər və xətalər haqqında» İkinci Kitabın «İnsan şəxsinə toxunma haqqında» II bölməsinin «Şəxsiyyət fiziki və ya psixi toxunulmazlığına qəsd haqqında» II fəslinin «Narkotiklərin qeyri-qanuni ticarəti haqqında» IV hissəsinin 222-34-dən 222-51-ə qədər maddələrində nəzərdə tutulub. (Уголовный кодекс Франции / Пер. с франц. — СПб.: «Юридический Центр Пресс», 2002. с.202-213). İspaniyada narkotik cinayətlərə görə məsuliyyət milli CM-nin (1995) «Kollektiv təhlükəsizliyə qarşı cinayətlər haqqında» XVII bölməsinin «İctimai sağlamlığa qarşı cinayətlər haqqında» III fəslinin 368-378-ci maddələrində nəzərdə tutulmuşdur (Уголовный кодекс Испании / Пер. с исп.— М.:ЗЕРЦАЛО, 2001. с.116-120).

² Вах: Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2004 год. — Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2005. С. 91.

Bəzi dövlətlərdə narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı hərəkətlərin kriminalizasiyası normaları müvafiq CM-nin müəyyən maddələri kimi təkrarlanan xüsusi qanunlar çərçivəsində həyata keçirilə bilər. Digər hallarda cinayət məəcəllələrində kriminal narkotizmin cinayətkarlığını və cəzaya layiqliyini müəyyən edən, xüsusi qanunların müəyyən normalarına əsaslanan blanket dispozisiyaları olur.

Məsələn, Avstriyanın CM-də narkotik cinayətlərə görə cinayət məsuliyyətinə həsr edilmiş ayrıca fəsil yoxdur, çünki bu, narkotik vasitələr haqqında Qanun tərəfindən nəzərdə tutulmuşdur. Bu ölkənin CM-də göstərilir ki, fəaliyyəti narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə bağlı olan cinayətkar sui-qəsdə və ya bandanın təşkilinə görə cinayət məsuliyyəti narkotik vasitələr haqqında Qanunun 28-ci paragrafının 2-5-ci abzasında və ya 31-ci paragrafının 2-ci abzasında nəzərdə tutulub.¹

Avropa İttifaqı üzvlüyünə namizəd olan Rumıniya dövlətinin cinayət qanunvericiliyini də nümunə gətirə bilərik. Bu ölkədə narkotik cinayətlərə görə cinayət məsuliyyəti №143 26 iyul 2000-ci il tarixli «Narkotiklərin qanunsuz ticarətinə və onların qanunsuz istifadəsinə qarşı mübarizə haqqında»² Qanunda nəzərdə tutulmuşdur.

AFR, İcveçrə Niderland və bəzi digər ölkələrin cinayət qanunvericiliyində oxşar vəziyyət müşahidə olunur.

Fikrimizcə, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, onların analoqlarının və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi sahəsində bütün cinayətlərə görə məsuliyyət məhz müvafiq cinayət məəcəllələrində nəzərdə tutulmalıdır. Beləliklə, göstərilən dövlətlərin cinayət qanunvericiliyində islahatlar aparmağın ən aktual və perspektivli vəzifələrindən biri milli

¹ Вах: Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М.: ИКД "Зерцало-М", 2001. С. 1-2.

² Rumıniyanın Rəsmi Monitorinqində dərc edilmişdir. Birinci hissə, №362. 3 avqust 2000-ci il.

cinayət məəcəllələri çərçivəsində narkotik cinayət tərkiblərinin müfəssəl siyahısının birləşdirilməsindən ibarətdir.

Milli cinayət qanunvericiliklərində beynəlxalq xarakterli cinayətlərdən heç biri narkotik cinayətlər qədər əsaslı işlənmiş cəza sisteminə malik deyil, bu cəzalar özünün ağırlıq dərəcələrinin müxtəlifliyinə görə çox fərqlənir. Narkotik cinayətlərə görə cəzaların müəyyən edildiyi sanksiyaların təhlili də bunu sübut edir.¹ Niderlandda narkotiklərin dövlət daxilində ticarəti səkkiz ilə qədər, beynəlxalq ticarəti isə on iki ilə qədər azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır.

EMCDDA-nın dəyərləndirməsinə görə son illərdə *narkomaniya və narkotiklərin ticarətinə görə cəzaların dəyişməsi* müşahidə olunur. Məsələn, Yunanistan narkotiklərdən istifadəyə görə maksimal cəzanı 5 ilə qədər azaltmış, Macarıstanda narkomaniya Cinayət Məcəlləsindən çıxarılmışdır. 2002-ci ildə Estoniyada şəxsi istifadə üçün minimal miqdarda qeyri-leqal narkotiklərə malik olmaq qeyri-kriminallaşdırılmışdır. Litva özünün Cinayət Məcəlləsində az miqdarda narkotikə malik olmağa görə potensial olaraq 3 illik həbs cəzası müəyyən etmişdir. 2001-ci ildə Lüksemburqda kannabisdən istifadə qeyri-kriminallaşdırılmışdır.

Bəzi Avropa ölkələrində narkotik vasitələrin ticarətinə görə cəzalar ağırlaşdırılır. Məsələn, Danimarkada 2007-ci ildə narkotiklərin ticarətinə görə cəzalar 50% artırılıb. 2004-cü ilin əvvəlində Estoniyada eyni cinayətlərə görə daha ağır cəzalar müəyyən edilmişdi. Böyük Britaniyada narkotiklərin ticarətinə görə cəza həbs qismində 5 ildən 14 ilə qədər artırılıb.

Bir sıra dövlətlər öz qanunvericilik aktlarında *narkotiklər sahəsində müxtəlif cinayətlərə, xüsusilə də gənclərin cəlb edildiyi cinayətlərə görə cəzalarda dəyişikliklər* etmişlər. Milli qanunvericilikdəki dəyişikliklər gənc nəslin cinayətkarlardan müdafiəsinə yönəldilmiş tədbirləri əhatə edir və

¹ Вах: Международное уголовное право: Учебное пособие / Под общ. Ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 1999. С. 164-165.

onlarda narkotik qəbul etmək istəyi yarandıqda tədbirlər görməyi nəzərdə tutur.

Belçika və Böyük Britaniyada kannabisə qeyri-problematik malik olmağa görə cəza xeyli yüngülləşdirilmişdir. Belçikada 2001-ci ilin yanvarında qəbul edilmiş qanunvericiliyə uyğun olaraq, müəyyən şəraitlərdə kannabisdən sui-istifadəyə görə inzibati cərimə müəyyən olunub. 2005-ci ilin fevralında qəbul edilmiş yeni direktiv isə bu yüngülləşdirilmiş cəzada istisna müəyyən edərək, ictimai asayişin pozulduğu hallarda tam istintaq aparılmasına çağırır. Bu, məktəbdə və ya onun həndəvərində, parklarda, dayanacaqalarda olarkən üzərində kannabis gəzdirən şəxslərə aiddir.

Böyük Britaniyada son illərdə gənclərin cəlb edildiyi cinayətlərə görə cəza ağırlaşdırılmışdır. İngiltərə və Uelsin qanunvericiliklərindəki yeniliklər məktəbdə və ya onun həndəvərində, gənclərin yığıldığı klublarda, oyun meydançalarında olarkən üzərlərində kannabis tapılmış şəxslərə əvvəlki cəzaların əlavəsinə aiddir. İngiltərə və Uelsdə yeniyetmələr əvvəlcə bir sıra xəbərdarlıqlar alırlar, son xəbərdarlıqdan sonra isə həbs edilirlər.

Danimarkanın eyforiant substansiyalar haqqında Aktda 2004-cü ildə dəyişikliklər edilmişdir. Həmin aktda edilən dəyişikliyə görə, şəxsi istifadə üçün narkotikə malik olmaq xəbərdarlıqla deyil, cərimə ilə cəzalandırılacaqdır. Narkotiklərin restoranlarda, diskotekalarda, yeniyetmələrin tez-tez yığıldıqları digər yerlərdə yayılması artıq ağırlaşdırıcı hal sayılır. Belə cinayətlər azaldıqdan məhrumetmə ilə cəzalandırılır. Bu zaman həbsin müddəti əvvəlkindən üçdə bir qədər artırılmışdır.

2003-cü ilin oktyabrında Narkotiklər üzrə Avropa Normativ Bazası (ELDD) Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlər arasında narkotiklərə dair qanunvericiliyin müqayisəli araşdırılmasına dərc etmişdir. Bu araşdırma komissiya tərəfindən Avropa İttifaqının 2000-2004-cü illərdə narkotiklər üzrə fəaliyyət Planının təhlili üçün baza rolunu oynadı. Komissiyanın hesablamalarına görə, 11 üzv dövlət-

də qəbul edilmiş 22 qanun gənclərə dair hərəkət Planı məsələlərinə toxunur. Qanunların əksəriyyəti həbs cəzasına alternativ təklif etmək məqsədini güdür, altı ölkədə onlar gənclər tərəfindən narkotiklərdən istifadənin azaldılmasına yönəldilmişlər.

Macarıstanda 2003-cü ildə qəbul edilmiş Qanun narkotik qəbul edən 18 yaşa qədər şəxsləri müdafiə edir, həmçinin azyaşlıların cəlb edilməsi ilə törədilən cinayətlərə görə daha ağır cəza nəzərdə tutur. Estoniya qanunvericiliyinə 2004-cü ildə edilmiş düzəlişlərdə də belə ölçülər nəzərdə tutulmuşdur.

2004-cü ildən etibarən İspaniyada məktəblərin yaxınlığında narkotiklər ticarəti etmək ağırlaşdırıcı hal hesab edilir və azyaşlı müəyyən edərək qoyulan limit 16 yaşdan 18 yaşa qədər artırılmışdır.

Gənclərin narkotiklərdən istifadə etməsinə cavab olaraq Latviyanın 2004-cü ildə qəbul etdiyi ölçülər kabinet rəqlamentləri şəklində şərh edilmişdir. Bunlardan biri məcburi müalicə (valideynlərin icazəsi ilə) prosedurasına, digəri isə məktəblərdə narkotiklərin və ya intoksikantların aşkar edildiyi halda, görülməsi zəruri olan xüsusi işlərə aiddir.

Cəxiya Respublikasında 2004-cü ildə qüvvəyə minmiş yuvenal ədliyyə haqqında Akt Penitensiar Məcəllədə göstərilən gənclərə dair şərtlərdə dəyişikliklər edir və xüsusi Qanun kimi həmin Məcəllədən daha üstündür. Cəza tədbirləri yalnız zəruri olduqda həyata keçirilə bilər; maarifləndirici təsir tədbirlərinə isə qadağa və müalicə daxildir.

Polşada 2003-cü ilin yanvarında qəbul edilmiş nazir Reqlamenti narkotik qəbul edən gənclərə maarifləndirici və preventiv təsirin xüsusi formalarını müəyyən etmişdir.

Avropa ölkələrinin əksəriyyəti ayrıca cinayət tərkibinə aid edilən qadağan edilmiş narkotiklərdən istifadəyə təhriki özlərinin narkotiklərə nəzarət üzrə qanunvericiliklərinə, ya da milli cinayət məəcəlləsinin və ya təbiətin mühafizəsinə dair qanunlar toplusunun narkotiklərə nəzarət haqqında müddəalarına daxil ediblər. Məsələn, Fransanın səhiyyə haqqında qanunlar Məcəlləsində nəzərdə tutulmuşdur ki, hər hansı bir şəxs narkotik vasitə və ya maddələrə, yaxud

narkotik xüsusiyyətlərə malik maddələrin qanunsuz istehlakına hər hansı bir şəkildə həvəs oyadırsa yaxud belə istehlakı təbliğ edirsə, beş ilə qədər həbslə və/və ya 75 000 avroya qədər cərimə ilə cəzaya layiq cinayət törətmiş sayılır. Almaniya qanunvericiliyinə görə, aşkar şəkildə, daha doğrusu, hər hansı bir toplantıda yaxud yazılı materialların yayılması yolu ilə icazə verilmədiyi hallarda narkotiklərdən istifadəyə çağıran şəxsə qarşı beş ilə qədər həbs və ya cərimə cəzası tətbiq edilir.

3.3. AVROPA İTTİFAQININ ÜZVÜ OLAN DÖVLƏTLƏRİN NARKOTİK VASİTƏLƏRİN LEQALLAŞDIRILMASINA DAİR SİYASƏTİ

Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinin və istifadəsinin dəf edilməsinə çox böyük qüvvə və vəsaitlər sərf edilir - bu, on minlərlə hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşları və yüz milyonlarla, bəlkə də milyardlarla dollar pul deməkdir. Təəccüblü deyildir ki, narkotik «fenomeninə» dair məsələlər tez-tez milli parlamentlərdə müzakirə mövzusunda çevrilir. Son illərdə ən çox müzakirə edilən məsələlər bu sahədə «zərərin azaldılmasına», «kannabisdən istifadəyə», «narkotiklər sahəsindəki cinayətlər və narkotiklər haqqında qanunvericilikdə dəyişikliklərə» aiddir.¹

Bəzi Avropa ölkələrinin qanunvericiləri narkotikləri leqallaşdırmağın yaxşı olacağı barədə son zamanlar daha fəal diskussiyalar aparırlar. Bəzi ölkələrin bu problemə münasibətini və ilk növbədə, problemin qanunvericilik səviyyəsində həllini nəzərdən keçirək.

Narkotiklərə münasibətdə özünün qeyri-ordinarlığı ilə daha çox Niderland seçilir. Bu ölkədə dünyada ilk dəfə olaraq qanunvericilik səviyyəsində əhaliyə narkotik vasitələrdən müəyyən dozalarda istifadə etməyə icazə vermişlər ki, bununla da narkotiklərlə mübarizə kimi mürəkkəb bir pro-

¹ Annual report 2005. The state of the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and drug Addiction. – Luxembourg, 2005. P. 21.

blemin tamamilə yeni bir həlli modeli meydana çıxmışdır. İnsanların həmişə «yasaq meyvəyə» daha çox tamah saldığını başa düşən niderlandlılar vətəndaşlara «narkotikli», yoxsa «narkotiksiz» həyat tərzi seçmək imkanı vermişlər. Hal-hazırda, Hollandiya ərazisində sayı 1,5 min olan «Qəhvəxana-mağaza» («Coffe Shop») adlı ticarət müəssisələrində yetkinlik yaşına çatmış şəxslər leqal olaraq az miqdarda müxtəlif sortlu mariyuana ala və ondan istifadə edə bilirlər.

Marixuanadan istifadə edilməsi (çəkilməsi) üçün geniş çeşiddə vasitələr (məsələn, qolyanlar) də təklif edilir. Belə müəssisələrin yerləşdiyi məkana dair heç bir məhdudiyət qoyulmayıb. Məsələn, Niderlandın paytaxtı Amsterdamda «qəhvəxanalar» şəhərin mərkəzində də, ətrafında da, bəzi mehmanxanalarda, klublarda və sair məkanlarda yerləşə bilər. Heç kim şəxsiyyəti müəyyən edən xüsusi sənəd tələb etmir. Vətəndaşlığı olmayanlara və xaricilərə (əsasən turistlərə) də mariyuana satışı icazə verildiyindən, istirahət günlərində belə bir «xidmət»in olmadığı qonşu dövlətlərdən Amsterdam müştəri axınının müşahidə etməsi mümkündür.

Narkotikləri qeyri-leqal şəkildə satan satıcı mariyuana və ya həşişin keyfiyyətinə görə cavab vermir. İndi narkotik malın və onun satışının keyfiyyətinə dövlət strukturları öz-ləri nəzarət edirlər. Çox gəlirli biznesdən vergi alınır. Leqal narkobiznesdən əldə edilən vergilərin hesabına bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir: 1) sosial cəhətdən xüsusi təhlükəli narkomanlara yardım xidməti gücləndirilib; 2) istifadə edilmiş şprislərin yeniləri ilə pulsuz dəyişdirilməsi tətbiq edilib; 3) şəhərlərdə morfinin sintetik analoqunun pulsuz paylanması üçün avtobus marşrutları yaradılıb; 4) QİÇS və HIV-ə yoluxmanın dəf edilməsi proqramları maliyyələşdirilib, bu xəstəliklərə yoluxma səviyyəsi xeyli aşağı düşüb və s. Belə çıxır ki, narkobiznesə vergi qoyulması büdcənin doldurulmasına və bir çox sosial məsələlərin həllinə kömək etmişdir.

2004-cü ilin avqustunda Niderland hökuməti kannabisə dair siyasətində etdiyi vacib və əhəmiyyətli dəyişikliklər barədə NNBK-ya rəsmən məlumat vermişdir. Kannabisə

dair nazirliklərarası direktiv sənəddə hökumət kannabisin nə ondan istifadə edən şəxslər, nə də cəmiyyət üçün «zərər-siz olmadığını» etiraf etmiş və «kannabisin küçə ticarəti, kultivasiyası və narkoturizmlə mübarizə üzrə tədbirlərin» gücləndirilməsinin, həmçinin «kofi-şopların» sayının azaldılmasının vacibliyini qeyd etmişdir. Niderland hökuməti belə bir nəticəyə gəldiyini bildirib ki, «kofi-şoplar»ın narkotiklərin qanuni ticarətində iştirak etmədiyini iddia etmək olmaz, onlar narkotiklərlə bağlı cinayətkarlığın dəf edilməsi üzrə fəaliyyətə uyğun gəlmirlər və ölkənin bütövlükdə narkotiklərə dair siyasətini nüfuzdan salırlar.

Niderland hökuməti «kofi-şoplar»ın fəaliyyətinə nəzarəti həyata keçirən yerli hökumət orqanlarına müraciətində xahiş etmişdir ki, kannabis barədə siyasətin ciddiləşdirilməsində ona kömək etsinlər. O, məktəblərin həndəvərində və sərhəd rayonlarında «kofi-şoplar»ın sayını azaltmaq, habelə dövlətin nəzarəti altında olmayan müəssisələrin ləğv edilməsi üzrə tədbirlər görmək fikrində olduğunu bildirmişdir. Hökumət həmçinin bəyan etmişdir ki, kannabisdən sui-istifadəyə qarşı üçillik müddətə nəzərdə tutulmuş fəaliyyət planının həyata keçirilməsinə başlayacaqdır. Bura yüksək risk qrupu üçün nəzərdə tutulan narkotizmin profilaktikası üzrə xüsusi kampaniyalar, həmçinin kütləvi informasiya vasitələrində 12 yaşdan 18 yaşa qədər gənclər üçün nəzərdə tutulan antinarkotik kampaniyalar daxildir. Hökumət bəyan etmişdir ki, o, kannabisdən sui-istifadə edən şəxslərin müalicəsi üzrə səyləri fəallaşdıracağını planlaşdırır, tərkibində yüksək dərəcədə tetrahidrokannabinol (THK) («nedervit», «holland lifi») olan kannabisin qanunsuz becərilməsinə gəlincə isə, müxtəlif sanksiyalar kompleksinin köməyi ilə kultivasiya ilə məşğul olmağı mümkün qədər gözdən salmaq üçün paralel olaraq inzibati və cinayət-hüquqi təsir siyasətini yeritmək tərəfdarıdır. Hökumət kannabisin geniş miqyaslı qanunsuz kultivasiyasına görə cəza tədbirini ən azı beş il müddətinə azadlıqdan məhkum etməyə qədər artırmağı planlaşdırdığını bəyan etmişdir.

Niderland hökuməti tərəfindən kannabisin sui-istifadəsi, onun kultivasiyası və qeyri-qanuni dövriyyəsi ilə bağlı olan tibbi və sosial problemlərin etiraf edilməsi faktı yalnız Niderland üçün deyil, həm də bütövlükdə həmin region və dünyanın digər regionları üçün vacib əhəmiyyətə malikdir.¹

Belçikada marixuananın leqallaşdırılması istiqamətində növbəti addım atmağa çalışırlar. Lakin hökumət vurğulayır ki, Belçika marixuananın xüsusi lisenziyaya malik qəhvəxanalarda satıldığı Hollandiyanın yolu ilə getməyəcəkdir. Ölkənin səhiyyə naziri Maqda Alvo bəyan etmişdir ki, yeni qanunvericilik Belçikaya şəxsi istifadə üçün narkotiklərə qoyulan məhdudiyətin yumşaldıldığı Avropa ölkələri ilə bir sırada durmağa imkan verəcəkdir. Qanunvericilər hələ marixuananın şəxsi istifadə və satışı üçün icazə verilən miqdarı məsələsini həll etməyiblər. Bundan başqa, çətənə kolunun müstəqil olaraq becərilməsinin mümkünlüyü məsələsi də həllini tapmayıb. Lakin artıq indidən məlumdur ki, Belçika qanunvericiliyində təklif edilən dəyişikliklər marixuananın leqal olacağı anlamında deyildir.

İsveçrə hökuməti iki il öncə parlamentə marixuananın, habelə bəzi digər yüngül narkotiklərin leqallaşdırılması, satışı və istifadəsinə dair qanun layihəsi göndərmişdir. Nazirlər kabinetinin fikrinə görə, parlamentə baxılmaq üçün göndərilən qanun layihəsi ölkədəki real vəziyyəti nəzərə alır. Yeni qanun layihəsinə uyğun olaraq, bəzi mağazalara yüngül narkotiklərin ticarəti ilə açığı şəkildə məşğul olmaq hüququ veriləcək, lakin onlar öz fəaliyyətləri barədə hesabat verməli, məhsulu reklam etməməli və onu yaşı 18-dən az olan şəxslərə satmamalıdırlar. Hətta fermerlərə də yalnız sənaye məqsədləri ilə çətənə yetişdirməyə icazə verilir. Sosial inkişaf naziri Rut Dreyfus bəyan edib ki, tam qadağa siyasəti istənilən nəticəni vermədi, buna görə də hökumət

¹ Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2004 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций. Международный комитет по контролю над наркотиками. 2005. С. 45-46.

marixuananın leqallaşdırılmasına dair prinsipial razılığa gəlmişdir. Buna baxmayaraq, İsveçrədə heç də hamı o fikirdə deyil ki, marixuananı leqallaşdırmaq lazımdır. Qatı sağ partiyalar bəyan etmişlər ki, əgər parlament yeni qanunu təsdiq edərsə, ümummilli referendum keçirilməsi təşəbbüsü ilə çıxış edəcəklər. 2004-cü ilin iyununda parlament kannabisin saxlanması və onunla bağlı cinayətlərin qeyri-kriminallaşmasına səbəb ola biləcək qanun layihəsini geri qaytarmışdı.

Böyük Britaniyada bəzi narkotik vasitələrin leqallaşdırılması problemi ciddi mübahisələrə səbəb olub. Britaniya parlamentinin nümayəndələr Palatasının Daxili işlər komitəsi artıq marixuananın leqallaşdırılmasının mümkün nəticələrinin müzakiləsinə başlamışdır. Qanunvericilər həmçinin Britaniyada on il bundan öncə reallaşdırılmış milli anti-narkotik strategiyanın effektivliyini təhlil edəcək və anti-narkotik fondun fəaliyyətini müzakirə edəcəklər. Narkotiklərdən istifadə ilə bağlı xəstəliklərin və bu zəmində törədilən cinayətlərin miqdarı da diqqət mərkəzində olacaqdır. Bu gün Böyük Britaniyada marixuananın leqallaşdırılması uğrunda hərəkət böyük populyarlıq qazanmışdır: onu yalnız bir sıra ümummilli qəzetlər deyil, siyasi xəlmən, demək olar ki, bütün dairələrini təmsil edən tanınmış xadimlər dəstəkləyirlər.

Daha bir yenilik ondan ibarətdir ki, London polisi az miqdarda marixuana ilə saxlanmış şəxsləri buraxacaqdır. Bu yenilik istər Britaniya siyasətçiləri, istərə də ictimaiyyət tərəfindən müsbət qarşılanmışdır. Hələlik yeni sxem Brekstonda - Londonun cənub rayonlarından birində fəaliyyət göstərəcəkdir. Əgər yarım il üçün nəzərdə tutulmuş eksperiment uğurlu olarsa, sxem bütün Londonda tətbiq ediləcəkdir. Belə yenilikçi addımın köməyi sayəsində daha konseptlərin başı xırda məsələlərə qarışmayacaq, onlar əsas diqqəti ciddi cinayətlərlə mübarizəyə yönəldə biləcəklər. Xəbərdarlıq və müsadirə on dəqiqə ərzində baş verə bilər, şəxsin həbsi, polis məntəqəsinə gətirilməsi və istintaqı isə on saat çəkə bilər.

Kannabisin leqallaşdırılması xüsusilə əsas fikrin onun gənclər tərəfindən istifadəsinə yönəldiyi Almaniyada və kannabisin reseptlə verilməsinin təklif edildiyi Lüksemburq və Portuqaliyada müzakirələr üçün vacib mövzu olaraq qalır. Kannabisin və ümumiyyətlə narkotiklərin məktəblərdə, gənclər tərəfindən istifadə edilməsi Belçikada, Çexiya Respublikasında, Kıprda, Lüksemburqda və Avstriyada geniş müzakirə mövzusunda çevrilib.

Gizli ticarət problemini həll etmək məqsədilə Belçikada, Danimarkada və Niderlandın bir sıra şəhər şuralarında kannabisin leqallaşdırılmasının xeyrinə billər təqdim edilmişdir ki, bunlar parlament üzvlərinin və nazirlərin ciddi etirazına səbəb olmuşdur.

Narkotiklər haqqında qanunvericilikdə dəyişikliklər perspektivi Fransada və İtaliyada ictimaiyyətin geniş diqqətini cəlb etmiş, həmçinin siyasi mübahisələrə səbəb olmuşdur. Fransada həbs cəzasının cərimə ilə əvəzlənməsi təklifi belə bir qorxu və ehtiyat ucbatından rədd edilmişdir ki, guya bu, narkotiklərin çox da təhlükəli olmaması kimi anlaşıla bilər və bu da adamların daha gənc yaşlarından onlardan istifadəyə gətirib çıxara bilər. İtaliyada 1990-cı ildə qanunda edilən dəyişikliklərlə əlaqədar parlamentdə gedən qaynar mübahisələri kütləvi informasiya vasitələri geniş işıqlandırmışlar.

Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərdə qadağan olunmuş narkotiklərdən istifadə etmək üçün inyeksiya kabinetlərinin, həmçinin digər yerlərin yaradılması əvvəlki kimi çox mübahisəli məsələ olaraq qalır. Bəzən təsdiq edilir ki, inyeksiya kabinetlərinin yaradılmasının müsbət cəhətləri vardır, məsələn, bunlar sosial xidmətlərə narkotikləri inyeksiya üsuluyla qəbul edən şəxslərlə əlaqə yaratmaq imkanı verir, əks halda həmin şəxslərlə kontakta girmək çox çətin dir. Buna baxmayaraq, belə kabinetlərin fəaliyyəti hüquqi və etik problemlər yaradır. İnyeksiya kabinetləri eyni zamanda qeyri-qanuni və zərərli olan hərəkətlərin törədilməsi üçün qanuniləşdirilmiş yerlərdir. Bu yerlərdə istifadə edilən narkotiklər qara bazardan alınır. Narkotiklərə nəzarət sahəsində tamamilə müxtəlif siyasət həyata keçirən bir çox

Avropa ölkələrinin, məsələn, Danimarka və Portuqaliyanın hökumətləri inyeksiya kabinetlərinin yaradılmasına qarşı çıxırlar. NNBK-nın fikrinə görə, inyeksiya kabinetləri narkotiklərə nəzarət haqqında beynəlxalq müqavilələrin əsas prinsiplərinə ziddir. Bu prinsipə görə, narkotiklərdən istifadə yalnız tibbi və elmi məqsədlərlə məhdudlaşmalıdır.

Bəzi Avropa dövlətlərində narkotiklərdən şəxsi istifadəyə liberal münasibət belə hərəkətlərə təhrikə, onların reklamına, təşviqinə gətirib çıxarmışdır. İspaniyada 2003-cü ilin fevralında Ali Məhkəmənin dövlət ittihamçısının çıxardığı qərarə görə, «mağaza-oranjereya»larda şəxsi istifadə məqsədilə kannabis toxumlarının və onun bitkilərinin kultivasiyası üçün avadanlığın ticarəti və bu cür toxum və avadanlığın reklamı, həmçinin geniş kütlənin asanlıqla əlinə keçə bilən xüsusi jurnallarda belə kultivasiyanın metodlarına dair ətraflı tövsiyələrin yayılması, əgər belə bir kultivasiyanın qanunsuz dövriyyə məqsədilə həyata keçirilməsi müəyyən edilməyibsə, mövcud qanunvericiliyə görə cinayət tərkibi yaratmır. Bəzi ölkələrdə qanunvericilikdə müvafiq müddəaların mövcudluğuna baxmayaraq, narkotiklərdən şəxsi istifadəyə və bununla bağlı hərəkətlərə liberal münasibət belə fəaliyyətə təhrikin, onun reklam və təşviqinin qadağasına riayətin təmini üzrə ölçülərə də təsir edə bilər.

Beləliklə, Avropa ölkələrinin əksəriyyətində narkotik vasitələrin leqallaşdırılması barədə mübahisələr davam edir. İddia edirlər ki, hər il alkoqolizmin və siqaret çəkməyin nəticəsində dünyada get-gedə daha çox adam ölür, lakin heç kim spirtli içkilərin və tütünün satışını qadağan etməyə çalışmır. Amerikalılar bir dəfə «quru qanun» tətbiq etməyə cəhd edəldilər, lakin bunun nə ilə nəticələndiyi hamıya bəlğidir. Məsələn, çox da uzağa getmək lazım deyil, SSRİ vaxtında, çoxlarının yadındadır ki, əhalini içkidən uzaqlaşdırmaq istədilər. Bu qadağanın da nə ilə nəticələndiyi yaxşı məlumdur. Bir sıra mütəxəssislərin fikrinə, bir çox hökumətlərin bu sahədə qanunvericiliyin liberallaşdırılması yolu ilə getmək istəməməsi onların narkotiklər probleminə münasibətdə ənənəvi sərt mövqelərini dəyişdirməkdə çətin-

lik çəkmələri ilə izah edilir. Gələcəkdə nə etmək barədə, sübhəsis, mübahisələr davam edəcək. Hamı bir həqiqəti çox yaxşı anlayır ki, bu problemin sadə həlli yoxdur. Narkotiklərə və onların istifadəsi probleminə dair indiki siyasət çıxılmaz vəziyyətə düşmüşdür, buna görə də yeni yanaşmalar, müasir düşüncə və bu sosial hadisənin dərk edilməsi gərəkədir.

İstər ABŞ-da və Qərbi Avropada, istərsə də Şərqi Avropanın bir çox ölkələrində icazəverici siyasətin vəkilləri «yüngül» adlandırdıqları narkotiklərin sərbəst satışına qoyulmuş hər hansı bir məhdudiyət və qadağanın aradan qaldırılmasında israrlıdırlar. Məsələn, Rusiyada leqallaşma ideyasını açıq təbliğ edən Radikal partiya fəaliyyət göstərir.

Adı çəkilən regionun bir çox ölkələrində qadağan edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların milli Siyahılarının BMT konvensiyaları normalarına vaxtında uyğunlaşdırılması sahəsində qanunvericilik və hüquqətəbiqetmə, həmçinin təşkilati səhiyyə ölçüləri gecikir.

Kannabis - daha ağır narkotiklərə aparan yolun yalnız birinci addımıdır. Bu vəsaitin müəllifinin rəhbərliyi ilə «Antinarkotizm» beynəlxalq elmi-analitik Mərkəzdə (Bakı) çalışan mütəxəssislərin, eləcə də Alkoqolizm və digər asılılıqlarla mübarizə üzrə Beynəlxalq Şuranın Şərqi Avropa və Orta Asiya ölkələri üzrə Regional Ofisininin (Buxareta) dəfələrlə apardıqları peşakar araşdırmalar və sosioloji sorğular bunu bir daha bütün reallığı ilə sübuta yetirib. SKAD proqramının keçirdiyi epidemioloji sorğunun nəticələri də təsdiqləyir ki, 17-24 yaşlarında gənclər əksər hallarda «yüngül» narkotikləri «ağır» narkotiklərlə əvəz edirlər.

Fikrimizə, adı çəkilən maddələrdən sui-istifadənin qarşısının alınması və dəf edilməsi sahəsində ümumavropa siyasətini məhz BMT və digər beynəlxalq təşkilatların müəyyən etdiyi müasir global fəaliyyət istiqamətində, anti-narkotik konvensiyalar və digər beynəlxalq paktlar əsasında aparmaq lazımdır. Əlbəttə, biz heç də bunların mükəmməl olduğunu və bugünün tələblərinə tam cavab verdiyini iddia etmək fikrində deyilik, lakin heç bir dövlət çətinliklərlə

əməkdaşlıqdan təcrid olunmaqla və beynəlxalq dəstəkdən kənar qalmaqla kardinal dəyişikliyə nail ola bilməz; indi dünya çox açıq olmuşdur və ölkələr arasında qarşılıqlı əlaqə olmadan belə ciddi məsələlərin həlli mümkün deyil.

Həç şübhəsiz ki, hər bir dövlətin milli xüsusiyyətləri də nəzərə alınmalı, lakin üstünlük konvensiya tələblərinə verilməlidir; dövlətlərin əksəriyyətinin Konstitusiyasında nəzərdə tutulduğu kimi, ziddiyətli vəziyyətlər yarandıqda beynəlxalq-hüquqi normalar tətbiq edilməlidir. Narkotiklərin leqallaşdırılması sahəsində siyasətin inkişaf yollarına dair bütün müzakirə və mübahisələrin əsasında dəyişməz bir müddə kimi məhz bu prinsip durmalıdır. Əgər Konvensiyanı imzalamış hər hansı bir ölkə icazəverici siyasətin daxili və xarici lobbiçilərinin təzyiqi altında BMT tələblərindən imtina edərsə və qanunvericilikdə narkotikləri leqallaşdırarsa, «liberal» qanunlarla öz Konstitusiyası arasında ziddiyyət yaratmış olar, ümumi beynəlxalq mübarizədən kənar qalar və nəticədə bütün dünyadan təcrid oluna bilər.

BMT-nin və Avropa strukturlarının siyasət istiqaməti isə məlumdur; bu bir çox sənədlərdə qeyd edilmişdir. Fikrimizcə, 2002-ci ilin INCB məruzəsində bu özünün ən yığcam formada əksini tapmışdır. Adı çəkilən məruzənin başlanğıcında verilmiş dəqiq dəyərləndirmələr və aydın nəticələr, bizcə, müasir siyasətin əsas mahiyyətini təşkil edir. Bütünlüklə dəstəklədiyimiz həmin tezislərdən kiçik bir hissəni sitat gətirmək istərdik: «Bu bir həqiqətdir ki, narkotiklərdən sui-istifadənin təhlükəsiz yolu yoxdur. Narkotiklərdən sui-istifadə narkomanlar, onların bilavasitə əhatəsi və nəhayət, bütövlükdə cəmiyyət üçün problemlər yaradır. Narkomanları onların özlərini məruz qoymuş olduqları sonrakı məhv olmadan müdafiəyə görə dövlətlər mənəvi və hüquqi məsuliyyət daşıyırlar. Dövlətlər təslim olmamalı və leqallaşdırma vəkillərinin narkotiklər sahəsində onların milli siyasətinə nəzarəti ələ keçirmələrinə icazə verməməlidirlər. Hakimiyyət qanuna tabe olan əksər vətəndaşların və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı çıxan vətəndaşların rəyinə hörmətlə yanaşmalıdır».

NƏTİCƏ

Avropa İttifaqında narkotik cinayətkarlığın müasir vəziyyətinin və əsas meyllərinin, istər milli, istərsə də fəvqəlmilliyə səviyyədə narkotik vasitələr və psixotrop maddələrlə bağlı cinayətlərə qarşı mübarizə üzrə siyasətin və mövcud qanunvericiliyin təhlili aşağıdakı nəticələrə gəlməyə imkan verir:

1. Avropadakı müasir narkotik vəziyyət, müəyyən stabilizasiya baxmayaraq, narahatlıq doğurur. Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərdə daha fəal kultivasiya edilən kannabisin qanunsuz dövriyyəsi davam edir. Son on ildə, demək olar ki, bütün Avropa ölkələrində kannabisdən sui-istifadənin artması meyli müşahidə olunmuşdur. Əgər Qərbi Avropa ölkələrinin əksəriyyətində heroindən sui-istifadə sabitləşmiş və ya azalmışsa, Şərqi Avropada və MDB üzvü olan dövlətlərdə heroindən sui-istifadə artmaqda davam edir. Mərkəzi və Şərqi Avropa ölkələrində xaşxaş tiryəkinin qanunsuz dövriyyəsi yüksəkdir. Avropada yaxın vaxtlardakı azalmadan sonra, yenidən müsadirə edilmiş heroinin həcmi artmışdır. Şərqi Avropada kokaindən sui-istifadənin səviyyəsi hələ də Qərbi Avropa ölkələrindəki müvafiq göstəricilərdən aşağıdır. Hal-hazırda amfetamin sırasından olan stimulyatorların (amfetaminlərin və «ekstazi») qrupu maddələrinin) qanunsuz hazırlanmış dünyanın əsas regionu - onların başlıca bazarı olan Avropadır.

2. Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərin ərazisindəki cinayətkarlıq tədricən «milli»dən «transmilli», «ümumittifaq», «ümumavropa» cinayətkarlığına çevrilir. Narkotik cinayətkarlığa münasibətdə bu özünü daha aydın göstərir. Mövcud sahədə aşağıdakı meyllər müşahidə olunur: bir çox Avropa dövlətlərində narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi sahəsində qeydə alınan cinayətlərin əksəriyyəti ya narkotiklərdən istifadə, ya da onların istifadə üçün saxlanması ilə bağlıdır; bəzi Avropa dövlətlərində (İtaliya, İspaniya, Çexiya Respublikası və Lüksemburq) nəzərdən keçirilən sahədəki cinayətlərin əsas hissəsini narkotiklərin ticarəti təşkil edir; Portuqaliyadan başqa bütün Avropa ölkələrində 1998-ci ildən etibarən narkotiklərdən istifadə və onların ticarəti sahəsində cinayətlərin sayı artmışdır; Avropa İttifaqına üzv olan dövlətlərin əksəriyyətində kannabis narkotiklər sahəsindəki cinayətlərdə adı daha tez-tez çəkilən qeyri-legal narkotik olaraq qalır.

Bəzi ölkələrdə (məsələn, Niderland) «güclü narkotiklər»ə, digərlərində isə (məsələn, Çexiya) «zəif narkotiklər»ə bağlı cinayətlər üstünlük təşkil edir. 1998-ci ildə, kannabis də daxil olmaqla narkotiklər sahəsindəki hüquqpozumların faizi Almaniya, İspaniya, Fransa, İrlandiya, Litva, Lüksemburq, Portuqaliya və Maltada artmış, Çexiya, Niderland, Sloveniya, İrçevç və Böyük Britaniyada stabil qalmış, İtaliya və Avstriyada isə azalmışdır. Həmin müddətdə heroinlə bağlı cinayətlərin sayı Avstriya və Birləşmiş Krallıqdan başqa digər bütün Avropa İttifaqı ölkələrində çoxalmışdır. Bunun əksinə olaraq, 1998-ci ildən etibarən Almaniyadan başqa bütün ölkələrdə kokainlə bağlı cinayətlər digər narkotik cinayətkarlıqlara nisbətə artmışdır.

3. Avropa İttifaqı çərçivəsində narkotik cinayətkarlıqla mübarizə üçün fəvqəlmillə cinayət hüququnun, o cümlədən, cinayət-hüquqi bazanın formalaşdırılması üzv dövlətlərin cinayət-hüquqi sistemləri arasında mövcud olan çoxsaylı fərqlər səbəbindən çox mürəkkəb və zəhmət tələb edən prosesdir. Tarixən meydana çıxmış bu fərqlərin aradan götürülməsi müəyyən vaxt tələb edir. Bu səbəbdən, İttifaq

institurlarının həmin sahədə norma yaradıcılığı fəaliyyəti tədricən, təsnifləndirmə standartlarının və cinayətlərin ayrı-ayrı cinayət kateqoriyalarına (ağır və xüsusilə ağır) görə məsuliyyət müəyyən etməsinin ehtiyatlı («minimal») harmonizasiyası yolu ilə inkişaf edir.

4. Avropa İttifaqının, o cümlədən, narkotik cinayətlərlə mübarizə sahəsindəki cinayət qanunvericiliyi, hələlik kifayət qədər sistemli inkişaf etmir, o yalnız ən aktual məsələlərə diqqət yetirir və bir qayda olaraq, bütövlükdə cinayətlər və onların törədilməsinə görə sanksiyalara dair əsasnamələri, həmçinin İttifaqın üzvü olan bütün dövlətlərin cinayət qanunvericiliyinin digər əsasnamələrini ümumiləşdirmək məqsədini qarşıya qoymur. Yaxın gələcəkdə Avropa İttifaqı qanunvericiliyinin üzv dövlətlərin milli cinayət qanunlarını tamamilə əvəz edəcəyini gözləmək olmaz.

5. Avropa İttifaqı narkotizm probleminə global status vermişdir. Bu problemin real və effektiv həllinin axtarışı Avropa İttifaqı üçün siyasi prioritetə çevrilmişdir.

Hal-hazırda Avropa İttifaqı özünün narkotiklər sahəsindəki siyasətini «Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə strategiyası» və «Avropa İttifaqının narkotiklərlə mübarizə üzrə fəaliyyət Planı» adlı sənədlərə uyğun olaraq həyata keçirir. Avropa İttifaqının narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi probleminə strateji yanaşması, onun narkotiklərlə mübarizə üzrə dördillik Planları üçün əsas istiqamətlər, predmet və prioritetlər öz əksini «Avropa İttifaqının narkotiklər üzrə strategiyası»nda tapmışdır.

6. Avropa regionu çərçivəsində narkotik cinayətkarlıqla mübarizə sahəsində milli cinayət qanunvericiliyinin inkişafında əsas meyllər aşağıdakılardır: a) narkomaniya və narkoticarətə görə cəzanın dəyişdirilməsi: bəzi Avropa ölkələrində narkotiklərdən istifadəyə görə cəzanın azaldılması və ya onun qeyri-kriminnallaşdırılması baş verir (məsələn, Estoniya və Lüksemburqda), digər ölkələrdə isə narkotik vasitələrin ticarətinə görə cəza ağırlaşdırılır (məsələn, Danimarka və Böyük Britaniyada); b) narkotiklər sahəsində gənclərin cəlb edildiyi müxtəlif cinayətlərə görə cəzalara dair qanunvericilik aktlarında dəyişikliklər. Milli qanunverici-

likdəki bu dəyişikliklərə həmçinin gənc nəslin cinayətkarlarından müdafiəsinə yönəldilmiş tədbirlər daxildir; c) qadağan edilmiş narkotiklərdən istifadəyə təhrikin ayrıca cinayət tərkibinə salınmaqla narkotiklərə nəzarət haqqında milli qanunvericiliyə və ya milli cinayət məəcələsinin narkotiklərə nəzarət üzrə əsasnamələrinə, ya da sağlamlığın mühafizəsi haqqında qanunlar toplusuna daxil edilməsi.

ƏDƏBİYYAT

Qanunvericilik və digər rəsmi sənədlər

Всемирный доклад о наркотиках за 2004 год. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Том 1. Анализ.

Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2003 год. – Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2004.

Доклад Международного комитета по контролю над наркотиками за 2004 год. Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций, Международный комитет по контролю над наркотиками, 2005.

Закон Румынии № 143 от 26 июля 2000 г. «О борьбе против незаконной торговли наркотиками и против их незаконного употребления» // Официальный Мониторинг Румынии. Часть первая, № 362 от 3 августа 2000 г.

Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее: Документы Европейского Союза. – Т. 1. Договоры, учреждающие Европейские сообщества. – М., 1994.

Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее: Документы Европейского Союза. – Т. 2. Единый Европейский акт, Договор о Европейском Союзе. – М., 1994.

Европейский Союз: прошлое, настоящее, будущее: Документы Европейского Союза. – Т. 5. Амстердамский договор. – М., 1999.

Право Европейского Союза: документы и комментарии / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М., 1999.

Сборник документов Совета Европы в области защиты прав человека и борьбы с преступностью. – М., 1998.

Уголовное законодательство зарубежных стран. М., 1999.

Уголовный кодекс Австрии / Пер. с нем. – М.: ИКД “ЗЕРЦАЛО-М”, 2001.

Уголовный кодекс Дании / Пер. с датс. и англ. – СПб.: “Юридический Центр Пресс”, 2001.

Уголовный кодекс Испании / Пер. с исп. – М.: “ЗЕРЦАЛО-М”, 2001.

Уголовный кодекс Франции / Пер. с франц. – СПб.: “Юридический Центр Пресс”, 2002.

Шенгенские соглашения. – М., 2000.

*

Annual report 2005. The state of the drugs problem in Europe. European Monitoring Centre for Drugs and drug Addiction. Luxembourg, 2005.

Charter of fundamental rights of the European Union of 7 December 2000, OJ C 364/1 (18.12.2000), p. 2.

Convention on mutual assistance in Chemical Matters between the Member States of the European Union // OJ C197, 12.07.2000. P.0003-0023.

Convention on the establishment of a European Police Office of 26 July 1995, OJ 1995 C 316, p. 2.

Council Decision of 28 May 2001 on the transmission of samples of controlled substances (2001/419/JHA) // OJ. L 150, 6.6.2001. P. 1-3.

Council Decision of 28 February 2002 setting up Euro-just with a view to reinforcing the fight against serious crime, OJ L 63, 06.03.2002.

Council Decision 2003/847/JHA of 27 November 2003 concerning control measures and criminal sanctions in respect of the new synthetic drugs 2C-1, 2C-T-2, 2C-T-7 and TMA-2 // OJ. L 321, 6.12.2003. P. 64.

Council Decision 2005/387/JHA of 10 May 2005 on the information exchange, risk-assessment and control of new psychoactive substances // OJ. L 127, 20.05.2005. P. 32.

Council Framework Decision 202/475/JHA of 13 June 2002 on combating terrorism.

Council Framework Decision 2002/584/JHA of 13 June 2002 on the European arrest warrant, OJ L 190/1 (18.7.02).

Council Framework Decision 2003/80/JHA of 27 January 2003 on the protection of the environment through criminal law.

Council Framework Decision 2004/757/JHA of 25 October 2004 laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking // OJ. L 335, 11.11.2004. P. 8-11.

Council Recommendation of 30 March 2004 regarding guidelines for taking samples of seized drugs (2004/C 86/04) // OJ. C 86, 06.04.2004. P. 10.

Council Regulation (EC) № 2046/97 of 13 October 1997 on north-south cooperation in the campaign against drugs and drug addiction // OJ. L 287, 21.10.1997. P. 0001-0005

Council Regulation (EEC) No. 302/93 of 8 February 1993 on the establishment of a European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction // OJ. L 036, 12.02.1993. P. 0001.

Council Resolution of 29 November 1996 on the drawing up police/custom agreements in the fight against drugs // OJ. C 375, 12.12.1996. P. 0001-0002.

Council Resolution of 16 December 1996 on measures to combat and dismantle the illicit cultivation and production of drugs within European Union // OJ. C 389, 23.12.1996. P. 0001.

Council Resolution of 17 December 2003 on training for drug law enforcement officers (2004/ C 38/01) // OJ. C 038, 12.02.2004. P. 0001-0002.

Draft Framework Decision laying down minimum provision on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking, COM (2001), 259 final (Commissions proposal).

EU Drugs Action Plan (2005-2008) (2005/C168/01) // OJ. C 168, 8.7.2005. P. 1.

EU Drugs Strategy (2005-2012) // <http://www.emcdda.eu.int>.

European Convention on Mutual Assistance in Criminal Matters of 20 April 1959, E.T.S. No 30 // www.conventions.coe.int.

Joint Action of 29 November 1996 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, concerning the exchange of information on the chemical profiling of drugs to facilitate improved co-operation between Member States in combating illicit trafficking (96/699/JNA) // OJ. L 322, 12.12.1996. P. 0005-0006.

Joint Action of 17 December 1996 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union, concerning the approximation of the laws and practices of the Member States of the European Union to combat drug addiction and to prevent and combat illegal drug trafficking (96/750/JNA) // OJ. L 342, 31.12.1996. P. 6-8.

Joint Action of 16 June 1997 adopted by the Council on the basis of Article K.3 of the Treaty on European Union concerning the information exchange, risk assessment and the control of new synthetic drugs (97/396/JHA) // OJ. L167, 25.6.1997. P. 1-3.

Joint Action of 21 December 1998 adopted by Council on the basis of Article K. 3 of the Treaty on European Union, on making it a criminal offence to participate in a criminal organization in the Member States of the European Union (98/733/JHA) // OJ L 057, 05.03.1999. P. 0036.

Regulation (EC) № 726/2004 of the European Parliament and of the Council 31 March 2004 laying down Community Procedures for the authorization and supervision of medicinal products for human and veterinary use and establishing a European Medicine Agency // OJ. L 136, 30.4.2004. P. 1.

Treaty establishing a Constitution for Europe // OJ (Official Journal of the European Union) C 310, 16.12.2004. P. 1.

World Drug Report 2005. United Nations Office on Drugs and Crime. Volume 1: Analysis.

Xüsusi ədəbiyyat

Алешин К.Н. *Общепризнанные принципы и нормы международного права как фактор сближения уголовного законодательства различных правовых систем // Уголовное право: стратегия развития в XXI век: Материалы международной научно-практической конференции, 29-30 января 2004 г. М., 2004. С. 20-24.*

Амрахов Г.И. *Место и роль уголовного права при реализации международного сотрудничества государств в борьбе с преступностью: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003.*

Ананиан Л. Л. Некоторые проблемы уголовной политики в странах Северной Европы. – М.: Изд-во ИНИОН РАН, 1992.

Ансель М. Новая социальная защита (гуманистическое движение в уголовной политике) / Пер. с фр. М.: Прогресс, 1970.

Антонио Мария Коста. Предисловие // Всемирный доклад о наркотиках за 2004 год. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Том 1. Анализ. – С. 1.

Антонова Е.Ю. Юридическое лицо как субъект преступления: опыт зарубежных стран и перспективы применения в России: Дис. ... канд. юрид. наук. – Владивосток, 1998.

Баталин Д.Е., Дорьянсков И.В., Сергеева В.В. Применение альтернативных видов наказания в Западной Европе, США и России (сравнительно-правовое исследование). – М.: Центр содействия реформе уголовного правосудия, 2004.

Биленчук П.Д., Еркенов С.Е., Кофанова А.В. Транснациональная преступность: и трансформация: Учебное пособие. – К.: Аттика, 1999.

Гасанов Э.Г. Антинаркотизм. Уголовно-правовые проблемы. Баку: Азернешр, 1994.

Гасанов Э.Г. Борьба с наркотической преступностью. Международный и сравнительно-правовой аспекты. – М.: ЮрИнфоР, 2000.

Гасанов Э.Г. Наркотизм: тенденции и меры преодоления (на материалах Азербайджанской Республики). М.: Учебно-консультационный центр «ЮрИнфоР», 1997.

Гасанов Э.Г. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с преступлениями, связанными с наркотиками (Антинаркотизм). Одесса: Астропринт, 1998.

Голик Ю., Коробеев А. Преступность планеты Земля: глобальная угроза, поиски адекватных ответов. XI Конгресс ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию // Уголовное право. – 2005. – № 3. – С. 108–111.

Гусейнова И.К. Азербайджан в системе европейских интеграционных процессов. – Баку: Воениздат, 1998.

Европейское право. Учебник для вузов / Под общ. ред. д.ю.н., проф. Л.М. Энтина. – М.: Издательство НОРМА, 2001.

Есаков Г.А. Типология уголовно-правовых систем современного мира // Уголовное право: стратегия развития в XXI веке: материалы Международной научно-практ. конф., 29–30 января 2004 г. – М.: МГИОА, 2004. С. 29–34.

Жданов Ю.Н., Лаговская Е.С. Европейское уголовное право. Перспективы развития. – М.: Междунар. отношения, 2001.

Исаев Д. Основные теории гармонизации законодательства в процессе формирования общих пространств Россия-ЕС // <http://www.recer.ru/ru/group-eurf-docs.php?subaction>.

Лаговская Е.С. Европейское уголовное право: предпосылки возникновения и перспективы развития: Дис. ... канд. юрид. наук. М., 2001.

Лобанов К.Н. Договор о Европейском Союзе: правовой анализ новейших тенденций в развитии западно-европейской интеграции. Учебное пособие. – Белгород, 1996.

Международное уголовное право: Учебное пособие / Под общ. ред. В.Н. Кудрявцева. – М.: Наука, 1999.

Право Европейского Союза: Учебник для вузов / Под ред. С.Ю. Кашкина. – М.: Юристь, 2004.

Топорнин Б.Н. Европейское право. Учебник. – М.: Юристъ, 2001.

Хартли Т.К. Основы права Европейского Сообщества / Пер. с англ. – М., 1998.

*

Albrecht P.A., Braum S. Deficiencies in the Development of European Criminal Law // European Law Journal. 1999. № 5. P. 293-297.

Corstens, Geert: Criminal Law in the First Pillar?, European Journal of Crime 2003, pp. 131 – 144.

Guild, Elspeth: Crime and EU's Constitutional Future in an Area of Freedom, Security and Justice, European Law Journal 2004, pp. 218-234.

Hasanov E. Antinarcotism: Criminal-legal Problems. – Istanbul, 1996.

Hasanov E. Fighting Drug Crime: International and Comparative Law Aspects. M.: JurInfoR, 2001.

Jimeno-Bulnes, Mar: European Judicial Matters, European Law Journal 2003, pp. 614-630.

Joutsen M., Lahti R., I Polonen P. Criminal Justice Systems in Europe and North America: Finland. Helsinki, 2001.

Kaiafa-Gbandi, M.: The Development towards Harmonisation within Criminal Law in the European Union, European Journal of Crime 2001, pp. 239-263.

VACIB VEBSAYTLAR

Avropa İttifaqı	www.europa.eu.int
Avropa Parlamenti	www.europarl.eu.int
Aİ Şurası	www.ue.eu.int
Avropa Komissiyası	www.europa.eu.int/comm
Avropol	www.europol.eu.int
Avroyust	www.eurojust.eu.int
Avropa Şurası	www.coe.int
SCAD	www.scad-az.org

Tədris nəşri

Eldar Hübət oğlu Həsənov

**Narkotik cinayət və Avropa İttifaqında onunla mübarizə:
siyasət və qanunvericilik**

Dərs vəsaiti

«OSKAR» NPM-nin mətbəəsində çap olunmuşdur.

Ünvan: Bakı, Tbilisi prospekti 3001.

Tel: (99412) 430-23-10, 430-23-20

Çapa imzalanmışdır 10.10. 2006.

Ofset çap üsulu. 132 səh., 8.25 ç/v.

Sifariş № 689. Tirajı 1000 nüsxə

X915

H 63